

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

**AVRUPA BİRLİĞİ YOLUNDA BOSNA HERSEK VE
SİRBİSTAN İLİŞKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Emrah YOLAÇ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER

İstanbul – 2021

TEZ TANITIM FORMU

- YAZAR ADI SOYADI** : Emrah YOLAÇ
- TEZİN DİLİ** : Türkçe
- TEZİN ADI** : Avrupa Birliği Yolunda Bosna Hersek ve Sırbistan İlişkileri
- ENSTİTÜ** : İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
- ANABİLİM DALI** : Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
- TEZİN TÜRÜ** : Yüksek Lisans
- TEZİN TARİHİ** : 25.01.2021
- SAYFA SAYISI** : 118
- TEZ DANIŞMANI** : Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER
- DİZİN TERİMLERİ** : İnşacılık, Avrupa Birliği, Bosna Hersek, Sırbistan
- TÜRKÇE ÖZET** : Avrupa Birliği 1957 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu adı ile altı merkez ülkenin çevresinde kurulmuştur. Günümüze kadar birçok genişleme dalgası yaşayan birlik; savaşları barış ile sona erdirmeyi amaçlamış ancak zaman içinde amaçlarını değiştirmiştir. Balkan ülkelerinden Bosna Hersek ve Sırbistan 2003 yılında yapılan Selanik gündeminde sonra Avrupa Birliği'ne potansiyel aday ülkeler olarak katılmışlardır. AB Bosna Hersek'i bünyesine katarak kalıcı bir dönüşüm sağlamayı amaçlamıştır. Avrupalılaşıma süreci Sırbistan'da birçok altyapısal sorunu gün yüzüne çıkarmıştır.
- DAĞITIM LİSTESİ** : 1. İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsüne
2. YÖK Ulusal Tez Merkezine

İmzası

Emrah YOLAÇ

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı

**AVRUPA BİRLİĞİ YOLUNDA BOSNA HERSEK VE
SİRBİSTAN İLİŞKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Emrah YOLAÇ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER

İstanbul – 2021

BEYAN

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğu, kullanılan verilerde herhangi tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez olarak sunulmadığını beyan ederim.

Emrah YOLAÇ

...../...../2021

T.C.
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Emrah YOLAÇ'ın "Avrupa Birliği Yolunda Bosna Hersek ve Sırbistan İlişkileri" adlı tez çalışması, jürimiz tarafından SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER anabilim dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER
(Danışman)

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Emre GÜNDOĞDU

Üye

Dr. Öğr. Üyesi İskender GÜMÜŞ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

... / ... / 2021

Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ

Enstitü Müdürü

ÖZET

Bölgesel entegrasyon, farklı ülkelerin bölgesel bir alanda ticareti serbest hale getirme politikaları izleyip ekonomik topluluklar oluşturmaları olarak tanımlanmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın ardından 1960'lı yıllarda bölgesel entegrasyon artmaya başlamış; 1980'li yıllarda ülke ekonomileri büyümüş ve küresel rekabet yükselmiştir. Ülkeler içinde buldukları rekabet ortamına birlikte karşı koymak ve Pazar verimliliğini arttırmak için bölgesel entegrasyona başvurmuşlardır.

Avrupa Birliği 1957 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu adı ile altı merkez ülkenin çevresinde kurulmuştur. Günümüze kadar birçok genişleme dalgası yaşayan birlik; savaşları barış ile sona erdirmeyi amaçlamış ancak zaman içinde amaçlarını değiştirmiştir. Birliğe üye ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları birliğin önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Bu sorunu çözümlenebilmek için Avrupa Birliği kurulduğu günden bu yana bölgesel politikalar ortaya koymuştur. Avrupa Birliği'nin bütünleşmesine inşacılık perspektifinden bakıldığında bütünleşmenin sadece ekonomik değil kimlik, norm ve kurumlar gibi unsurların da büyük önem taşıdığı görülmüştür. Postpozitivist bir yaklaşım olan inşacılıkla Avrupa Birliği bütünleşmesi çok boyutlu olarak incelenmeye başlanmıştır.

2000'lerde kendini gösteren ekonomik kriz, Balkan ülkelerinin ekonomik yapılarının kaldırabileceği türden olmamıştır. Bu nedenle; AB 2007 yılında başlayan Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) aracılığıyla; Karadağ'a yıllık 40 milyon dolar, Sırbistan'a 200 milyon dolar seviyelerinde harcama yapmıştır. Avrupa Birliği'nin ekonomik entegrasyonu sağlamak için yaptığı bu hamle Balkan ülkeleri ve Avrupa Birliği arasında bağlılık oluşmasını sağlamıştır. Bu bağlılık sonucunda Balkan ülkeleri para birimlerini Euro olarak değiştirmiş veya Euroya entegre etmiştir.

Balkan ülkelerinden Bosna Hersek ve Sırbistan 2003 yılında yapılan Selanik gündeminde sonra Avrupa Birliği'ne potansiyel aday ülkeler olarak katılmışlardır. AB Bosna Hersek'i bünyesine katarak kalıcı bir dönüşüm sağlamayı amaçlamıştır. Avrupalılaştırma süreci Sırbistan'da birçok altyapısal sorunu gün yüzüne çıkarmıştır. Savaştan yeni çıkan Sırbistan için bu sorunlarla birdenbire mücadele etmek kolay olmamıştır. Avrupa yanlısı hükümetlerle birlikte vergiler artırılmış, ülke özelleştirmelere açık hale gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: İnşacılık, Avrupa Birliği, Bosna Hersek, Sırbistan

SUMMARY

Regional integration is defined as the different countries' following trade liberalization policies and forming economic communities in a regional area. II. After the World War, regional integration started to increase in the 1960s; In the 1980s, the national economies grew and global competition increased. Countries resorted to regional integration to coexist with the competitive environment they are in and to increase market efficiency.

The European Union was established in 1957 under the Treaty of Rome, under the name of the European Economic Community, around six central countries. Unity has experienced many expansion waves until today; he aimed to end wars with peace, but changed his goals over time. The development differences between the member states of the Union constitute one of the important problems of the union. In order to solve this problem, the European Union has put forward regional policies since its establishment. When we look at the integration of the European Union from the perspective of constructionism, it is seen that integration is not only economical but also elements such as identity, norms and institutions. The integration of European Unionism with constructivism, which is a post-positivist approach, has begun to be examined in a multi-dimensional way.

The economic crisis that emerged in the 2000s was not the type that the economic structures of the Balkan countries could handle. Therefore; Through the EU Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA), which started in 2007; He spent \$ 40 million annually on Montenegro and \$ 200 million on Serbia. This move made by the European Union in order to achieve economic integration has led to a commitment between the Balkan countries and the European Union. As a result of this commitment, the Balkan countries changed their currencies to Euro or integrated them into the Euro.

Bosnia-Herzegovina and Serbia, the Balkan countries, joined the European Union as potential candidate countries after the Thessaloniki agenda in 2003. The EU aimed to achieve a permanent transformation by incorporating Sona Herzegovina. The Europeanization process has raised many infrastructural problems in Serbia. It was not easy for Sudden Serbia to fight these problems suddenly. Along with the pro-European governments, taxes were increased and the country became open to privatization.

Keywords: Constructivism, European Union, Bosnia and Herzegovina, Serbia

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
SUMMARY	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL ENTEGRASYON VE İNŞACILIK

1.1. Bölgesel Entegrasyon Kavramı	5
1.1.1. Bölgesel Entegrasyonun Tarihçesi.....	6
1.1.1.1. Bölgesel Entegrasyonun İlk Dalgası.....	7
1.1.1.2. Bölgesel Entegrasyonun İkinci Dalgası.....	9
1.1.2. Bölgeselleşme Hareketinin Etkileri	13
1.1.2.1. Bölgeselleşmeden Beklenen Ekonomik Sonuçlar	13
1.1.2.2. Ekonomik Olmayan Sonuçlar	13
1.1.2.3. Uruguay Turu ile İlişkili Sebepler	14
1.1.2.4. Siyasi/Politik Sonuçlar.....	14
1.2. Avrupa Birliği ve Bölgesel Entegrasyon.....	15
1.2.1. Avrupa Birliğinin Tarihsel Gelişimi	16
1.2.1.1. Birincil Genişleme Dalgası.....	17
1.2.1.2. İkinci Genişleme Dalgası.....	17
1.2.1.3. Üçüncü Genişleme Dalgası.....	17
1.2.1.4. Dördüncü Genişleme Dalgası	17
1.2.1.5. Yeni Almanya	18
1.2.1.6. Beşinci Genişleme Dalgası	18
1.2.1.7. Altıncı Genişleme Dalgası	18
1.2.1.8. Yedinci Genişleme Dalgası	18
1.2.2. Avrupa Birliğinde Bölgeselleşme Hareketi Etkisi.....	18
1.2.2.1. Ekonomik Sonuçlar.....	20
1.2.2.2. Politik Sonuçlar.....	21
1.3. İnşacılık ve Avrupa Birliği Bütünleşmesi	25

1.3.1. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde İnşacı Yaklaşım	25
1.3.2. İnşacı Yaklaşım Perspektifinden Avrupa Birliği Bütünleşmesi	32

İKİNCİ BÖLÜM

YUGOSLAVYA SONRASI SIRBİSTAN VE BOSNA HERSEK

2.1. Bosna Hersek.....	36
2.1.1. Siyasi Tarihi.....	36
2.1.2. Dayton Antlaşması ve Bosna Hersek.....	44
2.2. Sırbistan.....	50
2.2.1. Siyasi Tarihi.....	50
2.2.2. Yugoslavya Sonrası Sırbistan'ın Bugünü	60

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ İÇİN BOSNA HERSEK VE SIRBİSTAN

3.1. Avrupa Birliğinin Balkanlar Politikası.....	64
3.2. Avrupa Birliği'nin Bölgeselleşme Sınavı Olarak Bosna Hersek ve Sırbistan	70
3.2.1. Avrupa Birliği İçin Bosna Hersek	70
3.2.2. Avrupa Birliği İçin Sırbistan	77
3.3. Sırbistan ve Bosna Hersek için Avrupa Birliği	84
3.3.1. Sırbistan için Avrupa Birliği.....	85
3.3.2. Bosna Hersek için Avrupa Birliği.....	86
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA	93
ÖZGEÇMİŞ.....	104

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DOS	: Sırbistan Demokratik Muhalefeti
DS	: Demokrat Parti
DSS	: Sırbistan Demokrat Partisi
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EUFOR	: Avrupa Birliği Barış Gücü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPA	: Katılım Öncesi Yardım Aracı
İOA	: İstikrar ve Ortaklık Anlaşması
İOS	: İstikrar ve Ortaklık Süreci
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SNS	: Sırp İlerleme Partisi
SPS	: Sırbistan Sosyalist Partisi
SRS	: Sırp Radikal Partisi
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
UNODC	: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi
YUCM	: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Ekonomik ve Sosyal uyum	16
---	----

ÖNSÖZ

Tez konusunun belirlenmesinden, tezin son aşamasına gelinceye kadar karşılaştığım her türlü sorunun aşılmasında yardımcı olan hoşgörüsü ve desteğiyle bana yol gösteren saygıdeğer hocam Tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatih Fuat TUNCER'e teşekkür ederim. Tez konusuyla ilgili kaynakların taranmasında yol gösteren kuzenim Caner ÖZÇELİK'e, eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan desteklerini eksik etmeyen babam, annem ve kardeşime, tezimin başından sonuna kadar desteğini esirgemeyen, tezimi okuyup gerekli düzeltmeleri yapmamda yardımcı olan eşime teşekkür ederim.

Emrah YOLAÇ

GİRİŞ

Avrupa Birliği (AB), kuruluş aşamasıyla birlikte birçok “Bütünleşme” politikası geliştirmiş ve bunların birçoğunu da gerçekleştirmiştir. Avrupa Birliği’nin kurumlarının oluşmasının ardından üye ülkeler ve etkisine aldığı diğer ülkelerle etkileşim içerisine girmiştir. Etkileşim içinde, sahip olduğu demokrasi, insan hakları, azınlık haklarının korunması, işleyen liberal ekonomik politikalar gibi evrensel nitelikte olan değerlerini de bu ülkelere benimsetmeye çalışmıştır.

Etkileşim halinde olan Avrupa Birliği sadece ülkeleri etkilememiş, ayrıca kendisi de bu etkileşimden payını almıştır. Gerek ülkelerin değişimine neden olan, gerekse de bu durumdan etkilenip değişim süreci yaşayan Avrupa Birliği, bütünleşme hareketlerini de bu kapsamda genişletmiştir. Kurulduğu yıllarda sadece bir ekonomik bütünleşme hareketi olarak beliren, fakat aradan geçen süre zarfı neticesinde siyasi bütünleşme adımları da atan AB, bu kazandığı yeni görünümle kimlik de kazanmıştır. Alt kimlik ve üst kimlik sınıflandırması ile de açıklanabilecek bu yeni durum Avrupa Birliği’nin genişleme ve derinleşme politikalarında önemli sayılacak etkiler yaratmıştır. Özellikle genişleme politikalarında gözle görölür bir değişiklik yaratmıştır.”

AB üyelik müzakerelerinde sahip olduğu değerleri bir kriter olarak sunması bunun en temel örneğini oluşturmaktadır. 1993 Kopenhag Kriterleri’ne gelinceye dek sadece Avrupa devleti olmak ve ekonomik şart öne süren Avrupa Birliği, bu kazandığı yeni görünüm ve kazandığı kimlik sonrasında 1993 yılında Kopenhag Kriterleri’ni oluşturmuştur. Bu kriterlere göre, birliğe üye olabilmek için AB’nin sahip olduğu demokrasi, insan haklarına saygı vb. evrensel değerlere sahip olma şartı getirilmiştir.

AB’nin sahip olduğu bu yeni görünüm, sadece genişleme alanına değil, derinleşme hareketlerine de yansımış, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ve siyasi konular bu değişime göre şekillenmiştir. Özellikle Soğuk Savaş sonrasında yaşanan bu değişiklik ve ortaya çıkan bu “Yeni Avrupa”nın derinleşme hareketlerini açıklamada yetersiz kalan rasyonel kuramların yerini sosyal inşacılık kuramı almış ve değerlendirmelerinde kimlik, etkileşim, değerler gibi argümanları kullanmıştır.

Son yıllarda, Batı Balkanlar üzerinde sıkı bir şekilde uygulanan koşulluluk politikası, ülkedeki siyasi elitlerce ve toplum tarafından tartışılmaktadır. Örneğin;

Sırbistan'da reform yorgunluğu başlamış, toplumun AB'ye olan güveni azalmıştır. Sırbistan ve diğer Batı Balkan ülkeleri için AB, 2000'li yılların başında güvenilir, inandırıcı ve verilen sözleri yerine getiren bir yapı olarak görülmekteydi. 2008 yılı itibariyle ekonomik krizin ortaya çıkması, yeni üye ülkelerin AB sistemine uyum sorunu ve hazmedilememesi, genişleme politikasını tartışmaya açmıştır.

Yapılan bu tartışmalar ışığında bu teze, AB'nin Batı Balkanlarda dönüştürücü gücünün etkisi nedir ve nasıl tanımlanabilir sorusuyla başlanmıştır. Tez incelenirken Sırbistan örnek alınarak, seçilen demokrasi, ekonomik kalkınma, kamu yönetimi vs. gibi önemli olgular tek tek incelenmiştir. Tümevarım yöntemiyle ele alınan tezde AB'nin dönüştürücü gücünün sınırlı olduğu görülmüştür. Bu sınırlılığı ortaya koymak için Sırbistan vakası seçilmiştir. Sırbistan'ın incelenmesinin sebebi ise; AB üyelik sürecinde önde ilerleyen bir ülke olmasından kaynaklanmaktadır. Sırbistan gelecekte üyeliğe en yakın ülke olmasına rağmen ülkenin son yıllarda Avrupalılaşmasında geriye gidişler olmuştur. Toplum ve siyasetin AB'ye tepkisinin arttığı görülmektedir, ayrıca reform süreci yavaşlamıştır. Bu sorunların nedenleri bazı başlıklarda ayrıntılı bir şekilde incelenmiş ve AB'nin Sırbistan'da sınırlı bir etkisinin olduğu görülmüştür.

Sırbistan, 2012 yılında reformist hükümetin göreve başlamasıyla iç reformlarda ciddi adımlar atmıştır. AB içindeki tartışmalara rağmen Hırvatistan'ın üyelik süreci ise Batı Balkanlara umut olmuş, fakat etkisi kısa sürmüştür. AB içinde mülteci sorunuyla birlikte aşırı sağ partilerin popülerleşmesiyle genişleme sürecine olan inanç azalmaktadır. AB'nin 2017 yılında yaptığı; "2025'e kadar herhangi bir ülkenin AB'ye katılmayacağı" açıklaması AB'nin ülkeleri oyaladığı yönünde bir algı yaratmıştır. Toplumun AB'ye tepkisi, AB ülkelerinin de genişlemeye tepkisi aday ülkelerde reform isteksizliğine, üyelik sürecinde yavaşlamalara sebep olmuştur. Aday ülkelerde AB üyeliği konusundaki inanç ve toplumsal sahiplenme azalmaya başlamıştır.

Neticede koşulluluk politikasının da gücüyle iç reformlara etki eden AB'nin, Sırbistan'daki dönüştürücü etkisi azalmaktadır. Reformcu hükümet Avrupa norm ve değerlerine uymayan eylemlerde bulunmaya başlamıştır. Sırbistan, ekonomik ve siyasi olarak ülkesini destekleyecek AB dışında alternatifler aramaya başlamıştır. Araştırmada kullanılan birincil ve ikincil kaynaklar; Dayton Barış Anlaşması gereği 1995-2018 dönemine Bosna Hersek'e atanan Yüksek Temsilcilerin BM Genel

Kuruluna sunduğu altışar aylık değerlendirme raporlarından, 2004 yılından itibaren AB Özel Temsilciği'nin AB Komisyonuna sunduğu yıllık ilerleme raporlarından, AB Gücü (EUFOR)'nün altışar aylık değerlendirme raporlarından, AGİT ve AB Komisyonlarının yıllık değerlendirme raporlarından resmi kaynaklar olması nedeniyle geniş ölçüde istifade edilmiştir. Bununla birlikte konu ile ilgili yayımlanmış kitap, makale ve süreli yayınlardan, konuya ilişkin yazılı ve görsel basın ile internetten, daha önce yapılmış anket ve tez çalışmalarından, ulaşılabilen diğer resmi belgelerden faydalanılmıştır.

Avrupa Birliği ile Bosna Hersek arasındaki tarihsel süreç içerisinde yoğunlaşan ilişkiler kronolojik bir bakış açısıyla incelendiğinde; Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte uluslararası politikada önemli bir aktör olarak ortaya çıkan Avrupa Birliği'nin NATO'nun güvenlik şemsiyesi altında diplomasi, stratejik iletişim, dış yardım, sivil katılım ve ekonomik yeniden yapılanma ve gelişme gibi şiddetsiz işbirliği ve cazibe araçlarıyla siyasi hedeflerine ulaşmayı başardığını görmekteyiz. AB, zor kullanımına başvurmadan etkide bulunan yumuşak bir güc oluşturmuştur. Bugün, Avrupa Birliği dünyadaki en büyük birleşik ekonomik bloktur ve Avro Bölgesi ülkeleri ABD'den sonra en büyük ikinci ekonomik bölgeyi oluşturmaktadır.

1990'lı yıllarda doğu ve orta Avrupa ülkeleri temel ekonomik ve politik reformlar yapmışlar ve sürekli ve güçlü bir ekonomik büyüme öngören Avrupa ekonomik bölgesine entegrasyon için AB Müktesebatını kabul etmişlerdir. 2004 yılına kadar, otoriter Varşova bloğunun eski üyeleri, işleyen parlamenter rejimlerle liberal piyasa ekonomileri haline gelmiştir. AB yanlısı bilim adamlarına göre, Avrupa Birliği'nin liberal demokratik değerlere bağlılığı, o zamanki güçlü ekonomik göstergeleriyle birlikte aday ülkelerdeki demokratik geçişleri de etkilemiştir.

Uluslararası toplumun Bosna Hersek'te savaşın sona ermesinden hemen sonra yürüttüğü faaliyetlerin bir parçası olarak Avrupa Birliği devlet ekonomisinin serbestleşmesini denetlerken esas olarak ekonomik altyapının yeniden inşasını ve geliştirilmesini üstlenmiştir. 15-16 Aralık 1995'te Dayton Barış Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra Madrid'te yapılan Avrupa Konseyi Zirvesinde, AB, Bosna Hersek'te yeniden yapılanma görevini teyit etmiştir.

Bu alışma üç temel bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde bölgesel entegrasyon ve inşacılık kavramı üzerinde durulurken, çalışmanın ikinci bölümünde ise; Yugoslavya Sonrası Sırbistan ve Bosna-Hersek üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son bölümü de Avrupa Birliği için Sırbistan ve Bosna Hersek kavramları üzerinde durulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGESEL ENTEGRASYON VE İNŞACILIK

1960'lı yıllardan sonra hızla gelişen entegrasyon, küresel çapta bir rekabetin zeminini hazırlamıştır. Zorlu rekabet ortamı ve ülkelerin pazar imkanlarını arttırabilme çabaları bölgesel entegrasyonu hızlandırmıştır. Günümüzde yaklaşık 4 milyon metrekarelik bir alana etki eden Avrupa Birliği'nin üzerinde durduğu önemli noktalardan biri, üye ülkelerin gelişmişlik farklarıdır. AB, bölgesel politikaları ile üye ülkelerin entegrasyonunu sağlamaya çalışmaktadır.

İnşacılık kavramı uluslararası ilişkiler kavramsallaştırmalarında nispeten daha yeni kullanılmaktadır. İnşacılık yaklaşımı Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan postpozitivist yaklaşımlardan biridir. Bu yaklaşıma göre devletler, bir sosyal ortam içinde karşılıklı ilişki içindedirler. Bu ilişkinin gidişatı devletlerin çıkarlarını şekillendiren bir unsurdur. İlişki içinde değişen koşullar devletlerin davranışlarını inşa etmektedir.

Bu bölümde bölgesel entegrasyonun gelişimi, etkileri ve sonuçları, Avrupa Birliği'nin tarihsel gelişimi, bölgeselleşme çalışmaları, bu çalışmaların etkileri ve sonuçları, inşacı yaklaşım ve inşacı yaklaşım perspektifinden Avrupa Birliği'nin bütünleşmesine yönelik bilgiler sunulacaktır.

1.1. Bölgesel Entegrasyon Kavramı

En temel anlamda bölgesel entegrasyon farklı ülkelerin bölgesel bir alanda ticareti serbest hale getirme politikaları izleyip ekonomik topluluklar oluşturmaları olarak nitelendirilmektedir.

Bölgesel entegrasyonlar, çoğunluğun görüşüne göre siyasal olarak bağımsız olan ülkeleri ekonomik olarak birbirlerine bağımlı hale getirmektedir (Seyidoğlu, 1993, s. 17). Bölgesel entegrasyon dört farklı entegrasyon sürecini içermektedir. Bu entegrasyonlar ticareti kısıtlayıcı faktörlerin ortadan kaldırılması, yani ticaretin entegrasyonu, uluslararası faktör hareketlerinin serbest bir hal alması anlamına gelen faktör entegrasyonu, ulusal ekonomik politikaların ülkelerarası ilişkileri kuvvetlendirecek şekilde uyumlu hale getirilmesi anlamına gelen politika

entegrasyonu ve bunların bir araya gelmesi ile oluşan tam entegrasyon şeklindedir (İncekara, 1995, s. 60).

Entegrasyon hareketlerinin yoğunlaşması II. Dünya Savaşı'nın akabinde olmuş; 1960'lardan sonra da hızlanmıştır. Ancak dünya ticaretine etkisi bakımından incelendiğinden önemli gelişme, 1980 yılından sonra ülke ekonomilerindeki büyüme, gelişme ve uluslararası rekabetin artmasıyla meydana gelmiştir. Ekonomik olarak küreselleşme ile aynı zamanda ortaya çıkan diğer oluşum olan bölgesel entegrasyonların son dönemde hızlı bir şekilde ilerlemesinin sebebi, ülkelerin gittikçe daha zor bir hal alan rekabet şartlarına beraber karşı koyma ve hızla artış gösteren pazar imkanlarını verimliliklerini arttırmada kullanabilme çabasıdır. Entegrasyona dahil olmakla ülkelerin üretim kapasitelerinde ekstra artışlar olurken kaynakların optimum karışımına da ulaşılabacaktır (İncekara, 1995, s. 60).

1.1.1. Bölgesel Entegrasyonun Tarihçesi

Bölgesel entegrasyon süreçleri uluslararası sistemle yakından ilişkilidir. Bölgesel entegrasyon uluslararası sistemde gerçekleşmekte ve bu sistemdeki değişiklikler de entegrasyonun gerçekleştiği bağlamı değiştirmektedir. Ülke olarak, uluslararası sistemdeki tüm değişiklikler entegrasyon süreçleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte, burada uluslararası sistemin bölgesel entegrasyonla ilgili en önemli sektörlerini belirlemek yeterlidir. Bu sektörlerdeki değişiklikler, bölgesel düzeyde entegrasyon süreçleri üzerinde büyük etkiye sahip olacaktır.

Bölgesel entegrasyon süreci uluslararası sistemde gerçekleşir, bu nedenle sistemin siyasal makro özellikleri belirli bir ölçüde süreci sınırlamaktadır. Bjöm Hettne durumu anlatırken bu siyasi üstyapı, bölgesel aktörlerin gerçek bölgeselleşme süreçlerini gerçekleştirirken sahip oldukları manevra alanının belirlenmediğini ifade etmektedir (Hettne, 1999, s. 14). Bölgesel entegrasyonun diğer bir önemli özelliği ekonomik entegrasyonun egemenliğidir. Bunun nedeni, ekonomik entegrasyonun faydalarının elde edilmesi nispeten kolay olduğu işbirliği alanlarından biri olması ve bu nedenle katılımcı devletler için en büyük cazibe merkezi olmasıdır. Ekonomik karşılıklı bağımlılık, ulusal ekonomileri birbirine giderek daha fazla bağımlı hale getirirken aynı zamanda uluslararası ekonomik sistemin ulusal ve bölgesel ekonomilerin geliştirilmesiyle ilişkili olduğu anlamına gelmektedir. Uluslararası

sistemin alt kademelerindeki ekonomik kalkınma, giderek küresel düzeyde meydana gelen değişikliklere bağımlı hale gelmiştir (İncekara, 1995, s. 61).

1.1.1.1. Bölgesel Entegrasyonun İlk Dalgası

Uluslararası sistemin siyasal ve ekonomik yapıları, dünyanın bütünleşme süreçleri için geçerlidir ve bu alanlardaki değişiklikler, bölgesel entegrasyon süreçleri bağlamında da büyük etkiye sahiptir. İlk önce, uluslararası sistemin ilk dalga sırasında bölgesel entegrasyonu nasıl etkilediğini incelemeye odaklanılmıştır. Siyasi entegrasyon alanındaki ilk ciddi girişimlerin Avrupa'da yapıldığını unutmamak gerekir, bu nedenle, ilk dalga sırasında uluslararası sistem ile bölgesel entegrasyon arasındaki ilişkiyi kuramsallaştırma Avrupa merkezli olmuştur. Bölgesel entegrasyon ile ilgili kuramcılık, ilk dalga sırasında zaten gelişmekte olan ülkelerle ilgili sorunlarla ilgilenmiştir.

Uluslararası ilişkilerde, Soğuk Savaş döneminde neorealizm denilen bir yaklaşım hakimdi. Neorealizme göre devletlerin göreceli pozisyonları, uluslararası sistemin yapısını oluşturmaklaydı (Waltz, 1979, s. 106). Devletler, bu sistemdeki diğer devletlerin konumuna göre uluslararası sistemdeki kendi konumlarını değerlendirip dış politika kararlarını bu değerlendirmekteydi. Bu nedenle, sistemin yapısı ulusal tercih oluşumunda belirleyici faktördür, çünkü devletler uluslararası sistemdeki göreceli konumlarının olumsuz bir şekilde değiştirilmesini istememektedirler. Önemli bilim adamı Kenneth Waltz, en az iki faktörün uluslararası işbirliğini engellediğini belirtmiştir. Devletler, işbirliğinin başkalarına daha fazla fayda sağlayabileceğinden ve diğer devletlere bağımlı olabilmesinden endişe etmektedirler. Waltz bu durumu kendi kendine yardım sisteminde, güvenlik düşünceleri, iktisadi kazanımın siyasi çıkarlara tabi olması şeklinde özetlemiştir. Bu nedenle, uluslararası işbirliği önemli ekonomik fayda sağlayabilirse bile, devletler bu işbirliğine girmeye ve egemenliklerini sınırlamaya gönülsüz olacaktır, bu diğer devletlerin nispeten daha fazla fayda sağladığı anlamına gelebilecektir. Böyle bir açıklama modeline göre, uluslararası sistemin siyasal yapısı, bölgesel aktörlerin bölgesel işbirliğinde yapabilecekleri manevra alanını büyük ölçüde sınırlamaktadır, çünkü uluslararası hiyerarşideki diğer ülkeler bu işbirliğinin konumunu nasıl değiştirebileceğini hesaba katmak zorundadırlar (Waltz, 1979, s. 106).

Bu açıdan, neorealistler, Avrupa entegrasyon sürecinin başlangıcı için tamamen mantıklı bir açıklama getirebilmişlerdir. Waltz, Avrupa entegrasyonunun, ancak Avrupa devletlerinin politik gücü azalmaya başladıktan ve Birleşik Devletlerin Batı Avrupa güvenliğinin garantörlerinden biri haline gelmesinin ardından mümkün olduğunu savunmuştur. Bu durumda güvenlik, harici bir aktöre bağımlıydı ve Avrupa devletleri arasında savaş riski azalmıştı. Bu durumda, işbirliği içinde bulunurlarsa, komşularına kıyasla görece kayıplar yaşayabilirler. Benzer şekilde, bu mantığa göre, soğuk savaşın sona ermesinin etkileri üzerine neorealist yorumlar Avrupa entegrasyon süreci için problemler öngörmektedir (Waltz, 1979, s. 107).

John Mearsheimer, soğuk savaş sonrası durumda Avrupa'nın geleceğinin resmini çizmişti. Yine de Avrupa entegrasyon süreci, neorealistlerin öngördüğü ile tamamen ters yönde gelişmeye devam etti. Avrupa entegrasyonu tarihinde bir sonraki kilometre taşı Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasıydı. Bu neorealist teori için ciddi sorunlar yaratmıştı (Mearsheimer, 1990, s. 12).

Bu aynı zamanda Soğuk Savaşın siyasi üst yapısının, entegrasyon süreçlerini azından Avrupa'da ve belki de dünyanın başka yerlerinde de etkilediğini göstermektedir. Soğuk Savaş sona erdiğinde, entegrasyonun politik içeriği de değişmişti. Bununla birlikte, değişim neorealistlerin öngördüğü değişiklik değildi.

Ekonomik entegrasyon alanında uluslararası sistemin ilk dalga sırasında siyasi bütünleşme alanında olduğu kadar etkili olmadığı görülmemişti. Bölgesel entegrasyon teorileri, bazı koşulların hakim olması halinde, entegrasyonun tüm katılımcı ülkelere fayda sağlayacağını savunuyordu (Winer, 1950, s. 44). Bu teorilerin çıkış noktası, ekonomik entegrasyonun uluslararası bir sistem seviyesinde herhangi bir şeye bağlı olmadığı, ancak uygun koşullarda başlatmaya karar verdikleri takdirde katılımcı ülkelerin fayda sağlayacağıydı. İlk dalga sırasındaki ekonomik entegrasyon bu nedenle, devletlerin ekonomik başarıları buna bağlı olmadığı halde, ek avantajlar sağlayabilecekleri bir strateji olarak görülebilir. Öte yandan, Avrupa entegrasyon sürecinin başlangıcında bazı bölgelerde, artan ekonomik bağımlılığın, ulusal bazlı ekonomik kalkınmanın daha zor hale geldiği de tartışılmıştır. Faydalı ekonomik entegrasyon için gerekli koşulların gelişmekte olan ülkelerde hüküm sürmediği kısa sürede ortaya çıkmıştı ve bu, kısmen uluslararası ekonomik sistemin yapısına bağlıydı (Mearsheimer, 1990, s. 13).

Bununla birlikte, ilk dalga sırasında, ekonomik entegrasyonun, ekonomik olarak uygulanabilirliği açısından kritik olmayan katılımcı ülkeler için yararlar sağlayan bir strateji olduğu da iddia edilebilir. Bununla birlikte, uluslararası ekonomik sistemde, bölgesel entegrasyonun ilk dalgası sırasında neden devletlerin ekonomik entegrasyona gitmeye karar verdiklerini gösteren herhangi bir faktör mevcut gibi görünmemektedir. Öte yandan Hettne, Soğuk Savaşın siyasi yapısının, olası tüm entegrasyon biçimlerinin ekonomik entegrasyonunu özellikle ürettiğini savunmuştur. Bunun nedeni, ekonomik entegrasyonun, bölgesel aktörlerin manevra için, örneğin güvenlik konuları alanından çok daha fazla alana sahip olduğu o dönemde, düşük siyaset alanı olarak dşnlmş olmasıdır. Ancak yine de ilk dalga sırasında uluslararası sistemde devletlerin neden o zamana kadar entegrasyon süreçlerini başlatmaya karar verdiklerini açıklayan faktörler görünmemektedir (Hettne, 1999, s. 12).

1.1.1.2. Bölgesel Entegrasyonun İkinci Dalgası

Bölgesel entegrasyonun ikinci dalgası genellikle 'yeni bölgeselcilik' olarak adlandırılır (Hettne, 1999, s. 13). Yeni bölgeselcilik adıyla, akademisyenler deneysel olguyu ilk bölgesel entegrasyon dalgasından ayırmakla kalmayıp aynı zamanda nitel olarak yeni özelliklere sahip olduklarını ima etmeye çalışmaktadırlar. Bu yeni nitel özellikler genelde uluslararası sistem seviyesinde meydana gelen değişikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu mantığa göre eski ve yeni bölgeselcilik arasındaki bu farklılaşma birkaç noktada ortaya çıkmıştır. Birincisi, uluslararası sistemdeki bazı değişiklikler bölgesel entegrasyonu etkiler ve bu nedenle tanımlanmalıdır. İkincisi, yeni bölgeselcilik, bir şekilde eski blgecilide göre farklılık göstermektedir; bu da olguyu genel bir şekilde karakterize etmenin mümkün olduğunu ima etmektedir (Keohane, 1995, s. 71).

Dünyanın farklı bölgelerinde bölgesel entegrasyona olan ilginin eř zamanlı canlanması, uluslararası sistemdeki bazı değişikliklere bağımlı olabileceğini düşündürmektedir. Uluslararası sistemdeki en karakteristik iki değişikliğin soğuk savaşın sona ermesi ve ekonomik küreselleşmenin yoğunlaşması olduğu görülmektedir (Holm and Sorensen, 1995, s. 17). Soğuk savaşın sona ermesi olduğu net bir olaydır. Soğuk Savaş, Sovyet Bloku 1980'lerin sonlarında parçalanmaya başlayınca sona ermişti. Sonuç olarak Sovyetler Birliği bile 1991 'de zlmş ve bu

da Amerika Birleşik Devletleri'ni uluslararası sistemdeki tek süper güç olarak bırakmıştır. Bu, doğal olarak, Şubat 1945'ten beri uluslararası politikayı belirleyen uluslararası sistemin ve Yalta konferansındaki iki kutuplu siyasi yapısının da bir sonu olmuştur. Bununla birlikte, bu iki kutuplu yapı yerine ortaya çıkan nispeten belirsizdir. Politik olarak, Birleşik Devletler tartışmasız bir konumda kaldı ve bu nedenle uluslararası sistemin siyasi yapısı günümüzde neredeyse tek kutupludur. Bu, böylesine derin bir değişimdir ve büyük olasılıkla tüm dünyadaki bölgesel entegrasyon süreçlerine de yansımıştır (Hettne, 1999, s. 14).

Soğuk Savaşın sona ermesi uluslararası ekonomik kalkınma bağlamını değiştirmiştir. Soğuk Savaş döneminde dünya ekonomik olarak da kapitalist ve sosyalist devlet kamplarına bölünmüştür, ancak komünizmin çöküşü de ekonomi politikaları alanında tarihin sonuna yol açmıştır. Kapitalizm aniden küresel bir karşı ağırlık olmaktan çıkmış ve etki alanım hemen hemen tüm dünyayı kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bununla birlikte, ABD uluslararası ekonomide baskın bir konuma gelmemiştir. Bunun yerine, ABD'nin askeri ve siyasi alanlardaki baskın rolünü kabul etmek, ekonomik alanda ABD ile çatışmaları önleme konusunda isteksiz olan Asya ve Avrupa bölgeleri tarafından öncülüğe zorlanmıştır. Bu, bazen nispeten önemi olmayan meseleler üzerinde de olmuştur (Hettne, 1999, s. 14).

Soğuk savaş sonrası durum, kapitalizmi neredeyse küresel ölçekte tek üretim tarzı olarak kurmuştur ancak bu, ABD'nin uluslararası politikada olduğu gibi benzer bir hakimiyeti sağlamamıştır. Bunun yerine, uluslararası ekonominin üç çekirdeği ortaya çıkmış ve kısa süre sonra üçlü olarak da anılmıştır. Kuzey Amerika, Avrupa Topluluğu ve Asya-Pasifik olmak üzere bu üç temel bölge kısa sürede uluslararası ekonomideki ticaret ve yatırım akışlarının çoğuna hakim duruma gelmiştir. Asya-Pasifik'in ekonomik motoru olan Japonya, 1990'lı yıllarda ekonomik durgunluk ve deflasyona uğramıştı. Sonuç olarak, Pasifik bölgesi, 1990'ların başında beklendiği kadar küresel bir ekonomik güç olarak ortaya çıkmamış, ancak Çin'in ortaya çıkan ekonomik gücü durumu değiştirmiştir. Avrupa Birliği bunun yerine 1990'lı yıllarda ABD'ye ekonomik alanda düzenli olarak meydan okumuştur. Tek Avrupa yasasından sonra entegrasyon sürecinin yoğunlaşması ve Maastricht anlaşmasının imzalanması 1992'de Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Meksika tarafından Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA) kurulduğunda savunma olarak AB'nin karşısına

çıkıyordu. NAFTA'nın kurulması, dünyanın rekabet halinde olan bölgesel ticari bloklara bölünmesi anlamına gelen üçlü hale getirmenin bir işareti olarak görülmüştür (Waltz, 1979, s. 109).

Bu iki değişiklik, kapitalizmin zaferi ve dünya ekonomisinin bölgeselleşmesi, genellikle ekonomik küreselleşme olarak adlandırılan değişimin bir parçasını oluşturmaktadır. Ekonomik küreselleşme, uluslararası ekonominin dinamikleriyle ilişkili olarak, uluslararası sistemde yapısal bir değişikliktir. Silva Rolim, küreselleşme hakkındaki tartışmada üç ana grubu işaret etmiştir. Bu üç grup aşağıdaki şekilde ifade edilebilir (Rolim, 2014, s. 306):

- Küreselciler, küreselleşmenin gerçek olduğunu ve nitelikli olarak yeni özelliklere sahip olduğunu, uluslararası sistemde önceki toplumsal dünyanın organizasyonu ile karıştırıldığı görmüşlerdir.
- Gelenekselciler küreselleşmeden şüphe etmekte, uluslararası sistemin yeni fikirler kullanmamızı sağlayacak herhangi bir köklü değişikliğe uğramadı.

Bu kategorizasyon, tarafların küreselleşmeye karşı tutumlarını yansıtmamaktadır. Bu farklı gruplar ve düşünceleri için ortak olan şey, aynı sorularla meşgul olmalarıdır (Rolim, 2014, s. 306):

- Ekonomik faaliyet ne dereceye kadar küreselleşmiştir? Küresel kapitalizm bir şekilde dönüştürülüyor mu?
- Uluslararası ekonomik faaliyet ne dereceye kadar ulusal veya uluslararası düzeyde yönetilebilir?
- Ekonomik küreselleşme, ulusal ekonomik politika planlamasını işe yaramaz hale getirir mi?

İlk iki soru, en azından kısmen, soğuk savaşın sona ermesinin ardından kapitalizmin gelişimi ile üçüncü soru ise dünya ekonomisinin uygulanmasıyla ilgilidir. Bununla birlikte, halen ekonomik küreselleşmenin, küresel makro yapının siyasal dönüşümünden en azından kısmen bağımsız bir olgu olan yapısal bir dönüşüm olduğunu gösteren pek çok soru olduğu açıktır. Bu, aynı zamanda, köklerinin soğuk savaşın sonuna gelindiğinde olduğu gibi, en azından kısmen farklı bir yere ve tarihsel bağlamda olduğu anlamına gelmektedir. Olgunun yükselişine katkıda bulunan diğer unsurlar, yukarıda listelenenlere ek olarak, en azından büyük kapitalist ülkelerdeki

neoliberal ekonomi politikalarının egemenliği, yeni teknolojilerin geliştirilmesi, küresel ticarete ve yatırım akışlarında önemli artışlar olmuştur. Bu faktörlerden bazıları, uluslararası sistemin iki kutuplu siyasi düzeninin ortadan kaldırılmasından önce 1980'lerde zaten uluslararası ekonomiyi şekillendirmeye başlamıştır (Rolim, 2014, s. 307).

Bu farklı bakış açıları aynı olguyu inceliyor olsalar da, doğaları hakkında çok farklı sonuçlar çıkarabiliyorlar. En şüpheci görüşler, küreselleşmenin varlığını tamamen reddetmişti. Örneğin, Hirst ve Thompson, ekonomik uluslararasılaşmanın şu andaki aşamasında yeni bir şey olmadığını savunmuştur. Nitekim onlara göre, dünya 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başında küreselleşmenin bugünkü halinden daha küreselleşmişti (Hirst, 2015, s. 49). Dünya ekonomisinin üçüncüleşmesi de kuşkuçulara göre ekonomik küreselleşme için fırsatlardan daha fazla engel oluşturmaya işaret etmektedir. Şüphecilere göre, kapitalizm küresel kapitalizm olarak adlandırılabilir yeni bir safha haline gelmedi, bunun yerine çeşitli çalışmaların gösterdiği gibi dünyanın farklı yerlerinde hala kapitalizmin farklı biçimleri varlığını sürdürüyor. Ayrıca coğrafya, yeni teknolojilerin geliştirilmiş olmasına ve ticaret ve yatırım akışlarının büyük oranda artmasına rağmen, önemini yitirmemiştir. Bundan da anlaşılacağı gibi, ulus devletler hala ekonomik gelişmeyi çeşitli araçlarla kontrol edebiliyor ve günümüz dünyası ulus devletler üzerine yeni bir baskı oluşturuyor (Held and McGrew, 2000, s. 22). En aşırı şüpheçiler belki de yavaş yavaş kaybolmakta ve tartışma, küreselleşmenin ne kadar uluslararası sistemi değiştirdiği sorusuna yönelmektedir.

Globalistler durumu tamamen farklı bir şekilde görmektedirler. Onlara göre, ekonomik bağımlılık ve uluslararası entegrasyon şimdiye kadar gerçekten küreselleşmeye başlamıştır. Bu küresel entegrasyon, yeni teknolojilerin yardımıyla dünya çapında taşınabilen ticaret ve yatırım akışlarının artması ile alakalıdır. Aynı zamanda, yeni teknolojiler şirketlerin iş dünyasının menfaatlerine göre daha kolay üretim yapmalarını sağlamış, bazı eleştirmenlere göre şirketlerin gücünü artırmıştır (Korten, 1997, s. 468).

Bu ticaret ve yatırım akışlarının önemi ve diğer yandan üretim hareketliliği, hükümetleri benzer uluslararası politikaları (neoliberal) benimsemeye zorlamış ulus devletler için mevcut politika seçenekleri sayısı da azalmış ve böylece egemenliklerini

zayıflatmıştır. Bu durum, ulusal veya bölgesel kısıtlamaları bulunmayan, yeni bir küresel kapitalizm biçimi doğurmuştur (Ohmae, 1995, s. 11).

1.1.2. Bölgeselleşme Hareketinin Etkileri

Bölgesel bütünleşme doğrultusunda yoğunlaşan arzular birçok farklı nedene dayanmaktadır. Bunlar anlaşmadan anlaşmaya, katılımcı ülkelerin birinden diğerine farklılık göstermektedir. Ülkelerin katıldıkları entegrasyonlardan beklentilerini şu alt başlıklar altında inceleyebiliriz (Nebioğlu, 1997, s. 116).

1.1.2.1. Bölgeselleşmeden Beklenen Ekonomik Sonuçlar

Ölçek ekonomisinin yarattığı imkanlardan yararlanıp, bölgesel bazda ihtisaslaşma yoluyla, eylem içinde öğrenerek, bölgesel pazarı genişletip sermayeyi cezbederek, geleceğe dönük hızlı ekonomik gelişme arzusu, hem gelişmekte olan ülkelerde, hem de sanayileşmiş ülkelerde, bölgeselleşmenin temel motivasyonunu oluşturmaktadır. Ölçek ekonomisinin ortaya çıkaracağı imkanlardan yeterince yararlanılmasını sağlamak amacıyla iç Pazar programının tamamlanması fikri, AB’de ön plana çıkan düşünce olurken; Afrika’da ekonomik büyümeyi engelleyen fiziki ve beşeri sermaye kıtlığının, tek tek milli ekonomiler tarafından üstesinden gelinemeyecek bir kısıt olduğu inancı, bütünleşmenin ana motiflerinden birisini oluşturmaktadır. AFTA’nın ve MERCOSUR’un zımni hedefi de bölgeyi istikrarlı ve zengin bir tek pazar olarak göstererek, yabancı sermayeyi bölgeye çekip, ölçek ekonomisinin yararlarını ortaya çıkarmaktır (Nebioğlu, 1997, s. 117).

1.1.2.2. Ekonomik Olmayan Sonuçlar

Bölgesel göçlerin önlenmesi ve bölgesel güvenliğin sağlanması gibi dış politika amaçları da bölgesel bütünleşmelerin önemli bir nedenidir. Güneydoğu Asya Milletleri Kurulu’nda olduğu gibi, AB’nin kuruluşunun kökeninde de bu tercih yatmaktadır. Bazı EFTA ülkelerinin AB’ye katılmaları da aynı temel düşünceden kaynaklanmıştır. Orta Doğu ve Afrika’daki birçok bölgesel bütünleşme ile MERCOSUR’un kuruluşunun altında da bu düşünceler yüksek oranda mevcuttur. Bölgesel göçlerin önlenmesi fikri, AB’yi ve NAFTA’yı yönlendiren temel unsurlardan biri olmuştur (Ohmae, 1995, s. 13).

1.1.2.3. Uruguay Turu ile İlişkili Sebepler

Bölgeselleşme, Uruguay Turu Görüşmelerinin yavaşladığı zamanlarda çok taraflı ticaret serbestleşmesinin alternatifi gibi görülmüştür. Bazen de uluslararası ticaret sisteminde ve Uruguay Turu müzakerelerinde üyelerin müzakere pozisyonunu güçlendirmek için kullanılan bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Bu unsurların biri veya her ikisi birden, Kuzey Amerika, Güney Doğu Asya ve Latin Amerika'da gerçekleşmiş bütünleşme hareketleri üzerinde etkili olmuştur.

1.1.2.4. Siyasi/Politik Sonuçlar

Ticaret, faktör birleşimi ve spesifik projelere has yardımlaşmalardan oluşan bölgesel birleşme ulusal politikaları kısıtlar. Bunu, ya politika değişiklikleri yaparak ya da var olan politikayı değiştirmeyecek şekilde kısıtlayarak yapar. Böyle bir ulusal egemenlik kaybı ülkeler ve ulusal politika belirleyicileri için yararlı olabilir. Politika belirleyicileri, kamu seçimi teorisi ve politik ekonomi teorisine göre mantıklı bir şekilde davranarak kamu yararından çok kendi çıkarlarını maksimize eden kişilerdir. Bir noktaya kadar ulusal ekonomiden vazgeçmek, bazı politikalar için sorumluluğu daha az tanınan uluslararası bir yapıya kaydırmak gereği söz konusu olabilmektedir. Politikacıların kendilerini korumak için yapılması tercih edilmeyen işleri, halktan ve kamuoyu baskısından daha uzak olan bir uluslararası kuruma yüklemesi, yapılmak istenen reformların daha etkili ve kısa bir sürede gerçekleşmesini sağlar (Mengi, 1998, s. 53).

Bölgesel bütünleşme eğilimleri, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, iç politika reformlarını gerçekleştirme arzusunu güçlendirmek, ticareti tek taraflı olarak liberalleştirmek ve belli bir makroekonomik istikrar politikasını sürdürmek fikri ile birlikte de ayrıca hayat bulmaktadır. Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinin Pazar ekonomisine geçişlerinde, özelleştirme ve ticaretin liberalleştirilmesi, yönelinen makroekonomik ortamın bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Aynı unsurlar MERCOSUR içinde yer alan Arjantin ve Paraguay açısından da geçerlidir. And Milletler Topluluğu ve Orta Amerika Ortak Pazarı ülkeleri içinde durum hemen hemen aynıdır. Meksika'nın NAFTA'ya dahil olması sırasında, ABD Meksika'dan öncelikli olarak politika reformlarının gerçekleştirilmesini istemiştir (Mengi, 1998, s. 53-54).

1.2. Avrupa Birliği ve Bölgesel Entegrasyon

Bölgesel gelişmişlik farklılıkları Avrupa Birliği'nin üzerinde durduğu önemli sorunlardan birini oluşturmaktadır. Bu sorun ile mücadele eden AB bölgesel politikayı geliştirmiştir. AB, bu politika aracılığı ile aday ve üye ülkelerin birliğe entegrasyonuna katkıda bulunmaktadır.

Bölgesel politika, AB'nin horizontal politikalarından birini oluşturmaktadır. AB'nin bölgesel politikası, birliğin yeterli gelişmişlik düzeyine sahip olmayan çevre ülkelerinin; ekonomik ve parasal birliğe, tek pazara entegrasyonuna ve birliğin gelişmiş merkez ülkeleri ile artan ticaret hacmi ve rekabet gücü ile mücadele etmelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Moussis, 2004, s. 25).

Sürekli gelişen ve ilerleyen birlik aynı zamanda çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Birlik, 1957 yılında Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu adı ile altı merkez ülkenin çevresinde kurulmuştur. Ancak kurulduğundan günümüze kadar birçok genişleme dalgası geçirmiştir. Kurulduğu zaman savaşları barış ile sona erdirmeyi amaçlayan birlik, gerçekleştirdiği genişlemeler ile birlikte amaçlarını ve hedeflerini de değiştirmiştir. Birlik yüzeysel olarak alanını geliştirmesiyle birlikte içerisine birçok ülkeyi katmıştır. Bunların bazıları Avrupa kıtasının ekonomik açıdan merkez ülkeleri konumunda yer alırken birçoğu çevre ülke konumunda yer almaktadır. Bu durum ise birlik içerisindeki merkez ve çevre ülkeler arasındaki ekonomik gelişmişlik farklılıklarını arttırmaktadır. Gelişmişlik farklılıkları ülkeler, bölgeler arasında ve bir ülke içerisindeki bölgeler arasında da görülmektedir. Birliğin önemli ve ciddi sorunlarından biri olan bölgesel gelişmişlik farklılıkları aynı zamanda birliğin entegrasyon hızına olumsuz etki yapmaktadır. Birlik kurulduğu andan beri artarak devam eden bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltabilmek amacıyla bölgesel politikayı uygulamaya koymuştur. Bir ihtiyaç sonucunda ortaya çıkan bölgesel politika esas olarak ülkelerin ekonomik gelişimlerini amaçlamaktadır.

Bölgesel politikanın asıl hedefi, var olan bölgesel gelişmişlik farklılıklarını sona erdirmek ve birliğin mali araçlarından Yapısal Fonlarını birlik içerisindeki sorunlu bölgelere aktararak AB'de gelişmişlik farklılıklarının artmasını engellemektir. Birlik politikası ülkelerin ulusal politikaları ile birlikte kullanılmaktadır (Flint and Taylor, 2007, s. 16).

Tablo 1: Ekonomik ve Sosyal uyum

Ulusal ve Topluluk politikalarının koordinasyonu	Topluluk mali araçlarının koordinasyonu
Ulusal bölgesel politikaların koordinasyonu	Yapısal Fonların hedefleri
	Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu
Topluluk politikalarının koordinasyonu	Topluluk insiyatifleri

Kaynak: (Flint and Taylor, 2007, s. 16).

Birlik kurulduğu andan günümüze kadar düzenli olarak sınırlarını genişletmektedir. AB, bu zamana kadar altı genişleme dalgası gerçekleştirmiştir. Genişlemeler birliğe etnik, kültürel, siyasi, toplumsal birçok açıdan farklılık katmaktadır. Bu farklılıklar ekonomi alanında önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Birliğe üye ve aday ülkelerin hepsi aynı sosyo-ekonomik gelişime sahip değildir. İlk genişleme dalgası ile birliğe katılan İngiltere, birlik içerisindeki merkez ekonomilerin arasında yer almaktadır. Buna karşılık, 2007 yılındaki beşinci genişleme dalgasıyla üye olan Bulgaristan ve Romanya çevre ekonomiler arasında yer almakta ve birliğin ekonomik entegrasyon hızını düşürücü etki yapmaktadırlar. Birlik’deki merkez ve çevre ekonomiler arasındaki eşitsizlikler bölgesel gelişmişlik farklılıklarını arttırmaktadır. Bu sorunu çözmeyi hedefleyen AB, kurulduğu zamandan beri geliştirdiği bölgesel politikanın yardımları ile farklılıkların azalmasını desteklemiştir (Flint and Taylor, 2007, s. 16-17).

1.2.1. Avrupa Birliğinin Tarihsel Gelişimi

1957 yılında kurulan Avrupa Birliği bünyesine katılan yeni ülkelerle üye sayısını 6’dan 28’e çıkartmıştır. Bu yükseliş geniş bir büyüme dalgasına işaret etmektedir. Sağlanan bu gelişmeler birliğin üye sayısını arttırmış ve bölgesel politikaları da değiştirmiştir (Karluk, 2014, s. 230).

Günümüzde 28 üye devlete sahip olan Avrupa Birliği, dünya üzerinde 4 milyon metrekare alanda etki göstermektedir. Bu alanın büyük bir kısmı Avrupa kıtasında yer alan ülkeleri içermektedir. Birliğin en büyük ülkesini Fransa oluştururken, en küçük

üye ülke Malta'dır. Katılımcı ülkelerin yüz ölçümlerindeki farklılık nüfus yoğunluğu farklılıklarını da içermektedir (Karluk, 2014, s. 230).

1.2.1.1. Birincil Genişleme Dalgası

Avrupa Birliği topluluğu kurulduğu günden bu yana büyük başarılarla imza atmıştır. Yaşanan bu başarıyı fark eden Avrupalı ülkeler birliğe üye olmak için başvuruda bulunmuştur. Bu sayede birliğin genişlemesini sağlayan ilk dalgayı İngiltere, İrlanda ve Danimarka sağlamıştır (Karluk, 2014, s. 230).

1.2.1.2. İkinci Genişleme Dalgası

Avrupa Birliği topluluğuna 1981'de Yunanistan'ın katılması ile ikinci genişleme dalgası meydana gelmiştir. Yunanistan'ın katılımı Avrupa kıtasında sağlanan önemli gelişmelerden birini oluşturmaktadır. Bu şekilde birliğe bağlı üye ülke sayısı 10'a yükselmiştir (Karaaslan, 2011, s. 7).

1.2.1.3. Üçüncü Genişleme Dalgası

1986 yılında birliğe İspanya ve Portekiz de dahil olmuştur. Bu ülkelerin üyelikleri üçüncü genişleme dalgasını oluşturmuştur. İspanya'nın Avrupa Birliği için ilk başvurusu 1962 yılında yapılmış ancak demokratik olmayan reformlar nedeniyle 1986 yılına kadar başvuru kabul edilmemiştir (Karaaslan, 2011, s. 7).

İkinci ve üçüncü dalgada Avrupa Birliği'ne katılan ülkelerin ortak özellikleri demokratik bir yönetim yapısına sahip olmamalarıdır. Darbeyle yönetilen bu ülkeler birlikten aldıkları yardımlar ile demokrasi anlayışlarını geliştirmiş ve devamlılık sağlama yolunda adım atmıştır. Bu gelişmeler sayesinde üyelikleri kabul edilmiştir. Birliğin genişleyen yapısı beraberinde bölgesel dengesizliği getirmiş ve entegrasyonun hızını düşürmüştür (Karaaslan, 2011, s. 7-8).

1.2.1.4. Dördüncü Genişleme Dalgası

Dördüncü genişleme dalgasını diğerlerinden ayıran özellik merkez ekonomiye sahip ülkelerin üye olmasıdır. Avusturya, Finlandiya ve İsveç gibi güçlü ekonomisi olan ülkelerin birliğe dahil olmaları birliği güçlendirmiştir. Bu genişlemeye aynı zamanda EFTA genişlemesi ismi de verilmektedir (Karaaslan, 2011, s. 8).

1.2.1.5. Yeni Almanya

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya devleti ikiye bölünmüş ve Berlin Duvarı inşa edilmiştir. Berlin Duvar'ı soğuk savaşı simgeleyen bir sembol olmuştur. 1989 yılında yıkılan duvarla Doğu ve Batı Almanya birleşmiş ve Avrupa Birliği sınırları da yüzey olarak genişlemiştir (Karaaslan, 2011, s. 8).

1.2.1.6. Beşinci Genişleme Dalgası

Avrupa Birliği'nin en meşakkatli genişleme sürecini beşinci dalga oluşturmaktadır. Bu dalgada birliğe 10 yeni ülke katılmıştır. 1 Mayıs 2004 tarihinde 10 Orta ve Doğu Avrupa ülkesi birliğe katılmıştır. Bunlar; Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Malta, Slovakya ve Slovenya'dır. Sağlanan bu genişleme dalgası ile birlik bünyesinde farklılıklar ve dengesizlikler artmıştır. Bu sebeple birliğin bölgesel politikasında da değişiklikler oluşmuştur (Karluk, 2014, s. 235).

1.2.1.7. Altıncı Genişleme Dalgası

Her ikisi de Doğu Avrupa'da yer alan Bulgaristan ve Romanya 2007 yılında Avrupa Birliği'ne dahil olmuştur. Bu dalgalarla birliğe üye ülkelerdeki gelişmişlik farkları giderek artmıştır (Karluk, 2014, s. 235).

1.2.1.8. Yedinci Genişleme Dalgası

2004 yılında Hırvatistan Avrupa Birliği'ne aday ülke olarak ilan edilmiştir. 2013 yılında üyeliği kesinleşen Hırvatistan birliğin 28. ve son üye ülkesi olmuştur.

Birliğin yaşadığı toplam 7 genişleme dalgası ile 500 milyon nüfusa etki eden bir yapılaşma meydana gelmiştir. Avrupa Birliği'nin yaptığı tüm çalışmalar bünyesinde yer alan nüfusun refahını ve kaliteli yaşam standartlarını sağlamak için geliştirilmektedir. Bu amaç doğrultusunda istihdam, çevre düzenleme, alt yapı hizmetleri gibi önemli hizmetler sağlanmaktadır (Karaaslan, 2011, s. 9).

1.2.2. Avrupa Birliğinde Bölgeselleşme Hareketi Etkisi

Avrupa Birliği, kendi üyesi ülkeleri arasında bulunan ve ülkelerin kendi bölgeleri arasında bulunan sosyo-ekonomik farklılıkları azaltmak, aralarında

entegrasyon ve bütünleşmeyi sağlamak amacıyla bir bölgesel politika oluşturma gereksinimi duymuştur. Bu çerçevede bölgesel politika, AB'nin 1975 Roma Antlaşması'ndan başlayarak sürekli gündeminde tutmuş olduğu bir AB ortak politikasıdır. AB'de meydana gelen son gelişmelerden sonra; 28 ülkesi, 273 bölgesi ile toplam 505,7 milyon nüfusa yükselmesiyle beraber, bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar ortaya çıkmakta ve giderek artmaktadır. Dolayısıyla söz konusu farklılıkların azaltılması noktasında, Bölgesel Politikaların önemi giderek daha fazla ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda, Avrupa Birliği mevzuatının yaklaşık dörtte üçü yerel ve bölgesel düzeyde uygulamaya koymaktadır (Demir, 2009, s. 705).

AB yaptığı Bölgesel politikalarla, bölgelere erişilebilirliği, hizmet niteliğinin artırılması, doğal zenginliklerin korunması ve yatırımcılar için daha cazip duruma getirilmesi; girişimcilik, inovasyon, bölgelerin güçlü taraflarından daha fazla faydalanılması, beyin göçünün önüne geçilmesi, daha iyi istihdam yaratılması gibi alanlara destek sağlayarak, Avrupa Birliği'nde büyüme ve istihdamın artırılması hedeflerine destek verilmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede, Avrupa 2020 yılı Stratejisi'nin bölgesel politikası amaçları doğrultusunda; AB'nin bütün bölgelerini kapsamaktadır. Dolayısıyla, Doğu ve Orta Avrupa'daki üye devletlerdeki bölgeler ve özel kalkınma ihtiyacına sahip diğer bölgelerde daha fazla çaba gösterilmektedir. Bununla beraber Bölgesel Politika, küçük ve orta seviyedeki işletmeleri güçlendirmekle beraber, araştırma ve inovasyona destek olmaya odaklanmaktadır (IKV, 2011, s. 17).

Avrupa Birliği bölgesel politikayla, bölgelerin var olan kalkınma potansiyelini belirleyerek ortaya çıkarmak, yüksek potansiyele sahip bölgelere yatırım yapılmasını sağlayarak AB için katma değer yaratmak amacındadır. Ayrıca, bölgesel politika aracılığı ile sağlanacak desteklerle, bu bölgelerde rekabet edebilirlik gücünün ve istihdamın artırılması, Birliğe yeni üye olan ülkelerde hayat standartlarını ve refah düzeylerinin yükseltilmesi ve böylece Avrupa Birliği ortalamasına çıkarılması hedeflendiği görülmektedir (IKV, 2011, s. 17).

Entegrasyonun uluslararası ilişkilerde önem kazanması, bölgeselleşmenin giderek arttığı, küreselleşme süreci ile beraber başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, entegrasyon ile alakalı kuramların geliştirilmesi ve entegrasyonun

açıklanması çabası içinde olunmasına rağmen, bu kavramla ilgili üzerinde uzlaşmış ortak bir görüş bulunmamaktadır (Canpolat, 2001, s. 81).

Bütünleşme veya entegrasyon; devletlerin kendi istekleriyle bazı hedeflere ulaşılabilmesi için kolektif kararların alınabilmesi amacıyla bir kısım yetkilerini yeni bir merkezi kuruma ya da birime devretmesi sürecinin adlandırılması olarak tanımlanabilir (Yapıcı, 2007, s. 132). Bu çerçevede entegrasyonu, ulus devletlerin önceden belirlenmiş bazı hedeflere varabilmek adına, karşılıklı çıkar çerçevesinde ortak kararların alınabilmesi için, kendi özgür iradeleri ile bazı yetkilerini ulus-üstü bir yapıya aktarması veya devretmesi süreci olarak tanımlanabilir (Avrupa Birliği Türkiye Katılım Ortaklığı, 2020).

Kavramsal olarak, bir araya gelme veya birleşme biçiminde isimlendirilen entegrasyon, çeşitli bazı parametrelere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Bu parametreler; ulaşılması istenilen amaçlara, yapılacak iş birliğinin boyutuna, ilişki içinde olanların karşılıklı bağılıklarına ve iş birliği yapacak olan birimlerin siyasal ve sosyal çeşitlilikleri gibi parametreler olabilmektedir (Canpolat, 2001, s. 82). Bu çerçevede entegrasyon; ekonomik, sosyal ve siyasal entegrasyon olmak üzere üç temel başlık çerçevesinde biçimlenmektedir. Bunlar: Piyasaların bütünleşmesinden oluşmuş ve ticaretin yapılmasının önünde bulunan engellerin bertaraf edilmesini içeren ekonomik entegrasyon, karşılıklı sorumluluğun ve bağlılığın önemine değinildiği ve vurgulandığı sosyal entegrasyon ve son olarak da kolektif çıkarların elde edilmesi hedefleri doğrultusunda ortak fikirlerin meydana getirilmesi düşüncesinden oluşan siyasal entegrasyondur (Arı, 2013, s. 347).

1.2.2.1. Ekonomik Sonuçlar

AB'nin entegrasyon, tek pazar ve para politikasının bir aracı olarak kabul edilen bölgesel politikalar, gelişmişlik farklarını azaltmayı, istihdamı arttırmayı, geri kalmış bölgeleri kalkındırmayı, yaşam kalitesini ve vatandaşların refahını yükseltmeyi hedeflemektedir (Candan, 2007, s. 67). Söz konusu hedeflere, çeşitli araçlarla ulaşmaya çalışılmaktadır. Çalışmaların neticesinde arzu edildiği gibi pozitif bir etkinin mi yoksa tam tersi negatif bir etkinin mi ortaya çıktığını anlayabilmek için, istatistiksel veriler ve diğer çalışmalar değerlendirmeye alınmaktadır. Çok sayıda bilimsel yayın, araştırma raporları, konferanslar, notlar ve diğer yayınlarda, bu

politikalar tartişılmıştır. Bölgesel politikaların; bölgelere, üye ülkelere ve Birliğe olan etkisini incelemek için yapılan akademik çalışmalar, söz konusu etkilerin her zaman pozitif etki sağlamayacağı kanaatini oluşturmaktadır. Bölgesel politikaların verimlilik üzerindeki etkisini inceleyen 1975-1988, 1989-1993 ve 1994-1999 dönemlerini kapsayan bir çalışmada, yapısal fonlar ve uyum fonunun verimlilik üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu, söz konusu pozitif etkinin en fazla 1989-1993 ve 1994-1999 dönemlerinde gerçekleştiği belirtilmiştir. Verilen iki dönemde bölgesel politikalar açısından reformların en hızlı şekilde hayata geçirildiği, entegrasyon süreci ile Birliğe katılan üye sayısının nicelik olarak fazla olmadığı dönemlerdir (Cihangir, 2020).

Bu kapsamda bölgesel politikaların gelecekte alacağı şekli öngörebilmek için Avrupa 2020 Stratejisi'nde yer alan küresel rekabet; akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme, entegrasyon programlarını destekleme, dağıtımını kolaylaştırma ilkeleri değerlendirmeye alınmalıdır. Bu bağlamda, Birliğin entegrasyon faaliyetleri kapsamında üye ülkelerin yakınsamasına önem vereceği, bu hedefi kapsamında oluşturulacak fonların dağıtım usulleri ile yönetim noktasında kolaylaştırıcı önlemler alınacağı, özellikle eğitim ve AR-GE faaliyetlerine ağırlık verileceği, uzun dönemde bölgesel politikaların ortak politikalar içerisinde yerini alacağı anlaşılmaktadır (Çaşın ve Özgöker, 2013, s. 14).

1.2.2.2. Politik Sonuçlar

Verimlilik etkisinin dışında bir diğer çalışma ile bölgesel politikaların, bölgesel farklılıklara olan etkisi incelenmiş, bu sayede, 1995-2006 dönemini değerlendiren çalışma ile yapısal fonların bölgesel farklılıkların azalmasına yardımcı olduğu ancak fonların GSMH'nin %1,6'sının üzerine çıkması durumunda olumsuz etkilerin ortaya çıktığı tespiti yapılmıştır (Cihangir, 2020). Tespite yardımcı bir diğer çalışma, fonların önemli oranda olumlu etkisinin olduğunu bu durumun oluşmasında, kötü yönetim ve yanlış yatırımların etkili olduğu, yatırımların küçük işletmelere ve tarımsal işletmelere tahsis edildiklerinde pozitif etki elde edilebileceğini, AR-GE faaliyetlerinin ise uzun dönemde pozitif etki sağlayacağını altı çizilmiştir (Çaşın ve Özgöker, 2013, s. 14).

Verimlilik etkisinin dışında bir diğer çalışma ile bölgesel politikaların, bölgesel farklılıklara olan etkisi incelenmiş, bu sayede, 1995-2006 dönemini değerlendiren

çalışma ile yapısal fonların bölgesel farklılıkların azalmasına yardımcı olduğu ancak fonların GSMH'nin %1,6'sının üzerine çıkması durumunda olumsuz etkilerin ortaya çıktığı tespiti yapılmıştır (Cihangir, 2020). Tespite yardımcı bir diğer çalışma, fonların önemli oranda olumlu etkisinin olduğunu bu durumun oluşmasında, kötü yönetim ve yanlış yatırımların etkili olduğu, yatırımların küçük işletmelere ve tarımsal işletmelere tahsis edildiklerinde pozitif etki elde edilebileceğini, AR-GE faaliyetlerinin ise uzun dönemde pozitif etki sağlayacağına altı çizilmiştir (Çaşın ve Özgöker, 2013, s. 15).

Yapısal fonların istihdam üzerindeki etkisi incelendiğinde ise, AB'nin 130 farklı bölgesindeki gözlemlere göre fonlarla bölgesel istihdam seviyesi arasında herhangi bir pozitif ilişki bulunmadığı, vasıfsız işgücü açısından toplam istihdam üzerinde olumlu etkisi bulunurken, vasıflı işgücü üzerinde olumsuz bir etkide bulunduğu gözlemlenmiştir (Mengi ve Algan, 2013, s. 5).

Yapısal fonların işlediği ve etkilerinin hissedildiği süreçte; ekonomik gelişme, istihdam artışı, rekabet ve yakınsama üzerinde olumlu sonuçların ortaya çıktığını savunan araştırmalara karşın, bu fonların hiçbir etkisinin olmadığı ya da olumsuz etkilerinin gözlemlendiğini iddia eden akademik çalışmalar da mevcuttur. Bu farklılıkların ortaya çıkmasında incelemeye konu zaman dilimi, elde edilen veriler ve kullanılan metotlar farklı olsa da genel anlamda fonların gelişmeye ve farklılıkları azaltmaya olumlu etkisinin bulunduğu kanaatine varılmıştır. Bölgesel politikaların etkileri sadece ekonomi boyutuyla değerlendirilseydi, tespitler daha net olabilirdi, ancak bu politikaların ekonomi ile birlikte sosyal boyutu da bulunduğundan mutlak suretle kesin yargılara varmak güçtür (Mengi ve Algan, 2013, s. 5).

Uygulanan bölgesel politikaların, Birliğin geri kalmış ülke veya bölgelerinde gelir yakınsamasına katkıda bulunduğu, gelir ve istihdamda önemli artış sağladığı ifade edilmektedir. Avrupa 2020 stratejisi ile birlikte söz konusu olumlu etkileri arttırmak için bölgesel politikalarda akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme hedeflerine paralel olarak eğitimin geliştirilmesi, araştırma ve geliştirmenin desteklenmesi, iş gücü piyasasının modernizasyonu, eğitim ve beceriyi geliştirici yatırımlar ile sosyal yardım sistemi ile insanların beklentilerini ve değişimi yönetme gibi hedefler belirleyici olmaya başlamıştır (Sağbaş, 2003, s. 112).

Bölgesel politikaların uygulanışı geniş prosedürlere dayanmaktadır. Bu konudaki mevzuatın genişliği, politikaların çeşitliliği; yetki, mali yönetim ve kontrol alanlarında sade bir yapıya ve etkin fon tahsisine ihtiyaç duymaktadır.

2011 yılı verilerine göre bölgeler arası farklılıkların en az olduğu ülkeler; İrlanda, Slovenya, Danimarka ve Finlandiya'dır. 2000-2008 arası Birliğin fakir bölgeleri diğer bölgelerini yakalamakta, kişi başına düşen gelir seviyesi açısından AB bölgeleri arasındaki yakınsamanın arttığı görülmektedir (Ercan ve Ercan, 2015, s. 407).

AB ülkeleri ve bölgeleri açısından istihdam ve işsizlik oranları bazında hala farklılıklar bulunmaktadır. Birlik düzeyinde en düşük istihdam oranları İspanya, İtalya'nın güneyi, Yunanistan, Polonya, Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Malta'da olup, öte yandan AB'nin kuzey bölgeleri, Hollanda, Birleşik Krallık, Danimarka, İsveç ve Finlandiya nispeten daha yüksek istihdam seviyesine sahiptir. 2009 verilerine göre en düşük istihdam oranı %44,8 oranıyla İtalya'nın Campanai bölgesindeyken, en yüksek istihdam oranı ise %83,9 ile Finlandiya'nın Aland bölgesindedir (Ercan ve Ercan, 2015, s. 407).

Birliğin bölgesel politikalarının etkileri, kısa ve uzun dönem olmak üzere iki şekilde incelenebilir. Kısa dönemde; ekonomik ve sosyal alt yapı yatırımlarının yarattığı talep artışları ile üretim artışlarına ve üretim artışları ile artan istihdam ve gelir artışlarına göre incelenirken, uzun dönemde; az gelişmiş ülke ve bölgelerin verimlilik, üretim, istihdam, rekabetçi yapının gelişimi göz önüne alınarak incelenmektedir. Ancak bu etkiler, bütçeden yapılan kayrak transferinin farklılığına bağlı olarak, ülkeler arasında değişebilmektedir (Özel, 2009, s. 165).

AB Komisyonu'nun 2010 yılı raporuna göre, 2000-2006 dönemi uygulama konulan bölgesel politika araçları, 2009 yılı sonuna kadar üye ülkelerin GSYİH'sinde yıllık ortalama %1,2 oranında artış sağlamıştır. Tüm bu araştırmalar, istatistikler, elde edilen ekonomik gelişmeler, söz konu politikaların tek başına değil de Birliğin diğer ortak politikaları ile birlikte değerlendirilebilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü bölgesel politikalar tarım politikası, ulaştırma politikası, eğitim politikası, çevre politikası ile bağlantılı olduğu kadar genişleme politikası ile de bağlantılı bir politika türüdür. Bunun yanında karar alma mekanizması içerisinde üye ülkeler

genellikle Birliğin çıkarları yerine ulusal çıkarlarını ön planda tutarak bütçeden fazla pay alma hırsı ile çatışmalar da AB bütçesinin bu problemleri çözme noktasında herkesi mutlu edemeyeceği kesindir (Özel, 2009, s. 165).

Beşinci genişleme sonrası 27 üyeye ulaşan Birlik içerisinde bölgede yaşayan her dört vatandaştan biri, Birliğin ortalama GSYİH'sinin %75'inden daha düşük bir gelirle yaşamak durumunda kalmıştır. Ortaya çıkan bu sorunu aşmak için üç yöntem bulunmaktadır (Özmen, 2008, s. 327):

1. Ülkelerin kendi bölgesel ve uyum politikalarına yönetmelerine izin vererek, mevcut sistemi terk etmek;
2. Sadece ulusal sınırlar içerisinde Avrupa projelerine ve darboğazlarına odaklanmak (Galileo projeleri, enerji hatları, ulaşım alt yapıları, v.b.);
3. Üye devletlerarasında çapraz ulusal bütçe transferleri sistemini tanıtmak.

Günümüzde varlıklı ülkelerin bölgelerindeki farklılıklar nispeten az gelişmiş ülkelerin bölgelerine göre daha az olduğu gibi kamu yatırımlarının bölgesel farklılıkları azalttığı yönünde tespitler de mevcuttur. Bir bölgede insan kaynakları düzeyinde bir artış bölgesel farklılıklarda azalma eğilimine katkı sunmaktadır. 2014-2020 dönemi uyum politikasının öncelikleri arasında az gelişmiş bölgeleri kalkındırma hedefi bulursa da AB, rekabet gücünü koruyabilmek için stratejik yardımları her yere götürmek zorundadır (Mengi ve Algan, 2013, s. 7).

Konuyla ilgili yapılan çalışmalardan bir diğeri de bölgesel politikaların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu, bu etkinin %0,6 ile %0,9 arasında oranlarda gerçekleştiği öne çıkan tespitlerdendir (Mengi ve Algan, 2013, s. 7).

Bölgesel gelişmişlik farklılıklarının çözüme kavuşması için verimlilik, çok geniş ve örtüşen bir politika seçimi, esnek ve çok karmaşık dağıtım sistemi, sert kurallar, yavaş uygulama ve şeffaflık eksikliği mutlak suretle göz önüne alınmalıdır. AB, çok heterojen bir hale gelmiştir. Hayati konularda etkin karar verebilmesi zorlaşmıştır. AB bölgesel politikalarına başkanlık eden Johannes HAHN, 09.09.2014 tarihli bir konuşmasında, AB uyum politikasının hedeflerine ulaşılabilmesine katkı sağlamak için ekonomik üçgeni oluşturan; mali konsolidasyonlar, yapısal reformlar ve yatırım ayağına yeterince dikkat çekilmediğini belirterek, gerçek bir stratejik yatırım politikası izlenmesi gerektiğini ifade etmiştir (Özmen, 2008, s. 327).

1.3. İnşacılık ve Avrupa Birliği Bütünleşmesi

1.3.1. Uluslararası İlişkiler Teorilerinde İnşacı Yaklaşım

1980'lerin ikinci yarısıyla birlikte, Realizm, Neo-realizm, Liberalizm ve Neo-liberalizm gibi uluslararası ilişkiler disiplininin önde gelen pozitivist teorilerine yönelik eleştirel bakış açısı taşıyan yaklaşımlar ortaya konulmaya başlanmıştır. Söz konusu pozitivist teorileri eleştirmekle kalmayıp bu teorilerin kullandığı parametreleri sorguladıkları için bu yeni yaklaşımlara eleştirel yaklaşımlar ya da post-pozitivist yaklaşımlar da denilmektedir (Kerman, 2009, s. 273). Böylece geliştirilen söz konusu eleştiriler, pozitivist teorik ekollerin bu eleştirilere cevapları ve karşı eleştirileri, disiplinde pozitivist-post-pozitivist teoriler arasında bir tartışma olarak ortaya konulmuştur. Bu tartışmada pozitivist teori paradigmaları post-pozitivist teoriler tarafından sorgulanmış, bu sorgulama neticesinde post-pozitivist teoriler tarafından ontolojik ve epistemolojik olarak alternatif görüşler ortaya konulmuştur (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006, s. 81).

Uluslararası ilişkilerde nispeten yeni bir yaklaşım olan İnşacılık, normlar, söylemler, kimlikler gibi kavramların uluslararası ilişkilerde önem kazanmaya başladığı Soğuk Savaş sonrası dönemde disiplinde ön plana çıkan ve etkin olmaya başlayan postpozitivist yaklaşımlardan birisi olmuştur. Soğuk savaşın sona ermesi, Neo-liberal ve Neo-realist teorilerin öngöremediği bir olgu olmuş, bu nedenle bu teorilerin uluslararası ilişkileri açıklama konusunda eksik yönlerini ortaya koyan yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Büyüktanır, 2015, s. 4).

Uluslararası ilişkilerin ana akım rasyonalist teorilerinden olan bu teoriler, Soğuk Savaşın sona ermesini öngöremedikleri gibi, uluslararası ilişkilerin sosyal ve kültürel boyutuna, bunun yanında uluslararası ilişkilerin aktörlerinin kimliklerine ve uluslararası sistemin normlarına gereken önemi İngilizcesi Constructionism olan İnşacılık yaklaşımı karşılamaktadır. İnşacılık yaklaşımının genel kabul görmüş bir Türkçe karşılığı bulunmamaktadır. (Büyüktanır, 2015, s. 4).

Türkçe literatürde bu yaklaşım için bu çalışmada kullanılan İnşacılık haricinde Konstrüktivizm (Rumelili, 2014), Sosyal İnşacılık (Küçük, 2014), Toplumsal İnşacılık (Büyükbaş, 2013), Oluşturmacılık (Ercan, 2009), Yapılandırmacı yaklaşım (Bozdağlıoğlu, 2007) gibi isimlendirmeler de kullanılmaktadır. Soğuk Savaş sonrası

dönemde bu teorilerin eksik yönlerini eleştiren yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Büyüktanır, 2015, s. 5). Bu eleştirel yaklaşımlardan birisi olan İnşacılık, söz konusu teorilerin açıklamakta yetersiz kaldığı konuları yeniden ele almış ve bu konulara yaygın Rasyonalist teorilerden farklı açıklamalar geliştirmiştir. Böylece İnşacı yaklaşım, 1990'lı yıllarda, Soğuk Savaş'ın sona ermesini açıklama konusunda yetersiz kalan pozitivist uluslararası ilişkiler teorilerine yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı bir dönemde etkili olmaya başlamıştır (McCormick, 2014, s. 13).

Soğuk Savaş sonrası konjonktüre bir de 11 Eylül 2001'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne gerçekleştirilen saldırı eklenince, uluslararası ilişkiler disiplininde kültür, din ve medeniyet gibi konular dünya siyasetini açıklamak için kullanılmaya başlanmış, bu dönemde uluslararası ilişkilerdeki çatışma alanlarını ve güç mücadelelerini anlamlandırmada kültür, din ve medeniyet farklılıklarına dair tartışmalar ortaya konulmuştur (McCormick, 2014, s. 13).

Samuel Huntington'ın (1993) artık ideolojik çatışmaların sona erdiğini, yeni çatışma alanının medeniyetler arasında olacağını iddia eden Medeniyetler Çatışması (The Clash of Civilizations) tezi söz konusu konjonktürde ortaya çıkmıştır. İnşacı yaklaşımda ise Huntington'ın medeniyetleri sıkı ve üniter kültürel yapılar olarak gören kavramsallaştırmasına karşı çıkmış, medeniyetlerin homojen birimler olmadığı gibi, farklı medeniyetlerin etkisine kapalı olmayan ve sürekli birbirleriyle etkileşim içerisinde olan ve birbirlerini şekillendiren yapılar olduğu ileri sürülmüştür (Reus-Smit, 1999, s. 19).

Disiplinler arası bir yaklaşım olan İnşacılık, uluslararası ilişkiler, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji gibi sosyal bilimlerin çeşitli dallarında ve eğitim bilimlerinde başvurulan bir yaklaşımdır (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006, s. 82). İnşacılığın teori mi yoksa yaklaşım mı olduğu konusunda ortak bir değerlendirme söz konusu değildir. Örneğin Ergüder (2004), başlıca varsayımları olmasına rağmen, bu varsayımlar üzerine henüz spesifik hipotezler ve argümanlar kurulmamasından dolayı İnşacılığın var olan uluslararası ilişkiler teorilerine rakip olabilecek bir teoriden ziyade bir yaklaşım olduğunu ileri sürmektedir (Büyüktanır, 2015, s. 6).

Benzer şekilde Checkel (1998) de İnşacılığı bir teori olarak değil, bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir. Fakat İnşacılık ister teori ister yaklaşım olarak kabul edilsin,

son yıllarda uluslararası ilişkiler disiplininde önemi ve etkinliği giderek artmakta ve pek çok uluslararası ilişkiler analizinde kullanılmaktadır (Gökalp, 2009, s. 147).

Soğuk Savaş'ın sonlarından itibaren Alexander Wendt (1987; 1992; 1995; 2012), Nicholas Onuf (1989), Richard Ashley (1984), Freidrich Kratochwil (1986; 1989) ve John Ruggie'nin (1986) çalışmaları inşacılığın kavramsal ve teorik gelişimine katkı sağlamıştır (Gökalp, 2009, s. 147).

İnşacılık kavramını uluslararası ilişkiler disiplinine taşıyan isim ise, 1989'daki "World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations" adlı çalışmasıyla Nicholas Onuf olmuştur. Disiplinde rasyonalist-eleştirel teoriler saflaşmasında eleştirel teoriler safında konumlandırılabilir olan inşacı yaklaşım, esasında rasyonalist teoriler ile eleştirel teoriler arasında bir orta yolu, bir sentezi temsil etmektedir (Gökalp, 2009, s. 147).

İnşacı yaklaşım bu sentezi oluştururken, bir yandan Neo-realizm ve Neoliberalizm gibi rasyonalist teorilerin objektif bilimsel veriler olarak kabul ettiği bazı varsayımları (devletlerin çıkarları, sistemin anarşik yapısı vb.) değişebilir olgular olarak ele alırken, bir yandan post-modern yaklaşımlara kıyasla daha bilimsel bir metodoloji kullanmaktadır (Gökalp, 2009, s. 147). Böylece İnşacı yaklaşım rasyonalist teorilere yönelik eleştiriler ortaya koymasıyla eleştirel teoriler arasında yer alırken, ampirik analize vurgu yapan bir metodoloji benimsemesiyle diğer eleştirel teorilerden ayrılmaktadır (Reus-Smit, 1999, s. 83). Kısacası İnşacılık, eleştirel teorilerin ontolojisini (konusunu), rasyonalist teorilerin ise metodolojisini alarak bir sentez ortaya koymaktadır (Checkel, 1998, s. 324).

İnşacı yaklaşım rasyonalist teorilerin açıklamalarını tümünden reddetmez fakat bu teorilerin eksik yönlerini tamamlamayı amaçlar. Örneğin, İnşacı yaklaşımda devletlerin çıkarları peşinde koştuğu, uluslararası sistemin anarşik yapısı, güç politikası (power politics) gibi rasyonalist paradigmanın temel argümanları kabul edilir. Değişmez, sabit veriler olarak değil, sosyal etkileşim yoluyla ve bir süreç içinde oluşmuş olan ve yine belli bir süre sonra değişebilecek olgular olduğu vurgulanır (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006, s. 84). Buna göre, devletler çıkarlarını gözetmektedir fakat bu çıkarlar değişmeyen sabit veriler değildir. Devletler kimliklerine göre çıkarlarını belirler ve kimlikler de tıpkı çıkarlar gibi değişmeyen sabit veriler olmadığı

için kimliklerin değişmesi aynı zamanda çıkarların da değişmesini beraberinde getirebilir (Gökalp, 2009, s. 148). Böylece İnşacı yaklaşımda, rasyonalist teoriler tarafından artık bir klişe haline dönüştürülmüş olan devletlerin ulusal çıkarlarına uygun dış politika tercihleri belirlediği varsayımı kabul edilmekle birlikte, bu çıkarların tüm aktörler, tüm zamanlar ve mekanlar için geçerli, değişmez veriler olduğu reddedilir. Aktörler zaman, mekân, normlar, kültür vb. faktörlerin etkisiyle kimliklerini kazanmakta, daha sonra bu kimliklerine göre çıkarlarını belirlemekte ve bu çıkarlar doğrultusunda dış politika tercihlerinde bulunmaktadır (Demiral, 2006, s. 79):

Benzer şekilde, Wendt (1992) rasyonalist teorilerin temel argümanlarından olan sistemin anarşik yapısını reddetmez fakat Wendt'e göre devletlerin hali hazırda anarşik bir sistemde varlığını sürdürmesi, sistemin yapısı sonucunda değil, belli bir sürecin (process) sonucunda ortaya çıkmış bir durumdur. Bu süreç, devletlerin birbirleriyle sosyal etkileşime girdikleri ve bu etkileşim yoluyla kimliklerini belirledikleri bir sosyal süreçtir. İnşacı yaklaşım ile rasyonalist teoriler arasındaki bir diğer ayrım, İnşacı yaklaşımda rasyonalist teorilerin eksik kaldığı bir nokta giderilerek, sadece mevcut durumdaki olgular üzerinden analiz yapılmaz, aynı zamanda bu olguların nasıl olduğu da açıklanmaya çalışılır (Özev, 2016, s. 11). Örneğin İnşacı yaklaşımda devletlerin çıkarları peşinde koştuğu kabul edilir fakat rasyonalist teorilerin eksik bıraktığı, ilgilenmediği bir noktaya değinilerek, aynı zamanda bu çıkarların nasıl olduğu da açıklanmaya çalışılır (Ülger, 2005, s. 71). Bu bağlamda Uluslararası ilişkilerdeki olay ve olguları açıklamak için başta devletler olmak üzere uluslararası ilişkilerin aktörlerinin çıkarlarının nasıl olduğunun incelenmesi gerektiği iddia edilir. Bu noktada, İnşacı yaklaşımda çıkarların kimliklere göre olduğu varsayımıyla aktörlerin kimlikleri inceleme konusu haline getirilmektedir (Reus-Smit, 1999, s. 84).

İnşacı yaklaşım, devletlerin bir sosyal ortamda karşılıklı etkileşim kurduklarını, bu etkileşim üzerinden de çıkarlarını belirlediklerini iddia eder. Bu nedenle bu etkileşimin gidişatına göre devletler çıkarlarını yeniden tanımlayabilir, böylece çıkarlar değişim gösterebilir. Devletler birbirleriyle ilişkiler kurarken kimlikleri aracılığıyla "ben" ve "öteki" tanımlaması yaparlar. Bir başka deyişle bir

yandan kendi kimliklerini, kim/ne olduklarını tanımlarken aynı zamanda diğer devletlerin kimliklerini algılamaya çalışırlar (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006, s. 85).

Üstelik bazı durumlarda bir devletin kimliğinin diğer devletlerce algılanışı söz konusu devletin empoze etmek istediği kimliğinden farklı olabilir. Örneğin Soğuk Savaş döneminde her ne kadar Sovyetler Birliği kimliğini Rus kimliği üzerinden kurmak istemese de Yugoslavya ve diğer Doğu Avrupa ülkeleri Sovyetler Birliği'ni, ortaya koyduğu pratikler ve kolektif kültürel hafıza nedeniyle Rus kimliği üzerinden algılamıştır. Devletlerin hem kendilerine hem de diğer devletlere ilişkin kimlik algılamaları karşılıklı etkileşim sürecinde sürekli olarak yeniden üretilmektedir. Böylece devletler mevcut kimlik algılamalarına göre çıkarlarını ve dış politika tercihlerini belirlemektedir (Hopf, 1998, s. 171).

İnşacı yaklaşım ayrıca devletlerin sadece çıkarlarını gerçekleştirmek üzere hareket ettiğini reddeder. Devletler bazen uluslararası ilişkilerin normlarına göre davranmayı seçer. Bir başka deyişle devletler kimi zaman çıkarlarına en uygun davranışı sergilemek isterken, kimi zamanda en doğru davranışı sergileme amacıyla hareket ederler. Bu nedenle inşacı yaklaşım çıkarların belirlenmesinde normların da etkisinden söz eder. İnşacı yaklaşıma göre uluslararası ilişkilerin aktörü olan devletler, her zaman her koşulda çıkarları peşinde koşan varlıklar değildir, aynı zamanda diğer devletlerin ve aktörlerin paylaştığı makul davranış kalıplarına da uymak isterler (Özev, 2016, s. 12).

İnşacı yaklaşıma göre, uluslararası yapı sadece silahlanma, güç, ekonomik kapasite gibi maddi unsurlardan oluşmaz (Jackson ve Sorensen, 2013, s. 114). Temel aktörleri devletler olan uluslararası yapı, bu aktörlerin birbirleriyle iletişim ve etkileşim kurmasını sağlayarak onlara sosyal bir çevre de sağlar. Böylece devletler içinde buldukları uluslararası yapıda maddi olduğu kadar sosyal bir çevreye de sahip olurlar. Bu sosyal çevrede aktörler birbirleriyle kurdukları iletişim ve etkileşim yoluyla çıkarlarını inşa ederler (Checkel, 1998, s. 325). Böylece, uluslararası sistemde ve daha genel anlamda uluslararası ilişkilerde materyal yapılar kadar sosyal ve normatif yapılar da önem taşımaktadır (Reus-Smit, 1999, s. 84).

Realist teorinin vurguladığı askeri güç ya da Marksist teorinin vurguladığı kapitalist sistem gibi maddi unsurlar kadar, uluslararası yapıdaki aktörlerce paylaşılan

fikir, inanç ve değerler sistemi de aktörlerin eylemlerinin şekillenmesine etki etmektedir. Bu nedenle İnşacı yaklaşıma göre, uluslararası ilişkiler aktörlerinin eylemlerini açıklayabilmek için sadece uluslararası sistemdeki maddi unsurları analiz etmek yetersiz kalacaktır. Aktörlerin kimlikleri, birbirleriyle etkileşim sonucu sahip oldukları ortak bilgi yapıları ve değerler sistemi, aktörlerin etkileşime girdikleri sosyal bağlamda birbirlerini nasıl algıladıkları uluslararası sistemi ve sistemin aktörlerinin davranışlarını analiz edebilmek adına önem taşımaktadır (Reus-Smit, 1999, s. 84-85).

İnşacı yaklaşımda maddi unsurların önemi tümüyle reddedilmez fakat devletlerin kimliklerini tanımlamalarında normatif ve sosyal yapıların da en az materyal yapılar kadar önemli olduğu vurgulanır. Örneğin, bir maddi/materyal unsur olarak silahlanma devletlerin güvenlik algılamalarında, dolayısıyla çıkarlarını belirlemelerinde önemli bir unsurdur. Bu nedenle bir devletin silahlanması diğer devletlerce bir güvenlik tehdidi olarak çıkarlarına aykırı bir durum olarak görülebilir. Fakat bir devletin söz konusu silahlanmayı çıkarlarına aykırı görmesi, bu maddi unsuru nasıl algıladıklarına bağlıdır (Ergüder, 2004, s. 143). Örneğin ABD muhtemelen Güney Kore'nin silahlanmasını çıkarlarına aykırı olarak algılamayacakken, Kuzey Kore'nin silahlanmasını bir güvenlik tehdidi olarak görecektir. Her iki durumda da maddi unsur (silahlanma) aynıdır fakat ABD'nin bu iki devletle kurduğu sosyal ilişkiler, bir başka deyişle sosyal unsur farklıdır. Uluslararası yapı, güç politikasının ve çıkarları peşinde koşan aktörlerin bir yansıması değil, aktörlerin kimlikleri, kimlikleri yoluyla tercih ettikleri davranışlar, gücün kendisi değil fakat güce verdikleri anlam ve sosyal normlar ile inşa edilen bir olgudur (Özev, 2016, s. 14). Bunun yanında uluslararası yapı, Neo-realist teoride iddia edildiği gibi rasyonel aktörlerin hayatta kalmak için istemeyerek de olsa yarattıkları bir sistem değildir (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006, s. 86).

Uluslararası yapı, sistemin aktörleri olan devletlerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler sonucunda inşa edilir (Jackson ve Sorensen, 2013, s. 115). Bu nedenle uluslararası yapı ne istenmeyerek de olsa oluşturulan bir zorunluluk/gerekliklik ne de değişime açık olmayan apriori bir değerdir (Ergüder, 2004, s. 144). Wendt (1992), uluslararası sosyal yapının üç unsurdan oluştuğunu ileri sürmüştür. Sistemin aktörleri arasında paylaşılan karşılıklı beklentiler, bilgi akışı, algılama ve anlamlandırmalar sosyal yapının paylaşılan bilgi (shared knowledge) boyutunu oluşturur. Bu bilgi ve

beklentiler aktörlerin birbirleriyle ilişkilerinde çatışmacı ya da iş birlikçi olmalarını belirleyici bir etkiye sahiptir. Örneğin devletlerin diğer devletlere yönelik tehdit algılamaları, karşılıklı güvensizlik ortamı, Realist teorideki adlandırılmasıyla güvenlik ikilemi (securtiy dilemma) oluşturur (Checkel, 1998, s. 326).

Devletler bu güvensizlik ortamında politika tercihlerini çatışmacı bir tutumdan yana gösterirlerse, uluslararası yapıda kimsenin kimseye güvenemeyeceği algısı ve paylaşılan bilgisi sistemin anarşik bir yapıya sahip olmasına neden olur. Böylece devletlerin uluslararası yapı içerisinde birbirleri hakkındaki fikir ve algıları üzerinden oluşan paylaşılan bilgi, sistemin yapısını belirleyen bir faktör olmaktadır (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006, s. 86-87).

Uluslararası sosyal yapıyı oluşturan ikinci unsur olan maddi kaynaklar, Neo-Realist teoride ele alındığı şekliyle aktörlerin bu kaynaklara yüklediği anlamdan bağımsız olarak değerlendirilemez. Silahlanma, ekonomik güç, askeri kapasite gibi maddi kaynaklar, uluslararası yapıdaki aktörlerin bunları nasıl algıladığına göre anlam kazanmaktadır (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006, s. 87).

Devletlerin çıkarları, güç, tehdit algısı ve benzeri maddi yapılar, yorumlandıkları sosyal bağlam yoluyla anlamlandırılırlar (Checkel, 1998, s. 326). Aktörler, maddi kaynakların tehdit olarak algılamadıkları aktörlerin ellerinde bulunmasını çıkarlarına aykırı olarak değerlendirmezken, söz konusu maddi kaynakların düşman olarak algılanan bir aktörün elinde bulunması durumunda bu durumu bir güvenlik tehdidi olarak algılayıp çıkarlarına ters görebilir. Dolayısıyla maddi unsurlar uluslararası yapıdaki aktörlerin karşılıklı ilişkilerinde, aktörlerce nasıl algılandıklarına bakılmaksızın bir tehdit unsuru ya da güven unsuru olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Uluslararası sosyal yapıyı oluşturan üçüncü unsur olan uygulamalar, hem aktörlerin kimliklerini hem de bizatihi sosyal yapının kendisini inşa eden/şekillendiren bir role sahiptir (Checkel, 1998, s. 327). Uluslararası yapı, aktörler arasında benimsenen uygulamalar ve bunlara yüklenen öznel anlamlar yoluyla var olmaktadır. Böylece aktörler uygulamalar yoluyla yapıyı inşa ederken, yapı da aktörlere kalıplaşmış uygulamaları benimseterek aktörlerin kimliğini şekillendirir. Uluslararası yapının aktörlerin uygulamaları ile sürekli yeniden üretildiğini ve/veya dönüşüme uğradığını öne sürmüştür (Koslowski ve Kratochwil, 1994, s. 215).

1.3.2. İnşacı Yaklaşım Perspektifinden Avrupa Birliği Bütünleşmesi

Avrupa’da birlik ve bütünleşme hareketleri 1950’li yıllarda hız kazanmış olsa da tarihi ve entelektüel kökenleri daha eskiye dayanmaktadır. Bütünleşme sürecinde derinleşme ve genişleme olmak üzere iki ana eğilim ortaya çıkmaktadır. Derinleşme, devletlerin egemenlik alanında bulunan yetkilerinin bir ulus-üstü yapıya aktarılması ile gerçekleşirken, genişleme üye devlet sayısının artması ile sağlanır. Bu çalışmada bütünleşme hareketlerinin tarihi aşamalarına derinleşme ve genişleme ekseninde değinilecektir. Topluluktan Birliğe bütünleşme süreci tarihi kökenleri yüzyıllar öncesine dayanan Avrupa bütünleşme süreci 20.yüzyıla gelindiğinde somut sonuçlar vermeye başlamış ve kurumsal bir nitelik kazanmıştır (Checkel, 1998, s. 327).

1970’li yıllarda yaşanan diğer bir önemli gelişme de Topluğun ilk genişleme sürecini yaşamasıdır. 1973 yılında Danimarka ve İrlanda ile birlikte üyelik başvurusu daha önce iki kez reddedilen Birleşik Krallık topluluğa üye olmuştur. Fakat 1973’de yaşanan petrol krizinin yarattığı ekonomik durgunluk ve daralma üye ülkeleri zor durumda bırakmış ve korumacı önlemlerin alınmasına yol açmıştır. 1985’te Komisyonun yayınladığı Beyaz Kitap ile sekteye uğrayan bütünleşme süreci yeni bir ivme kazanmış, 1987’de Avrupa Tek Senedi (ATS) ’nin imzalanması ile süreç önemli bir aşama kaydetmiştir. Tek Senet topluluğu kuran antlaşmalara değişiklikler getiren hükümler içermesinin yanı sıra en geç 1992 sonunda Avrupa Tek Pazarı’nın oluşturulmasını öngörmüştür. Böylece üye devletlerarasında malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin özgür dolaşımı garanti altına alınmak istenmiştir. Ayrıca sosyal politika, çevre politikası, ekonomik ve sosyal uyum gibi yeni politika alanları topluluk yetkisine verilmiş, oy birliğinden nitelikli oy çokluğuna geçilmiş ve karar alma süreçlerinde değişiklikler yapılarak Parlamento’ya daha çok yetki verilmiştir (Sağbaş, 2003, s. 116).

ATS, ile Tek Pazarın oluşturulması yönünde önemli bir adım atılmış, bu durum da ekonomik ve parasal birliği gerekli hale getirmiştir. Avrupa’da ekonominin kötü gidişatı ve 1971’de Bretton Woods sisteminin çökmesi de parasal birlik yönündeki çalışmalara ivme kazandırmıştır. Bu çerçevede, 1979 yılında topluluk üyeleri arasında döviz kurlarında istikrarı sağlamak için Avrupa Para Sistemi kurulmuştur. 1990lı yıllara gelindiğinde ise Topluluk ekonomik durgunluğun yanı sıra Sovyetler Birliği’nin dağılması ve komünizmin çökmesi ile rejim boşluğuna düşen Orta ve Doğu

Avrupa Ülkeleri'nde demokratik ve liberal ekonomik yapıların oluşturulması gibi daha derin siyasi sorunlarla uğraşmak durumunda kalmıştır. Fakat öncesinde, 1981'de Yunanistan, 1986'da da Portekiz ve İspanya Topluluğa üye olmuş, 3 Ekim 1990'da da iki Almanya'nın birleşmesi ile birlikte AB de facto olarak bir kez daha genişlemiştir (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006, s. 88).

Topluluk, ikinci ve üçüncü genişleme dalgası sonucunda üye sayısını 12'ye çıkarmıştır. 1980'li yıllar boyunca genişleme yönündeki yaşanan bu hareketlilik 1992'de Maastricht Antlaşması'nın imzalanması ile derinleşme girişimleri ile birleşmiş ve Avrupa bütünleşme hareketi en önemli dönüm noktalarından birini yaşamış, Topluluk bugünkü adı olan Avrupa Birliği'ni almıştır (Sağbaş, 2003, s. 116).

Uluslararası ilişkiler literatüründe 1980li yıllardan bugüne gündemde olan rasyonalizm-konstrüktivizm tartışması Avrupa bütünleşme sürecinin kuramsal boyutunu inceleyen araştırmacıları da etkilemiştir. Neorealizm, liberal hükümetler aracılık ve rasyonel tercihlili (rational choice) kurumsalcılık gibi temel rasyonel kuramlardan beslenen analistler aktörlerin kar-zarar analizi üzerinden kararlar verdiğini ve bütünleşme sürecinin bu rasyonel davranışlar ekseninde açıklanabileceğini öne sürmüşlerdir (Özev, 2016, s. 15).

Uluslararası ilişkilerde neden sorusuna öncelik verip düşünceleri sebep-sonuç ilişkisi içinde pozitivist bir yöntem ile açıklamaya çalışan rasyonalist kuramlardan özellikle rasyonel tercihlili kurumsalcılık, AB'nin kurumları ve işleyişini açıklamak konusunda öne çıkmış, AB düzeyinde oluşturulan formel ve informel kurumların üye devletlerin davranışlarını nasıl etkileyeceği konusu üzerine odaklanmıştır fakat rasyonel kuramların uluslararası alanda Soğuk Savaş'ın sona ermesi gibi önemli gelişmeleri açıklamakta yetersiz kalması ile birlikte, kimlik ve normlar gibi bilişsel, kültürel ve düşünsel unsurlara vurgu yapan Konstrüktivizm (constructivism) ya da Sosyal İnşacılık disiplinde önem kazanmaya başlamıştır (Checkel, 1998, s. 329).

Konstrüktivizm uluslararası ilişkilerin sosyal olarak inşa edildiğini iddia eden bir yaklaşım olarak uluslararası politikanın yapılarının ve aktörlerinin davranışlarını maddi değil sosyal unsurlar ile açıklamaktadır. Pozitivizmin çalışma yönteminden, post-pozitivist kuramların konusundan yararlanan konstrüktivizm yeni bir sentez

ortaya koymuş ve kimlik, kültür, norm ve kurumlar gibi unsurların uluslararası politikadaki rolünü incelemeye almıştır (Arısoy, 2010, s. 1195).

Rasyonel kuramların sonuç odaklı düşünme mantığının (logic of consequences) aksine, konstrüktivist kuram devletlerin uygunluk mantığı (logic of appropriateness) çerçevesinde hareket ettiğini ve kar-zarar analizine göre değil kendi kimliklerine ve normlarına uygun olarak davranmayı tercih ettiklerini iddia etmektedir. Bu çerçevede konstrüktivistler devleti ajan (agent), normları ve kurumları da yapı (structure) olarak görmekte ve bu iki oluşumun birbirleri ile karşılıklı etkileşim içinde yeniden şekillendiğini ve normların devletlerin davranışlarının yanı sıra kimliğini de belirlediğini öne sürmüşlerdir (Özev, 2016, s. 16).

Rasyonel kuramlar ise uluslararası yapıları sabit veri olarak kabul etmekte ve devletlerin davranışlarını bu değişmeyen unsurlar çerçevesinde değerlendirmektedirler. Rasyonel kuramların gözden kaçırdığı kimlik konusunu gündeme taşıyan Konstrüktivizm 1990'ların sonunda Avrupa bütünleşme sürecini çalışan araştırmacıların yoğun olarak başvurduğu bir kuram haline gelmiştir. Zaman içinde AB hukukunun ve politikalarının oluşturucu etkisini inceleyen, devletlerin çıkarlarının, davranışlarının ve kimliklerinin bu süreçten nasıl etkilendiğini araştıran çalışmalar öne çıkmıştır. AB'nin büyük ölçüde "ortak kültür, ortak tarih ve kimlik" gibi unsurlara dayanarak gerçekleştirdiği Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerine yönelik genişleme süreci konstrüktivist argümanların güçlenmesini sağlamıştır. Ayrıca AB norm ve kuralları zaman içinde üye ülkelerin davranışlarını dönüştürmüş bir Avrupa kimliği oluşumuna ön ayak olmuştur. Bu bağlamda Risse ortak para birimi olan Avro'nun yürürlüğe girmesinin maddi beklentilerin yanında bir Avrupalılık kimliği oluşturulmasına da katkı sağladığını savunmuş, bu da konstrüktivist yaklaşımın geçerliliğini pekiştirmiştir (Kavrut, 1997, s. 28).

Schimmelfennig ve Moravcsik gibi yazarlar devletlerin karar alma sürecinde materyal çıkarların norm ve değerlerden daha belirleyici olduğunu öne sürmüş ve Avrupa bütünleşme sürecinin rasyonel kuramlar ile daha sağlıklı açıklanabileceğini belirtmişlerdir. Ancak, AB tek bir kuram ile açıklanamayacak kadar komplike bir yapı olduğu için rasyonel ve konstrüktivist kuramın birlikte kullanılabileceği bir araştırma alanı haline gelmiştir. Özellikle, Avrupalılaştırma çalışmaları kapsamında son yıllarda

farklı ülkeler ve politika alanlarında her iki kuramın varsayımlarından yararlanan çalışmalar azımsanmayacak kadar çok artmıştır (Ergüder, 2004, s. 145).

İKİNCİ BÖLÜM

YUGOSLAVYA SONRASI SIRBİSTAN VE BOSNA HERSEK

Balkanlar, Avrupa'nın doğuyla olan bağlantısını sağlamada stratejik bir lokasyona sahiptir. Boğazlar, Tuna Nehri ve ticaret yollarıyla Balkanların konumu oldukça önemli görülmektedir. Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlara yönelik genişlemesi Bosna Hersek ve Sırbistan'ın üyeliğe geçişidir. İki ülkenin Avrupa Birliği'ne geçiş sürecinde tarihi, kültürel, kurumsal gibi konularda bazı sorunlar bulunmaktadır. Yaşanan bu sorunlar iki ülkede euroseptisizmi beslemektedir. Avrupa Birliği için Bosna Hersek ve Sırbistan'ın önemini ortaya koymak için iki ülkenin siyasi geçmişi incelenmelidir.

Bu bölümde Bosna Hersek ve Sırbistan'ın siyasi tarihi, Srebrenitsa soykırımı ve Dayton Antlaşmasına dair bilgiler sunularak iki ülkenin Avrupa Birliği yolundaki durumları ortaya konulacaktır.

2.1. Bosna Hersek

2.1.1. Siyasi Tarihi

Mayıs 1980'de Yugoslavya kurucusu ve efsanevi lideri Tito'yu kaybetmiş ve bir devir kapanmıştır. Tito'nun ölümünün ardından ülkenin içine düştüğü ekonomik ve siyasi kriz, ülkeyi istikrarsızlığa sürüklemekle kalmamış ve parçalanarak sonunun gelmesine de neden olmuştur.

Ülkenin 1980'li yıllardaki çöküşü ve müteakiben parçalanmasına ilişkin pek çok açıklama mevcuttur. Bunlardan ilki Tito'nun liderliği ile ilgilidir. Ülkeyi bir arada tutmak onun karizmatik liderliği sayesinde olmuştur. İkinci açıklama da ise yönetime vurgu yapılmaktadır. Birbirinden farklı siyasal kültüre sahip ve tarih boyunca birbirine karşı düşmanlık besleyen etnik toplulukları komünist bir diktatör yönetimi altında bir arada yaşamaya zorlanmış olmalarıdır. Bu iki açıklamada da Yugoslavya'nın çöküşüne neden olan hususlar şunlardır (Öner, 2003, s. 38):

- Tito ve onun liderliğini yaptığı yönetimin kurmuş olduğu sistemin onun ölümünden sonra ciddi olarak sorgulanması,

- Özellikle petrol fiyatlarının artışı ile 1970'li yılların ortasında başlayan ve 1980'li yıllarda şiddetlenen ekonomik krizin öz-yönetimin itibarını yitirmesine neden olması,
- Federasyonda ekonomik açıdan daha gelişmiş bölgelerde sisteme karşı oluşan tepkinin milliyetçilik düşüncesiyle birleşmesi.

Tito'nun ölümüyle birlikte ülkede yaşanan büyük sorunların başında 1974 Anayasa'sının ortaya koyduğu sistemin nasıl çalıştırılacağı yer almıştır. Tito ve yakın mesai arkadaşı Kardel'in hayatlarının son anına kadar etkin olarak tek söz sahibi oldukları sistemi aynı etkinlikle doğru ve etkin şekilde çalıştırmak kolay değildir. Yapılan yeni düzenlemeler ile YKP etkinliğini önemli ölçüde yitirmiş ve örgütsel anlamda birlik ve beraberlik içinde bir parti olma özelliğini yitirmiştir. Üstelik Tito ölümünden önce kendi sistemini yürütebilecek bir halef de tayin etmemiştir. Ayrıca federal yönetim kurucu cumhuriyetler karşısındaki gücünü her geçen gün yitirince siyasi çöküşe doğru bir gidiş olmuştur (Benson, 2004, s. 69).

Ülkenin çöküşüne ve parçalanmasına neden olan diğer önemli bir faktör ise, 1970'lerin ortalarında başlayan ve 1980'lerde etkisini artıran ekonomik krizdir. Artan dış borçlar ve enflasyon karşısında alınan önlemlerin yetersiz kalması Yugoslavya'yı da IMF'nin eline düşürmüştür. IMF'nin koyduğu katı kurallar ve artan fiyatlara rağmen ücretli maaşlarında artış olmaması ve sürekli artan enflasyon halk arasında büyük bir umutsuzluk ve huzursuzluk yaratmıştır. Saraybosna 'da yapılan 1984 Kış Olimpiyatları ülkeye biraz para girişi sağlamış ancak ekonomik krizin derinleşmesine mani olamamıştır (Öner, 2003, s. 39).

Ülkenin yaşadığı istikrarsızlıklara katkı sağlayan diğer önemli bir faktör de Kosova'da yoğunlaşan etnik milliyetçilik akımı idi. Tito'nun ölümünden kısa bir süre sonra Mart 1981 ayında Arnavut tarih profesörü Ahmet Malloku'nun tutuklanması üzerine Priştine Üniversitesi'nde öğrenciler tarafından başlatılan gösteriler siyasi bir boyut kazanarak 26 Mart'ta o dönemde greve giden işçilerle birlikte büyük bir protesto yürüyüşüne dönüşmüştür. Kosova'nın bağımsızlığının da talep edildiği gösteriler Arnavutların yoğun olarak yaşadığı Makedonya ve Karadağ'a da sıçramıştır. İki yıl süren asayiş sorunu Yugoslavya ordusunun müdahale etmesine rağmen tam olarak ortadan kaldırılamamıştır (Öner, 2003, s. 39).

1980’li yılların başından itibaren Yugoslavya’da yaşanan bunalım her geçen gün daha da şiddetlenirken YKP sözcüleri bunu bir süre reddetmişler, ancak 1983 yılına gelindiğinde ilk kez parti ileri gelenleri ülkedeki krizi ifade etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren federasyona bağlı cumhuriyet yönetimlerindeki seçkinler tarafından, yaşanan bunalımdan ülkeyi çıkarabilmek üzere geliştirdikleri yeni stratejiler ortaya konmaya ve tartışılmaya başlamıştır. Zira YKP Yugoslavya kamuoyunda meşruiyetini, itibarını ve öncülük misyonunu çoktan kaybetmiştir (BH Adalet Sektörü Reform Stratejisi, 2008).

Bir diğer önemli adım, 28 Haziran 1989’da 1’nci Kosova Meydan Savaşının 600. yıldönümünde Gazi Mestan’da yaklaşık bir milyon Sırp’a hitaben yaptığı konuşmada Miloşeviç’in “nihayet Sırp Krallığı’nın kutsal mekânlarına döndüğü müjdesini verirken, “600 yüzyıl sonra bugün, savaşlar ve kavgalarla uğraşyoruz, bunlar silahlı savaşlar değiller, ancak bu henüz göz ardı edilemez“(Benson, 2004, s. 71). Bu konuşmayı Çikotiç “Miloseviç, bu konuşmayı toprak taleplerini ifade etmek ve yaklaşmakta olan savaş seferlerini duyurmak için kullandı. Deklarasyonlar, manipülasyonlar ve propaganda, Sırp olmayanların olası direnişini engellemek için Miloşeviç’i ortak devletin bir koruyucusu olarak tanımlamak için kullanıldı.” şeklinde yorumlamaktadır (Çikotiç, 2010, s. 76).

Slovenya Miloşeviç’in Yugoslavya’yı tekrar üniter devlet haline getirme çabalarından kendini korumak amacıyla; 1989’un Eylül ve Ekim aylarında Slovenya Meclisi’nde federasyondan ayrılma kararını da içeren bir takım anayasal değişiklikler yaparak en azından federasyon içinde Slovenya’nın pozisyonunu güçlendirmeye çalışmıştır (Benson, 2004, s. 155). Bu duruma hoşgörüle yaklaşmayan Miloşeviç, Slovenya’yı da dize getirmek ayrıca YKP’nin akibetini görüşmek amacıyla, olağanüstü biçimde YKP’yi ondördüncü kongreyi yapmaya çağırmıştır. Partinin geleceğine dair bir uzlaşmaya varma ihtimalinin çok zayıf olduğu görüşmelerde, önerilerin kabulü için bile gerekli olan oyların yarısı bile elde edilemediği için Miloşeviç’e kızgın olan Sloven delegasyonu toplantıyı terk etmiştir. Kısa bir süre sonra Hırvat Delegasyonunun da ayrılması ile YKP dağılmıştır. Bu durum her cumhuriyette farklı partilerin kurulmasına neden olmuştur (Çikotiç, 2010, s. 76).

Bosna Hersek’te yapılan seçimlerde Bosna’nın çok etnikli ve çok dinli yapısını vurgulayan tek parti konumundaki Aliya İzzetbegoviç’in Demokratik Eylem Partisi

(SDA) iki yüz kırk sandalyeli mecliste seksen sekiz sandalye kazanırken, Radovan Karadžić 'in Sırp Demokratik Partisi (SRS) yetmiş iki, Kluyiç'in Hırvat Demokrat Birliği (HDZ) kırk dört sandalyeye sahip olmuştur. Bosna-Hersek'teki etnisitelerin nüfus dağılımı göz önüne alındığında Boşnak'ların ilginç bir şekilde diğer etnik partilere oy verdiği görülmektedir. Bu üç parti koalisyon hükümeti kurarak yönetime geçtiler. Aliya İzzetbegović Devlet Başkanı seçilmiştir (Çikotiç, 2010, s. 77).

Yugoslav cumhuriyetlerindeki yeni liderler ülkenin geleceğine ilişkin aynı görüşe sahip değillerdi. Hırvatistan ve Slovenya'daki yönetimlerin genel düşüncesi barışçıl ve tüm tarafların mutabık kalacakları biçimde federasyondan gevşek bir konfederasyona geçilmesi iken, Sırbistan ve Karadağ Yugoslavya'nın birliğinin tesis edilmesinden yana idi. Makedonya ve Bosna-Hersek ise gevşek bir federasyondan yana tavır sergileyerek orta yolu bulmaya çalıştılar (Çikotiç, 2010, s. 77).

Bağımsızlığı ilanı yönünde ilk hareket Slovenya'dan gelmiştir. 23 Aralık 1990 tarihinde yapılan referandum ile ülkenin siyasal sisteminin altı ay içinde yeniden düzenlenmesi, bunun başarılammaması halinde bağımsızlığın ilan edilmesi hususundaki oylama katılanların büyük çoğunluğu ile kabul görmüştür.

Federasyon'daki yönetim sorunlarının çözümüne ilişkin herhangi bir sonuç alınamadığı gerekçesiyle 25 Haziran 1991'de Slovenya bağımsızlığını ilan etmiştir. Aynı gün birkaç saat önce de Hırvatistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Yugoslav Halk Ordusu (YHO)'nun bu bağımsızlık ilânına cevabı 27 Haziran 1991 tarihinde tanklarını Sloven sınırına göndermek olmuş, sadece Lubliyan Havaalanı ile sınırdaki polis kontrol noktalarını kontrol etmekten öteye gidemeyen bu operasyon, Slovenya Teritoryal Savunma birliklerinin başarılı savunmaları neticesinde 10 gün gibi kısa bir sürede püskürtülmüş ve YHO 18 Temmuz 1991'de Slovenya'dan çekilmiştir (Çekiç, 2018, s. 71).

Slovenya'nın bağımsızlık ilanı neticesinde çatışmalar başlar başlamaz Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Yugoslavya'yı Avrupa'nın sorunu olarak ilan etmiştir. Aslında Soğuk Savaş sonrasında ilk silahlı çatışma karşısında Avrupa'nın birlik ve beraberlik projesi olan Avrupa Topluluğu (AT)'nun ABD'ye karşı ne kadar birlik içinde olduğunu gösterebilmesi için iyi bir fırsat doğmuştur. Dönemin Lüksemburg Dışişleri Bakanı ve AT'nin Troyka üyelerinden birisi olan Jacques Poos,

Avrupa'nın istikrarını tehdit eden durum için "Bu Avrupa'nın zamanıdır, Amerika'nın değil" ifadesiyle de teyit etmiştir (Öner, 2003, s. 44). AT'nin bu krize yönelik tavrı çok netti. Tek taraflı bağımsızlık ilanlarını tanımayacaktı. Yapılan açıklamada Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve anayasal düzenin yeniden sağlanması hususunda tüm taraflara çağrıda bulunulmuştur (Çekiç, 2018, s. 71).

AT Troykası'nın arabuculuk çabaları sonucunda 8 Temmuz 1991'de Brioni Anlaşması imzalanmış, bu anlaşma gereği Hırvatistan ve Slovenya'nın bağımsızlık ilanları üç ay askıya alınmış ve YHO'nun kışlarına geri çekilmesiyle Slovenya'daki çatışmalara son verilmiştir (Çekiç, 2018, s. 71).

Slovenya'da YHO'nun başlattığı ve sadece on gün süren çatışmalar, aslında çöküşün eşiğindeki Yugoslavya'da Milošević'in yararına olacak şekilde sonuçlanmış, Slovenya aradan çıkartılarak Sırbistan'ın federasyonda en güçlü cumhuriyet olarak kalması, Sırp çıkarlarına uygun olarak tasarlanacak bir Yugoslavya'nın inşasına karşı çıkabilecek bir güç kalmaması Milošević'in çıkarlarına hizmet etmiştir (Cohen, 1995, s. 75).

Bundan 26 yıl önce Avrupa'nın tam ortasında, Bosna Hersek'te 1992-1995 yılları arasında trajik ve dramatik sonuçlar doğuran bir savaş yaşanmıştır. 1992 yılında önce Sırbistan ve Karadağ daha sonra da Hırvatistan'ın saldırıları ile Bosna Hersek'in bağımsızlığına karşı başlayan bu trajedi, aslında 1877'den bu yana bölgede yaşanan dramlar zincirinin son halkalardan birini teşkil etmiştir (Cohen, 1995, s. 75).

Yugoslav Halk Ordusu (YHO) daha sonra da Yugoslav Ordusu (JA)'nın Bosna Hersek'in bağımsızlığını hedef alan ilk safhadaki planlı ve koordineli taarruzlarda belirleyici rolleri olmuştur. Daha sonra Yugoslav Halk Ordusu resmen Bosna Hersek topraklarından geri çekilmesinden sonra mevcut silahlarının, mühimmatının ve teçhizatının %90'dan fazlasını yeni teşkil edilen Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti Ordusu'na devretmiştir. Bu sayede Bosnalı Sırp'lar kendi ordularını teçhiz etmişlerdir (Cohen, 1995, s. 75).

Bosna Hersek'e karşı başlatılan savaşta ilk hedef Sırbistan sınırına çok yakın bir yerleşim olan Biyelina olmuştur. 2 Nisan 1992'de "Arkan" lakaplı Jelko Rajnatović ve ona bağlı milis güçlerinin Biyelina saldırısını protesto etmek üzere 6 Nisan 1992 günü gösteri yapan binlerce kişiye Holiday Inn Otelinin çatısından Sırp keskin

nişancıların açtığı ateş sonucu bu savaşın ilk kurbanları olan biri Boşnak diğeri Sırp iki genç kadın hayatını kaybetmiştir. Müteakip günlerde saldırılar artarak devam etmiştir. Avrupa Topluluğu ve ABD Bosna Hersek'i bağımsız bir devlet olarak tanımıştır (Çikotiç, 2010, s. 85).

Devam eden günlerde ve haftalarda öncelikli olarak Boşnak nüfusun yoğun olduğu yerleşim birimlerinde büyük çaplı ve yıkıcı saldırılar başlamıştır. Bunu Sırp birlikleri tarafından Saraybosna'nın kuşatılması ve yoğun bombardımanı takip etmiştir. Dünya tarihinde bir şehrin yaşadığı en uzun kuşatma olan ve 3,5 yıl süren Saraybosna kuşatması sonunda, Saraybosna düşmesine de birçok yerleşim birer birer düşmüş ve uluslararası camianın gözleri önünde Srebrenica gibi benzersiz soykırımlar yaşanmıştır (Öner, 2003, s. 84).

Bosna'da da savaşın patlak vermesi üzerine müteakip bölümlerde detayları açıklanacağı üzere, Bosnalılar'ın çoğu evlerini ve tüm geçmişlerini de arkalarında bırakarak bilinmez bir geleceğe ve büyük acılara doğru yola çıkmışlardır. Yerinden edilen Bosnalıların bir kısmı kasabaları bombalanmadan hemen önce ayrılmayı başarmış, kimileri de sürekli devam eden bombardımana karşın kaçmaya çalışmıştır. Başka seçenekleri olmayanlar tereddüt içerisinde evlerini terk ederken belirsizlikler ve yaşanacak acılarla bu yolculukta kimileri ülke içinde bir yerden başka bir yere sürüklenmiş, mülteci kamplarında bir yaşama mahkûm olmuşlar, kimileri içinse başka ülkelere sığınmaktan başka bir çare kalmamıştı. Başka ülkelere gidenler ya komşu ülkelere ya da güvenli üçüncü ülkelere sığınmıştı. Sonradan da anlaşılacağı üzere bu savaşla birlikte ülke nüfusunun neredeyse yarısından fazlası bu şekilde savrulmuştur.

Bosna Hersek'e karşı başlatılan savaşın hukuki meşruiyeti BMGK'nun 30 Mart 1992'de 757 sayılı kararı ile Yugoslavya'ya ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulanması ve Hırvatistan'a da aynı yaptırımların uygulanabileceği konusunda ikaz edilmesi ile teyit edilmiştir. BM'in 30 Mayıs 1992'den itibaren uygulamaya koyduğu yaptırımlar Sırlar üzerinde yeterince etkili olamamıştır. Bosna Hersek'te şiddeti durdurmak adına alınan yaptırım kararı ile sözde Yugoslavya cezalandırılmak istenmesine rağmen bu ambargo, aslında Bosna Hersek için yaptırım haline dönmüştür. Sırlar ikmallerini Yunanistan, Rusya ve Ukrayna üzerinden yaparken savaşın sonuna kadar devam eden bu ambargo Batı'nın yardımıyla Bosna Hersek'in yok edilmesi için en önemli katkıyı sağlamıştır (Cohen, 1995, s. 86).

Srebrenitsa'da BM'in güvenli bölgesinde yaşanan bu soykırım, tüm boyutlarıyla değerlendirildiğinde, aslında 1992-1995 yılları arasında Bosna Hersek Cumhuriyeti'nde yaşanan ve Müslüman Boşnaklara karşı işlenen soykırımın görünen yüzünü ve ispat edilmiş bir örneğini oluşturmaktadır (Açıkmeşe, 2014, s. 241).

Birleşmiş Milletler üyesi olan, bağımsız ve uluslararası düzeyde tanınan Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin işgal edilmiş bölgelerinde, kuşatma altındaki şehirlerinde, Birleşmiş Milletlerin kontrolü altındaki bölgeler-BM Güvenli Bölgelerinde ve serbest alanlarda (koruma altındaki) ulusal, etnik ve dini grupların mensupları olan Boşnaklara karşı en ağır suç, soykırım suçu işlenmiştir (Açıkmeşe, 2014, s. 241).

Srebrenitsa'da yaşanan soykırım, küresel bir kuruluş olan BM'nin bölgede bulunan kuvvetlerine rağmen, gözlerinin önünde suç işlenmesini engellemek için en ufak bir teşebbüste dahi bulunmamasının ve BM bayrağı altında Potoçari'de silahsız, korumasız ve masum binlerce insanların katledilmesine ses çıkarmamasının sonucunda meydana gelmiştir (Açıkmeşe, 2014, s. 241).

Srebrenitsa'da yaşanan bu etnik temizlik aslında büyük Sırbistan ve büyük Hırvatistan özlemiyle etnik çatışmayı göze alan Sırp ve Hırvat toplumlarındaki nefretin Boşnak halkına saldırabilecek boyutlara ulaştığının göstergesidir. Dr. Diego Arria, BMGK'nin Venezuela Büyükelçisi, Hague'deki Ceza Mahkemesinde Slobodan Milošević'in davasında vermiş olduğu ifadede, başta Genel Sekreter Butros Gali olmak üzere BM yetkililerini suçlamış, 1993 yılından itibaren "aşamalı bir soykırıma" müsaade ettikleri ve Temmuz 1995'te Srebrenitsa'nın kan gölüne dönüşmesine sebep olduklarını belirtmiştir. Genel Sekreterin, Srebrenitsa'da somut önlemler alınmasını gerektirecek gerçek durumları belirten raporları alıkoyarak etkili kararlar alınmasına engel olduğunu belirtmiştir. ABD dışındaki BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyelerini de suçlayan Büyükelçi, Bosna Hersek'e yönelik uygulanan silah ambargosunun kaldırılmaması nedeniyle Boşnakların kendilerini savunma hakkının reddedildiğini söylemiştir (Babbie, 2001, s. 61).

Bosna Hersek'te Sırp saldırılarından masum insanları korumak adına BMGK'nin 4 Haziran 1993'te aldığı 836 sayılı kararla oluşturulan altı güvenli bölgeden (Saraybosna, Tuzla, Bihaç, Srebrenitsa, Jepa ve Gorajde) biri olan Srebrenitsa, BM Koruma Kuvveti (UNPROFOR)'ne bağlı Hollanda Taburunun

sorumluluğunda olan bir bölge idi. BM'ye göre güvenli bölgeler oluşturulması iyi bir fikirdi ancak, Tamamlanmamış Barış (Unfinished Peace) adlı raporda da belirtildiği üzere bu, “Batı'nın ölümcül sonuçlar doğuran hatalarından biri” olarak tarihe geçmiştir, çünkü UNPROFOR güvenli bölgeleri hiçbir şekilde koruyamamış ve bu bölgeler Sırp saldırganlığı için birer hedef haline gelmiştir (İzzetbegoviç, 2014, s. 10).

Bosna Hersek'te akan kanı durdurmak amacıyla 1994 yılı sonunda ABD önderliğinde sağlanan geçici ateşkesin dört ay sonra sona ermesiyle yeniden şiddetli saldırılar başlamış ve 25 Mayıs 1995 tarihinde Saraybosna yeniden bombalanmaya başlamıştır. Aynı gün üç yüz ellinin üzerinde UNPROFOR askeri rehin alınmıştır. Bunların çoğu Fransız askeridir (İzzetbegoviç, 2014, s. 10).

Özellikle Fransız askerlerinin esir alınmasından sonra Fransa, 10.000 askerden oluşacak bir “Acil Tepki Gücü” oluşturulması yönünde NATO'ya yaptığı baskılarını artırmış ve bu öneri BM ve diğer Batılı ülkeler tarafından da desteklenmiştir. Fransız, İngiliz, Hollandalı, Belçikalı ve Alman birliklerinden oluşacak bu güç için ABD de 50 milyon dolar yardım yapacağını açıkladı. Bu gücün oluşturulması devam ederken Sırp Ordusu da, güvenli bölgelerden biri olan Srebrenitsa çevresinde birliklerini toplayarak bu kasabaya saldırı için hazırlıklara başlamıştır (Booth, 1997, s. 83).

Fransız General Bernard Janvier (1995 yılı Mart - 1996 yılı Ocak ayı Eski Yugoslavya BM Barış Koruma Gücü -UNPF Komutanı) 4 Haziran 1995 tarihinde Ratko Mladiç ile Zvornik'te Vidikovaç Otelinde yaptığı toplantıda gizli bir anlaşma yapmış, BM rehinelere serbest bırakılması karşılığında Sırp birliklerine hava taarruzunun durdurulmasını teklif etmiştir. Böylece Bosna Hersek'teki güvenli bölgeleri Sırp birliklerinin insafına bırakmışlar ve soykırımın yolunu açmıştır. 18 Haziran 1995'te BM rehineri serbest bırakılmış, Mladiç'te Srebrenitsa'ya yapacağı saldırıya karşı hiçbir hava taarruzu olmayacağına emin olmuştur (Buzan ve diğ., 2003, s. 491).

24 Haziran'da Sırpların Srebrenitsa'nın BM askerinden arındırılması tehdidi UNPROFOR tarafından önemsenmedi. Sırp güçlerinin Srebrenitsa'yı bombalamaya başlaması üzerine Hollandalı UNPROFOR askerleri bölgeye NATO hava taarruzunun planlanmasını talep etti. Bu talep BM bölge karargâhı tarafından uygun bulunmadı, ancak yoğun Sırp bombardmanı nedeniyle civar köylerde oturan binlerce Bosnalı

Müslüman da güvenli bölge olan Srebrenitsa'ya sığındığı sırada Sırp Ordusu Hollandalı otuz UNPROFOR askerini rehin aldı (Buzan ve diğ., 2003, s. 492).

Bu gelişmeler üzerine NATO'ya 11 Temmuz'da hava taarruzu yapma emri verildi. Aynı gün Sırp Komutanı Miladiç'in televizyonda yaptığı konuşmada "Türkler'den intikam alma anı nihayet geldi, bu şehri Sırp Ulusuna hediye olarak veriyorum" demesi dikkat çekicidir. Sırp askeri liderlerinin hava saldırıları olursa rehin tutulan Hollandalı askerlerini öldüreceği söylemesi ve Hollanda hükümetinin de NATO hava saldırılarının askıya alınmasını talebi üzerine, Srebrenitsa bir kaç saat içinde düştü. Hollanda birliği 20-25 bin Müslüman aileyi Potoçari'deki UNPROFOR üssü olan Pil fabrikasına götürmek zorunda kaldı. Bu esnada bazı Müslümanlar ormanlık bölgeden kaçarak 100 km.'den fazla yürüyerek kurtulmayı başardı (Buzan, 2008, s. 107).

Srebrenitsa düşmesi esnasında ve Potoçari'deki üste bulunan erkekler ve çocuklar UNPROFOR koruması altında olmalarına rağmen baskı ile gözaltına alınarak otobüslere bindirildi ve ölüm tarlaları olarak adlandırılan bölgelere götürüldüler. 8.000'den fazla Boşnak erkeği ve çocuğu (800'ü çocuk) 4 gün gibi kısa bir sürede etnik ve dini kimliklerinden dolayı ve Sırpların Büyük Sırbistan planları bakımından stratejik öneme haiz olduğu belirtilen yaşam alanlarının işgal edilmesi isteğiyle, bilerek ve isteyerek öldürülmüştür. Üç nesil erkek yok edilmiş ve bu katliam Boşnak ulusal, etnik ve dini topluluğunun radikal bir şekilde yıkımına neden olmuştur (Buzan, 2008, s. 107).

1995 yılının Temmuz ayında BM Güvenli Bölgesi olan Srebrenitsa'da yaşayan Boşnaklar, muhtelif yerlerde Srebrenitsa, Bratunac, Zvornik, Vlasenitsa, Şekoviçi, Zivinice, Kladanj, Olova, Biyelina, Han Piyesak, Rogatitsa, Vişegrad, ve Tırnovo olmak üzere 14 belediyenin sınırları içerisindeki topraklarda öldürülmüştür. Bu soykırıma dönüşen saldırılar Bosna Hersek Cumhuriyeti'ni oluşturan etnisitelerin birbirlerine olan güven duygusunu bir daha onarılamaz şekilde ortadan kaldırmıştır (Çekiç, 2018, s. 86).

2.1.2. Dayton Antlaşması ve Bosna Hersek

Dayton kentinde başlayan barış antlaşması görüşmeleri üç hafta sürdüktan sonra 21 Kasım tarihinde ilk parafeler atılmış, 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te

Dayton Barış Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile toprak dağılımı % 51'i Bosna Hersek Federasyonu, % 49'u Sırp Cumhuriyeti olmak üzere iki entite ve bir özerk bölgeden (Brcko) oluşan Bosna Hersek'in bir devlet olarak devamlılığı garanti altına alınmıştır. Üç hafta süreyle yapılan görüşmeler süresince önceki barışı sağlama girişimleri esnasında karşılaşılan güçlükler aynen devam etmiş, örneğin Bosnalı Hırvatlar ile Müslümanlar Bosna'daki güç dağılımı konusunda uzun süre anlaşamamışlardır (Dannreuther, 2007, s. 13).

Bu üç etnisitenin birbirine olan kin ve nefretin aynı masada oturup savaşı sonlandıracak bir anlaşmanın hükümlerini tartışamayacak kadar büyük olduğu gerçeği Dayton Barış Antlaşması görüşmelerinde yaşanmıştır. Nitekim Barış Antlaşması görüşmeleri döneminde ABD'de Bosna Hersek Askeri Ataşesi (1994-1997) olarak görev yapan ve döneme şahitlik eden, bu kapsamda Boşnakları temsilen antlaşmanın askeri boyutuyla ilgili görüşmelere katılan Dr. (E. Tuğg.) Selmo Çikotiç ile yapılan sohbette, barış görüşmeleri ortamını anlatırken bir nokta özellikle ilgi çekicidir. Görüşmeler sırasında, savaşan taraflar birbiriyle masa başında asla temas edememiş, görüşmeler üçüncü kişiler aracılığıyla yürütülmüştür. Anlaşılan o ki, tarafların karşılıklı olarak sınırlarını ve fedakârlıklarını tartabilecekleri bir ortam yerine, aslında kabul etmeyecekleri sonuçları, üçüncü kişiler üzerinden görüşmeler yaparak taraflara kararları daha kolay ikna ettirmenin bir yolu olarak düşünülmüştür (Dannreuther, 2007, s. 13).

Müslümanlar, nüfusa dayalı nispetlik kuralını savunurken Hırvatlar (Hırvatistan tarafından temsil edilen) güç paylaşımının “üç kurucu millet” arasında eşitliğe dayanmasında ısrar etmişlerdir. Hırvatlar devlet gücünün merkezi hükümetten daha çok Müslüman-Hırvat Federasyonu'nda olmasını, diğer tarafta Bosnalı Sırp ise merkezi Bosna Devleti'ne rağmen güçlenmiş Sırp Cumhuriyeti'nden yana tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Müslüman Boşnaklar ise bütün yaşadıklarına rağmen birleşik bir Bosna devletinden yana taraf olduklarını belirtmişlerdir. İşte Dayton görüşmeleri öncesinde başlayan bu siyasi görüş ayrılıkları, Antlaşmanın imzalanması esnasında ve halen günümüzde tarafların kalıcı barışı ve istikrarı bulamamasında ana nedenlerden biri olarak ortada durmaya devam etmektedir (Elmas, 2013, s. 21).

Görüşmeler esnasında ilk andan itibaren en önemli sorunlardan birisi de savaştan sonra çizilecek Bosna haritası olmuştur. Müslüman ve Hırvat güçlerinin

Washington Antlaşması sonrasında özellikle 1995 yaz aylarında başlattıkları taarruzlar sonucunda Bosnalı Sırp'ların kontrol altına aldığı topraklar oldukça azalmıştı. Müslüman ve Hırvatların kontrol altında tuttuğu topraklar %51, Sırp'ların kontrol altında tuttuğu topraklar % 49 civarında idi. Sırp'lar adına karar verecek olan Milošević görüşmeler esnasında 18 Kasım günü bu paylaşımı ve Saraybosna'nın kontrolünün Müslümanlara bırakılmasını kabul etmiştir (Eralp, 2012, s. 46-47).

Müzakereler 21 Kasım 1995 tarihine kadar geçen çetin görüşmeler sonucunda tüm tarafların kabul ettiği bir metni dönüştürülerek parafe edilmiş ve Fransa'nın talebi üzerine Dayton Barış Antlaşmasının imzalanması 14 Ağustos 1995'te Paris'te gerçekleştirilmiştir (Eralp, 2012, s. 47).

Antlaşma içerik olarak Bosna Hersek'te barışın sağlanması ve sürdürülmesi ile ilgili birçok farklı içeriği de ihtiva etmektedir. Bunlar özetlenirse; NATO Barışı Uygulama Kuvveti'nin (Implementation Force-IFOR) konuşlanması, bölgesel denge, entiteler arası sınır hattı, seçimler, Bosna Hersek Anayasası, tahkim konuları, insan hakları, mültecilerin ve yerinde edilmiş insanların geri dönüşü, milli anıtların korunması komisyonu, Bosna Hersek'te kamu kurumları, sivil uygulamalarla ilgili konular, uluslararası polis görev kuvveti ile ilgili hususlardır (Eralp, 2012, s. 47).

Brcko Özerk Bölgesinin statüsü bu Antlaşmada bir çözüme kavuşturulmamış, tahkim yoluyla çözülmesi öngörülmüştür. Tahkim 5 Mart 1999'da tamamlanmış, Tahkim Heyetinin kararı ile Brcko Belediyesinin savaş öncesi toprakları Bosna Hersek'te özel egemen bir statü (özerk bölge) kazanmıştır (Forster ve Wallace, 2000, s. 62).

Bosna Hersek'te üç buçuk yıl süren savaş boyunca Temas Grubu'nu oluşturan devletler Bosna Hersek'in kendini savunma hakkını sürekli olarak reddetmişler ve silah ambargosunu sürdürmüşlerdir. Aynı konu Dayton görüşmelerinde de gündeme gelmiş, ülkede sürekli bir istikrar ve barışın sağlanabilmesi için Bosna Hersek'e silah ambargosunun devam etmesi ve ülkenin askersizleştirilmesi bu görüşmelerin son gününe kadar masada olmuştur. Toplantılara bizzat katılan Çikotiç Temas Grubu'nun bu yaklaşımını,

“Tüm katılımcı ülkelerin kendi ülkelerinden çok daha fazla güvenlik ihtiyacı olan Bosna Hersek'i silahsız ve askersiz bırakmayı ülkedeki mevcut durumu ve tarihi

tecrübelerini bile bile bir çözüm olarak son ana kadar düşünmeleri ne kadar ikiyüzlü bir tavır sergilediklerinin göstergesidir” şeklinde ifade etmektedir (Forster ve Wallace, 2000, s. 62).

Dayton görüşmelerinin atmosferi, devletin güvenliği ve savunması ile ilgili önemli işlevsel konulara yönelik yapıcı çözümlerin gündeme gelmesine müsaade etmemiştir. Tersine Yugoslav görüşme ekibinin temsilcisi olan Bosnalı Sırplar, görüşmeler boyunca Bosna Hersek’in faydasına olacak çözümleri reddetmişler ve engellemişlerdir (Fukuyama, 2004, s. 100).

Avrupa’nın tam ortasında yaşanan üç yıldan daha fazla süren bu savaş durdurmak ve taraflar arasındaki haksız ve dengesiz bir savaştan kurtulmak için imzalanan Dayton Barış Antlaşması’nın üzerinden 20 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen, halen Bosna Hersek’te istikrar sorunu ve güven bunalımı yaşanmaya devam etmektedir. Ülkede ateşkes başarılı olmuştur ancak ülkeye barış gelmemiştir. Adil olmayan bu barış antlaşması o dönemde acıları dindirmek için çözüm gibi gözükse de, içindeki hükümleri halen yaşanan travmaların ve ülkede halen kalıcı barışın tesis edilememesinin en önemli nedenini oluşturmaktadır (Forster ve Wallace, 2000, s. 62).

Aliya İzzetbegović’e, Dayton Antlaşmasına neden razı olduğu sorulduğunda, *“bunun adil bir barış olmadığını fakat zulüm dolu savaşın devam etmesine kıyasla daha adil olacağını ve mevcut şartlarda ve böylesi bir dünyada daha iyi bir barış antlaşması yapma imkânlarının olmadığını”* söylemiştir. Aslında onun bu sözleri, dönemin şartlarını özetlemeye yetecek kadar nettir (Fukuyama, 2004, s. 100).

Dayton Barış Antlaşması ve Ekleri, Bosna Hersek’te silahlı kuvvetlerin faaliyetlerini koordine etmekle görevlendirilmiş Askeri İşler Komitesi’nin oluşturulmasına ilişkin karar dışında, Bosna Hersek’in savunmasından kurumsal olarak sorumlu hiçbir yapıyı dikkate almamıştır (Tom, 2003, s. 120).

Devlet seviyesi yerine entiteler seviyesinde askeri kurumlar, polis, diğer güvenlik ve savunma kurumları tanımlanarak Dayton Barış Antlaşması ile küresel politik ve anayasal uygulamalarda yeni bir örnek oluşturulmuştur. Bu durum her bir entitenin ayrı bir silahlı kuvveti olması anlamına gelmekte idi ki bu yapı taraflar arasında kontrol edilemez bir güvenlik sorunu yaratmaya çok müsait idi (Gözen, 2014, s. 394).

Bosna Hersek'te savaşı sona erdirmeyi ve soykırımı varan eylemleri durdurmayı amaçlayan bu barış antlaşmasının olumlu ve olumsuz sonuçları üzere konuşma konusunda her üç etnik siteye mensup insanların da çok isteksiz oldukları göze çarpmaktadır. Özellikle Boşnakların belki de yeni bir tartışmayı alevlendirmek istemedikleri için çok dikkatli bir tavır sergiledikleri dikkati çekmektedir. Ancak Akademisyenlerin bir kesiminde, barışın devamı adına Dayton'a duyulan minnettarlık ilk bakışta dikkati çekmektedir (Gözen, 2014, s. 394).

Yaklaşık üç buçuk yıl süren savaş arkasında iki yüz elli binden fazla ölüm, yüzbinlerce yaralanma ve sakatlanma, on binlerce tecavüz, iki milyondan fazla insanın evlerini, işlerini ve topraklarını terk edip bir belirsizliğe doğru kaçmaları ve savaş sonrasında geri dönenlerin eski evlerini ve mallarını geri alamamaları gibi çok büyük travmalar yaşatmış, Bosna'yı oluşturan üç etnik sitenin birbirlerine olan güveni temelden sarsılmış ve insanların bilinçaltında tedavisi çok zor yaralar açılmıştır. Yüzyıllarca aynı köyde veya beldede birlikte yaşamış, ortak kaderi paylaşmış, birbirlerine kız vermiş, kız almış bu insanlar görmüş oldukları soykırımı varan muamele sonrası bırakın aynı ortamda yaşamayı, birbirlerinden nefret eder hale gelmişlerdir (Kolodziej, 2005, s. 61).

Tüm bu yaşananlar dikkate alındığında artık hiçbir şey Bosna Hersek'te savaş öncesindeki gibi olmayacaktır. Akademik toplantılarda dikkati çeken önemli hususlardan birini ülkede güvenlik ve istikrarın artırılması için öncelikle Dayton Barış Antlaşmasının ortaya koyduğu Bosna Hersek Anayasası'nın revize edilmesi oluşturmaktadır. Ülkenin gelişimi, refahı, iyiliği ve fonksiyonel bir devlet oluşturulması maksadıyla her üç etnisiteden seçkin siyasetçilerin ortak hareket ederek Bosna Hersek Anayasası'nın güncellenebileceği fikri bazı akedemisyenler tarafından dillendirilmektedir. Ancak Antlaşma'ya katkı sağlayan başta ABD olmak üzere Garantör Ülkelerinin Antlaşmanın tek bir maddesinin bile değiştirilmesine nasıl tepki vereceği ve ne tür bir krize yol açacağı kestirilemeyeceği de ifade edilmiştir (Malcolm, 1996, s. 391).

Dayton Barış Antlaşmasının ürünü olan Anayasa bugün ülkenin bütün yapısını baştan aşağı etkilemektedir. Antlaşma genel olarak Bosna Hersek'te günlük hukuk uygulamasında ve en yukarıdan en aşağıya kadar idari bütün yapılara etkili olmuştur

ve bu etki hala derinleşerek sürmektedir. Bu karmaşık anayasal, idari ve siyasi yapı, karar alma mekanizmasını çoğu zaman kilitlemektedir (Malcolm, 1996, s. 391).

Mesela, Devlet Başkanlığı Konseyi'nde özellikle dış politika ve anayasal konularda alınacak kararlarda üç konsey üyesinin de uzlaşması ve oybirliği sağlanması şartı dolayısıyla çok uzun zaman gerektirmekte veya hiçbir zaman karar alınamamaktadır. Bu konuda yakın tarihte yaşanmış birçok vakada sadece etnik nedenlerle olumsuz kararların alındığı örnekler mevcuttur. Anayasa gereği Cumhurbaşkanlığı üyeleri 4 yıllık bir süre ile seçimle belirlenirken Cumhurbaşkanlığı Konseyi Başkanlığı görevi sekizer ay süreyle ve dönüşümlü olarak yerine getirilmektedir. Benzer şekilde Federasyon Bakanlıklarında da bakan pozisyonu ile bakan yardımcılıkları ile Gnkur. Bşk. ve Gnkur. Bşk. Yrd.larının pozisyonları üç etnisiteden seçilmişler arasında dönüşümlü olarak yürütülmektedir. Anayasa'nın da körüklediği güvensizlik duygusu öyle boyutlara ulaşmıştır ki, uluslararası heyetlerin Bosna Hersek'i ziyaretlerinde özellikle de makam sahiplerinin mevkidaşları ile birebir ofis ziyaretlerinde bile mutlaka her üç etnisiteyi temsilen yetkililer görüşmelere katılmaktadır (Oğurlu, 2020).

Yine mevcut Anayasa gereği, Bosna Hersek Parlamentosundan bir kanunun geçirilmesi bütün tarafların onayını gerektirdiğinden bu süreç en iyi ihtimalle aylar sürebilmekte veya birçok kanun geçersiz kalabilmektedir. Bu, ülkenin önünü tıkayan yasal düzenlemeleri değiştirmenin veya iptal etmenin neredeyse imkânsız olduğu anlamına gelmektedir (Öner, 2013, s. 35).

Diğer taraftan Antlaşmanın savaşı bitirmesi ve Boşnakların ilk defa bağımsız bir devlet kurmaları bakımından gerçekten değeri büyüktür. Boşnaklar bunun farkındadır, fakat geriye bırakılan miras, Boşnakların yaşadıkları toprakların çoğundan zorla çıkarılması ve Sırbistan'ın dışında Bosna Hersek'in içinde ikinci bir Sırp Cumhuriyeti kurulmuş olmasıdır. Sırlar toprak kazançları bakımından bu savaşın en fazla kâra geçen tarafı olmuştur. Sırlar Sırbistan dışında ikinci bir ülkede de devletin bütün karar mekanizmalarında yer alarak ülkenin geleceğinin belirlenmesinde söz hakkına sahip olmuşlardır. Hırvatlar ise, Bosna Hersek içinde ayrı bir cumhuriyetleri olmasa da, Hırvatistan devleti dışında Federasyon içinde de bütün karar mekanizmalarında yer alma hakkına kavuşmuşlardır. İşte üç etnisiteli karmaşık ve

yeryüzünde eşi benzeri görülmemiş olan bu yapı, Dayton Barış Antlaşmasının ürünü olarak ortaya çıkmıştır (Öner, 2013, s. 35-36).

Bugün dünyada eşi benzeri görülmeyecek bir yönetim yapısıyla Bosna Hersek Cumhuriyeti; Dayton Barış Antlaşması'na göre hazırlanan anayasal ve siyasi sistemde, devlet, entite ve kantonlarda toplam 4 cumhurbaşkanı, 13 başbakan, 150 den fazla bakan, 760 milletvekili ile yönetilmeye çalışılmaktadır. Bu yapının ülkede yönetimi ne derecede zorlaştırdığı ve nasıl bir maliyet oluşturduğunu tahmin etmek zor değildir (Perry, 2003, s. 100).

Görüldüğü üzere, ülkenin mevcut siyasi yapısının kaynağını teşkil eden ve günümüzde hemen hemen tüm tartışmalara da temel teşkil eden esas faktör, Dayton Barış Antlaşmasının 4 No.lu Ekini oluşturan yürürlükteki Bosna Hersek Anayasası'dır. Dayton Barış Antlaşmasının revize edilememesi halinde, Bosna Hersek'in sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmesi, dış dünyaya açılması, AB entegrasyonu ve NATO üyeliği gibi Bosna Hersek'in geleceği açısından hayati olan her konuda en büyük engellerden birisi olmaya devam edecektir.

2.2. Sırbistan

2.2.1. Siyasi Tarihi

Sırbistan, eski Yugoslavya cumhuriyetleri arasında en fazla nüfus ve toprağa sahip ülkeydi. Başlangıçta, Milosevic temel stratejisini, Tito'nun lideri olduğu Yugoslavya federasyonu temelinde formüle etti, ancak 1990'larda Slovenler ve Hırvatlar ayrılmak isteyince bundan vazgeçti. Bu da temel siyasetlerine yansımış ve 1987'de devlet başkanlığına Slobodan Milosevic'in gelmesiyle, özellikle Sırp milliyetçiliği ivme kazanmıştır (Crnobrnja, 1996, s. 37).

Milosevic, Sırbistan'da LCY Merkez Komitesinin başkanı olmuş, Partinin ve devlet hiyerarşisinin her düzeyinde yapılan temizlik hareketiyle galibiyetini sağlamlaştırmıştı. Bu kongrenin ardından Parti kamuoyunda, basında ve aydınlar arasında Sırp milliyetçiliği yayılmaya başlamıştır. Bu durum Milosevic tarafından kontrol edilen medyaca yönlendirilen Sırp halkının çoğu desteklenmiştir. Milosevic'e olan bu desteğin nedeni, yeni bir politika üretmesi değil milliyetçilikti (Kenar, 2005, s. 126).

Geliştirilmeye çalışılan Sırp milliyetçiliği konusunda Sırp Sanat ve Bilimler Akademisi tarafından bir Memorandum hazırlanmış, bu Memorandum'da 1844-1874 yılları arasında Sırp Prensi İçişleri Bakanı olan Ilija Garasanin tarafından yazılan "Büyük Sırbistan"ın yaratılmasını öngören Nacertanije'ye atıf yapılmıştır. Memorandumda, Tito tarafından yerleştirilmeye çalışılan etnik gruplar arasındaki dengenin, Sırlara zarar verdiği ve bu bağlamda da Sırbistan'a ait iki özerk bölgedeki Sırp nüfusunun da zorla göç ettirildiği yer almaktaydı (Kenar, 2005, s. 126).

Milosevic, milliyetçilik propagandasını Kosova sorunu üzerinde yoğunlaştırarak uygulamıştır. Kosova'da yaşayan Sırlarla ilgili gösteriler düzenlenmiştir. Bu gösterilerin en önemlisi, 28 Haziran 1989'da Kosova Savaşı'nın 600. yıldönümünde yapılan kutlama olmuştur. Milosevic, Sırların 600 yıl önce Türklere karşı kaybettiği savaşı şova dönüştürmüştür. Kutlamadaki konuşmasında, savaş sonrası dönemin Sırp liderlerini, "Sırbistan'ı küçük düşürmekle suçlamış, Kosova için mücadele edileceğini, gerekirse mücadelenin silahlı olabileceğini, bölgede Sırp nüfusunu arttırmak için 100 bin Sırp'ın Kosova'ya yerleştirileceğini belirtmiştir (Kenar, 2005, s. 127).

Bütün yaşanan Sırp tutumuna karşı Yugoslavya Federal Komünistler Birliği ve Cumhurbaşkanı Raif Dizderaviç, Sırbistan'da yükselen milliyetçiliğe karşı ülkeyi cılız bir şekilde uarmıştır. Milosevic, güçlü Sırbistan politikasını geliştirmek amacıyla Karadağ, Voyvodina ve Kosova'da kendisine yakın yönetimlerin ülkenin başına geçmesini sağlamıştır. Bu sağlandıktan sonra Kosova ve Voyvodina parlamentolarında özerklik statüsünün azaltılmasına yönelik değişiklikler yapılmıştır (Kenar, 2005, s. 127).

1-2 Haziran 1990'da yapılan referandumda halkın %97'sinin oyuyla yeni Sırbistan Anayasası kabul edilmiştir. Yeni anayasa, cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesini öngörüyor, Milosevic'e sınırsız güç sağlıyordu. Bu anayasanın 72. maddesi, Sırbistan'ın, Sırp azınlıklarının hakları ve çıkarları ile ilgili olarak cumhuriyet sınırları dışında müdahalede bulunabilmesine de olanak sağlıyordu (Kenar, 2005, s. 128).

1989 yılından itibaren Sırbistan ve Karadağ'da siyasi partiler kurulmaya başlandı. 1990 Haziran ayında, Sırbistan Komünist Partisi, Emekçi Halkın Sosyalist

Birliği adlı kitle örgütü ile birleşerek adını Sırbistan Sosyalist Partisi (SPS) olarak değiştirmiştir. Partinin ideolojik olarak temeli Sırp milliyetçiliğiydi ancak görünüşte “Yugoslavya” taraftarı söylemini benimsemiştir. Zaten kurulan partilerin büyük çoğunluğunda Sırp milliyetçiliği ve Arnavut karşıtlığı temel oluşturmaktaydı. 28 Haziran 1990’da yapılan seçimlerde, Komünist tek parti sisteminin yerine milliyetçi propaganda yapan otoriter rejimler geçmiştir. Aralık 1990’da yapılan parlamento seçimlerinde Milosevic’in liderliğini yürüttüğü parti, oyların %45’ini alarak 250 kişilik parlamentoda 194 sandalye kazandı. Seçimlerde Vuk Draskovic’in önderi olduğu aşırı eğilimli Sırp Direniş Partisi 17, Demokratik Parti 7, Voyvodina’da bulunan Macar azınlığın partisi 5 milletvekili kazandı. Seçimlerin ikinci turunda Milosevic katılımcıların %65’inin oylarını alarak Sırbistan Cumhurbaşkanı seçildi (Ülger, 2003, s. 134).

Milosevic, 1990 yılından itibaren gerçek niyetini ortaya koymaya, “Büyük Sırbistan” hayalini telaffuz etmeye başladı. Büyük Sırbistan’ın sınırları, geniş bir coğrafyayı içine alıyordu: Bosna Hersek’in tamamı, Hırvatistan içerisinde, Sırların ikamet ettikleri toprakların tamamı, Kosova, Karadağ ve Batı Makedonya idi (Ülger, 2003, s. 135).

Karadağ, diğer Yugoslavya cumhuriyetleri kadar etnik yapı olarak karmaşık olmasına rağmen, uzlaşmacı politika sayesinde, azınlıklar seçimleri boykot etmemişlerdir. Karadağ’da da yapılan seçimlerde, cumhuriyetler içerisinde ismini muhafaza eden tek parti olan Karadağ Komünist Partisi, 125 kişilik parlamentoda 83 sandalye kazandı. Parti lideri Mumir Bulotovic Cumhurbaşkanı seçildi. 1990 Ocağında Yugoslav Komünist Birliğinin Olağanüstü Kongre’de fiilen ortadan kalkması, Sırp yönetimi ve Federal Ordu’yu birbirine yaklaştırmış, bu da ileride Yugoslavya’nın dağılmasının önemli faktörlerinden biri olmuştur (Kenar, 2005, s. 129).

Slovenya ve Hırvatistan’dan sonra Makedonya ve Bosna Hersek’in de bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle geride kalan Sırbistan ve Karadağ, 27 Nisan 1992’de kabul edilen anayasa ile federasyon kurdular. Oluşturulan yeni Yugoslavya Federasyonu, Cumhuriyetlerin eşitliği ilkesine dayanacak ve aynı anda görev yapacak olan Cumhurbaşkanı ve Başbakan, başka cumhuriyetlerden olacaktı. Aslında Karadağ’da Sırbistan ile birleşme konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktaydı. Farklı

görüş sahiplerinden biri Sırbistan ile birleşme yanlısı grup “Beyazlar (Bjelasi)”, birleşme karşıtı grup “Yeşiller (Zelenasi)”di. 1989’da Sırbistan yanlısı hükümetin Karadağ’da iktidara gelmesi nedeniyle Yeşiller etkinliğini kaybetmiştir (Sinisa ve Gordana, 2007, s. 695).

Yeni kurulan Federal Yugoslavya Cumhuriyeti (FRY), kendisini SFRY’nin meşru mirasçısı olarak tanınmasını sağlamak için uluslararası alanda çalıştıysa da, bu planı gerçekleştirememiştir. Ancak yeni Federasyon, “Üçüncü Yugoslavya” değil, bir Sırp devletiydi (Ülger, 2003, s. 136).

Başlangıçta kararlaştırılan Karadağlı cumhurbaşkanı ve Sırp başbakanı. Ancak sürpriz bir şekilde cumhurbaşkanı 15 Haziran 1992’de Sırp Dobruca Cosic oldu. Cosic ülkenin en çok okunan şair ve yazarıydı. Batı tipi parlamenter demokrasi yanlısı bir muhalefet yürütmüş, 80’lerin milliyetçi kabarışlarında bir tür “milli şair” misyonu edinmişti; kimi aydınlar onu “Sırp Tolstoy’u” olarak nitelendiriyordu. Sırp Ortodoks Kilisesi Partiyarkı German, onu “tüm Sırpların en bilgisi” olarak kutsamıştı. 1991-1992 döneminde “Arnavut ayrılıkçılığına”, “Hırvatistan’da Utaşacılığın yeniden doğuşuna”, “Bosna’da militan İslam’ın filizlenmesine” karşı demeçler vermişti (Tanıl, 1999, s. 169).

Temmuz’da ise, Federal Başbakanlığa Sırp Milan Panic atandı. Panic, 1956’da milli bisikletçi iken Avrupa’da yapılan bir turnuvadan yararlanarak ABD’ye kaçmış, 1963’te ABD vatandaşlığı kazanmış, bir biyokimya firmasının sahibiydi (Tanıl, 1999, s. 170).

Sırbistan’da siyasi partiler, 1989 yılından itibaren aydınlar tarafından kurulmaya başlandı. 28 Eylül 1990’de Sırbistan’da ilk çok partili seçimler, Sırp Meclisinin yeni anayasalarını kabul etmelerinin ardından yapılmıştır. Milosevic, seçimlerden %65 oy alarak cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. Aralık 1990 seçimlerinin öncesinde SPS’ni baskıcı uygulamaları siyasi gerginliği yükseltmiştir. Özellikle 1988-90 döneminde devlet kontrolüne giren medya, Hırvatistan, Bosna Hersek ve Kosova’da yaşayan Sırplara yönelik yayınlar, onları sürekli kurban olarak göstermiş ve rejimin Sırpların kurtarıcısı olduğu propagandası yapılmıştır (Tanıl, 1999, s. 170).

Milosevic, küçük kasabalar ve köylerde destek bulmaktaydı. Milosevic’e destek verenler 45 yaşlarında ve eğitimsiz kişilerdi. Aynı zamanda 300 ile 600 bin

arasındaki genç üniversite öğrencileri Milosevic döneminde ülkeden göç etmişlerdir. Milosevic'e karşı örgütlenme daha ziyade büyük şehirlerde Belgrat, Niş ve Kragujevac'ta yoğunlaşmaktaydı. Seçimlerin ardından Belgrat rejim karşıtı protestolara sahne olmuş, Milosevic'e muhalefet büyük şehirlerde toplanmıştı. Bu protestolar 1992'de Sırp Ortodoks Patrikliği tarafından da savunulmuştur. Kilise, başlangıçta Milosevic'in politikalarına sempatiyle bakmıştı. Fakat daha sonra bundan vazgeçilmiştir. Kilisedeki Sırp şovenizminin destekçileri başpiskopos düzeyindeki görevliler ve daha alt düzeydeki rahipler arasında çıktı (Ramet, 2005, s. 6).

Milosevic, gücünü 3 anahtar kuruma sahip olarak inşa etti; finansal kurumlar ve büyük endüstriyel yapılar, gizli polis ve medya. Bunların içerisinde en fazla medya sayesinde kontrolü sağladı. Medya savaş zamanlarında oldukça etkiliydi. Örnek olarak; Mart 1993'te ulusal yayın organlarının etkisiyle Vance Owen 13 Planına 9 Nisan 1993'te yapılan kamuoyu yoklamasında Sırp halkının %70'i Sırlara etnik temizlik yapıldığı gerekçesiyle karşıydı. Ancak Milosevic'in plana sempatiyle bakmasının ardından yanlı medyanın yayınları sayesinde 27 Nisan 1993'te halkın %20'si Vance Owen Planına karşı, %39'u planı destekliyordu (Ramet, 2005, s. 6). Halkın savaş zamanında desteğini sağlayabilmek için ayrıca Turbo-Folk kültürü yaratılmıştır. Bununla milliyetçilik duyguları kabartılmış, Sırların ne kadar kahraman ve iyi asker oldukları işlenmiş ve yabancı düşmanlığı ve karşıtlığı yerleştirilmiştir. Bunun için yapılan şarkılar, konserle halk uyutulmuştur. 1993'te Baja tarafından yazılan "Mali Kninza" (Knin'den Küçük Ninja) şarkının sözleri (Ramet, 2005, s. 6-7):

*'Bizden nefret ediyorlar
Ya da sevmiyorlar
Fakat hiç kimse
Sırlara bir şey yapamaz
Bu ulus yaşayacak
Sonsuza kadar
Çünkü Tanrı ve Sırlar aynı tarafta
Cennetler bizim
Bizden nefret ediyorlar
Hepsi bizim ciddi düşmanımız
Fakat Sırlar güçlüdür*

Atalarım söyledi'

27 Nisan 1992'de Sırbistan ve Karadağ birleşerek Yugoslavya'yı kurlarının ardından, Mayıs 1992'de yapılan seçimler Sırp ve Karadağ muhalefet partileri tarafından boykot edilmiş, Cumhurbaşkanlığına Dobruca Cosic, Başbakanlığa Milan Panic getirilmiştir. Milosevic'e nazaran Batı yanlısı politikalar izleyen ikili Bosna savaşının sonlarına doğru tavizkar politika izlediler. Özellikle Panic, Kosova'nın özerkliği konusunda müzakerelere hazır olduğunu, Bosna Hersek konusunda barış çalışmalarına katılacağını belirtti. Panic'in barış söylemleri Bosnalı Müslümanlar nezdinde güvenilir bulunmadı. Bunda Panic'in, Cenevre'de yapılan toplantılarda Aliya İzzetbegovic'in istifa etmesini yerine ılımlı Müslüman liderlerin alınmasını önermesi yatmaktaydı. Ayrıca bazı ılımlı Müslüman liderlerle Bosna Hersek'in ademi merkezîyetçi bir yapı içerisinde, esnek bir (kon)federal bağla Sırbistan'a bağlanmaları için kulis yaptı. İrtibat kurduğu ve Bosna Hersek yönetiminin başına geçmesini istediği kişi Adil Zülfikarpasic'ti. Bu durum Bosnalı Müslümanlar arasında tepkiye neden oldu. Kosova konusundaysa, başlangıçta umut vermesine rağmen somut adımlar atmadı. Kosova'ya giderek Arnavut önderlerle görüşmüş, Arnavut üniversitesinin tekrar açılacağını ve insan hakları açısından durumun inceleneceğini söylediye de bunlar boş birer vaat olarak kaldı. Sonunda birkaç ay sonra Milosevic ile çatışmaya girmiş, bu çatışma sonucunda Aralık 1992'de seçim yapılması kararlaştırılmıştır (Tanıl, 1999, s. 185).

Panic, 20 Aralık 1992'de yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylığını koydu. Bütün tavizkar Batı yanlısı politikalara rağmen Batı'dan beklediği desteği alamadı. 1992'nin başında İngiltere ve Fransa'nın Yugoslavya'nın bütünlüğünün korunmasından yana olan isteklerini bırakması ve bağımsızlıklarını ilan eden ülkeleri Sırbistan'a karşı desteklemeleri, ABD'nin Sırbistan'ı "saldırgan taraf" olarak ilan etmesi, Rusya'nın ise tarihi müttefik olmasına rağmen Batı politikasına karşı tavır takınmaması, dış baskılara karşı milli bağımsızlık bilincinin oluşmasına neden oldu (Tanıl, 1999, s. 188).

İç politikada ise Yugoslavya'nın en büyük kimya sanayi işletmesi olan Galanika'nın %75'ini değerinin çok altında satın alması, Sırp ulusal değerlerini dikkate almaması ve ABD federalizm modelini önermesi halk tarafından tepkiyle karşılandı (Tanıl, 1999, s. 188).

Yapılan seçimlerde Milosevic oyların %56'sını almıştır. Bu %56'lık oy yasadışı bazı işlemler yapılarak, örneğin üniversite kayıtlarının seçim gününe denk getirilmesi gibi işlemlerle sağlanmıştır (Kenar, 2005, s. 224). Seçimlerde SPS çoğunluğu sağlayamamış, seçimler en çok Çentik milislerin politik kolu olan Vojislav Şeşelj önderliğindeki Sırp Radikal Partisine (SRS) yaramıştır. Oy oranını %25'in üzerine çıkararak Parti ana muhalefet partisi olmuştur. Milosevic'in alternatifi olarak ortaya çıkan Parti daha çok kırlık bölgelerde güçlüydü ve iyi eğitim almamış fanatik milliyetçilerden oluşmaktaydı (Ülger, 2003, s. 136). Örgütlenme yapısı ve parti programı gereğince SRS'nin faaliyet alanı Sırbistan'ı, Karadağ'ı ve Bosna Hersek'in yüzde 49'una karşılık gelen Sırp Cumhuriyeti'ni kapsamaktaydı. Şeşelj, Milosevic'ten daha milliyetçi ve şiddet yanlısı politika izlemiş, 1990'ların başlarında SRP yandaşları, Sırbistan'daki Sırp olmayanların, özellikle de Hırvat azınlığın ülkeden sürülmesi eylemlerinde öncülük etmiştir (Türbedar, 2006, s. 29).

Kosova'da ise Sırbistan tarafından yasadışı olarak ilan edilen seçimlerde Kosova Demokratik Birliği kazanmış, Partinin başında bulunan İbrahim Rugova Kosova'nın Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir (Ülger, 2003, s. 136).

Federal Başkan Cosic, Milosevic'e darbe yapmayı planladığı gerekçesiyle görevden alınmış, Panic'in yerineyse Federal Meclis tarafından SPS mensubu Zoran Liric, Aralık 1992'de Başbakan olarak seçilmiştir (Kenar, 2005, s. 225).

Birlikte koalisyon kuran SPS ve SRP birkaç ay sonra 1993 yazında Bosna Hersek konusundaki görüş ayrılıkları nedeniyle koalisyonları çatlamaya başlamıştır. Anlaşmazlık ilk olarak, Milosevic'in Bosnalı Sırlara Vance-Owen Planını imzalatmaya zorlamasıyla ortaya çıkmıştır. Milosevic ayrıca, SRP'ye karşı kampanya başlatmış ve Sırp Meclisini feshetmiştir. Yeni seçimler Aralık 1993'te yapılmış, pek çok çatışma ve gerginlikler ardından yeni hükümet, SPS, Yeni Demokrasi ve DEPOS koalisyonuyla kurulmuştur (Kenar, 2005, s. 226).

Bosna Hersek'te savaşı sona erdiren 1995 tarihli Dayton Barış Antlaşmasından sonra Milosevic'in popülaritesi de azalmıştır. Özellikle BM Güvenlik Konseyi'nin Sırbistan'a yönelik ekonomik yaptırımlar uygulaması buna neden olmuştur. FRY ve Bosnalı Sırlara yönelik yaptırımlar BM Güvenlik Konseyi'nin 1 Ekim 1996 tarihli ve 1074 sayılı kararıyla kaldırılmıştır. Yaptırımların sona ermesine rağmen ABD

tarafından bloke edilen mülk ve alacaklar, barış antlaşması uygulanana, BM Güvenlik Konseyi'nin 1022 sayılı kararının gerekleri yerine getirilene kadar devam edecekti. ABD tarafından 30 Mayıs 1992'de FRY'nin eylemleri ve politikalarının ABD ulusal güvenliğine, dış politikasına ve ekonomisine tehdit oluşturduğu gerekçesiyle ilan edilen acil durumun 30 Mayıs 2002'ye kadar devam ettirilmesine karar verilmiştir (Kenar, 2005, s. 228).

Milosevic'in vaatlerinin boşa çıkması üzerine muhalefet örgütlenmeye başlamış, Ocak 1996'da Vuk Draskovic'in Sırp Direniş Partisi, Zoran Djindic'in Demokrat Partisi (DS), Vojislav Kostunica'nın Sırbistan Demokrat Partisi (DSS) yerel düzeyde bir ittifak gerçekleştirmişlerdir. Daha sonra Kostunica'nın ayrılması ile yerine gelen Vesna Pesic'in Sırbistan İttifak Partisinin katılımıyla oluşum "Zajedno" (Birlikte) adı altında birleşmişlerdir. 17 Ekimde yapılan federal seçimlerde, Zajedno 110 sandalyenin 70'ini, SPS ise 23 sandalye kazanmıştır. Ancak seçim komisyonu seçim sonuçlarını onaylamamış, Zajedno adaylarının 33'ünü iptal etmiştir. Bu durum protestolara neden olmuştur. 27 Ekimde üçüncü tur yapılmıştır, fakat bu tura muhalefet katılmamıştır. Bu nedenle de resmi sonuçlarda SPS galip gelmiştir. Milosevic seçimlerin incelenmesi için AGİT'i ülkeye çağırmıştır. İspanya Başbakanı Felipe Gonzales'in başkanlığındaki ekip, Belgrat'ın da içinde bulunduğu 14 tartışmalı şehirde, muhalefet partilerinin galip geldiğini belirtmesiyle, Milosevic'in planı ters tepmiştir (Ramet, 2005, s. 15).

21 Eylül 1997'de yapılan Sırp Başkan ve Parlamento seçimlerinin ilk üç turunda hiçbir adayın %50 oy alamaması nedeniyle dördüncü turda Milosevic'in desteklediği Milan Milutinovic oyların %59.68'ini alarak galip gelmiştir. Muhalefet sonuca itiraz etmişse de bir sonuç alınamamıştır. 1998'de sosyalistler ilk defa koalisyon hükümeti kurmuşlar, dört yıldan beri başbakan olan Mikro Marjanovic yeniden bu göreve getirilmiştir (Ramet, 2005, s. 20).

Bu dönemde Kosova'da gerginlikler artmaya başlamış, Milosevic bu durum karşısında askeri müdahalede bulunmuştur. Fakat bu kez Batı Bosna savaşındaki gibi ilgisiz kalmamış, barışın sağlanması için Rambouillet Antlaşmasının yapılmasını önermiştir. Sırp yönetiminin kabul etmemesi üzerine NATO birlikleri, 78 gün süren hava saldırıyla karşılık vermiştir. Kosova'ya müdahale sırasında BM bünyesinde

FRY'ye karşı yaptırımlar uygulanmıştır. Bunlar içerisinde; ticari ve mali yaptırımlar, AB ve ABD yatırım yapılmasını yasaklamıştır.

Kosova'da 1999 yılında savaşın bitmesiyle Sırbistan, Kosova üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir. Ayrıca Karadağ'da Kasım 1999'da Alman Markını paralel para birimi olarak kabul etmesiyle, bağımsızlık yolunda ilerlemeye başlamıştır.

Mart 2000'de Milosevic, bir anayasa değişikliği önermiştir. Bu değişiklik hem FRY Başkanının hem de Cumhurbaşkanının halk oylamasıyla seçilmesi kabul edilmiştir. Bu durum nüfus bakımından Sırbistan'dan daha az nüfusa sahip olan Karadağ'ın aleyhineydi. Sırbistan ile eşitliğin garantisi iptal olmuştu. Bu nedenle Karadağ değişikliği kabul etmemiştir (Klemencic ve Zagor, 2004, s. 347).

Anayasa değişikliğinin kabul edilmesinin ardından 24 Eylül 2000'de seçimler yapılmış, Karadağ seçimleri boykot etmiştir. Seçimlerde Sırbistan Demokratik Muhalefeti (DOS) lideri Vajislav Kostunica oyların %48.22'sini alarak galip gelmiştir. Milosevic ise oyların %40.23'ünü almıştır. Kostunica'nın seçim galibiyetini uluslararası kamuoyu tanımıştır. Karadağ seçimleri boykot ettiğinden yeni yönetimde temsil edilmemiştir. Aralık 2000'de yapılan cumhuriyet seçimlerinde DS lideri Zoran Djindic başbakanlığa seçilmiştir. Djindic radikal değişimlerin yapılmasından yanayken, Kostunica barışçı bir geçişi savunuyordu (Klemencic ve Zagor, 2004, s. 347).

1987'den itibaren süren Milosevic yönetimi 2000'de sona ermiştir. Milosevic'in yenilgisinin ardında Sırbistan'ın girdiği dört savaşı kaybetmesi ve ardından milliyetçi desteğin kaybolması yatmaktaydı. Ayrıca 1997 seçimlerinde büyük şehirlerde kazanan Zajedno muhalefet koalisyonu, bu illerdeki medyayı elde etmesiyle Milosevic'e karşı muhalefet büyümüştür. Ekonomik yaptırımlar da halkı bezdirmiş ve yeni yönetim sayesinde yaptırımlardan kurtulacaklarını düşünmüşlerdir (Klemencic ve Zagor, 2004, s. 347).

Yeni Kostunica yönetiminin amaçları arasında, uluslararası organizasyonlara dönüş, AB ile işbirliği, komşularla iyi ilişkiler ve ekonomik reformlar bulunmaktaydı. Ayrıca Milosevic ve diğer savaş suçlularının Eski Yugoslavya Savaş Suçluları Mahkemesi (ICTFY)'ne gönderme konusunda uluslararası işbirliği vardı (Klemencic ve Zagor, 2004, s. 348).

Sırp yönetiminin bu adımlarına uluslararası kamuoyu da, mali yardım, gaz ve elektrik verilmesi, gıda ve ilaç yardımıyla karşılık vermiştir. AB ve ABD petrol satışı ve uçuş yasağını kaldırmış ve mali yardım çağrısında bulunmuştur. Sırbistan ayrıca, BM, AGİT, IMF ve Dünya Bankasına yeniden üye olmuştur. 2002 yılında da FRY, Avrupa Konseyine ve NATO'nun PFP programına üyelik başvurusunda bulunmuştur (Kenar, 2005, s. 235).

Buna rağmen Milosevic'in tutuklanıp yargılanması konusunda baskılar devam etmekteydi. ABD Milosevic'in tutuklanmaması durumunda yardımların kesileceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Kostunica ise öncelikle Yugoslavya içerisinde yargılama yapılmasını daha sonra uluslararası yargılama yapılmasını istemesine rağmen baskılar nedeniyle 1 Nisan 2001'de Milosevic tutuklanmış, Sırp için büyük öneme sahip, Vidovdan Günü olan 28 Haziran'da Lahey'e gönderilmiştir. Haziran 2001'de Milosevic'in iadesi ile ilgili yapılan kamuoyu yoklamasında halkın yaklaşık %37'si iadeye taraftar, %43'ü ise karşıydı. Tutuklamadan bir ay sonra da savaş suçlularının iadesi için yasa çıkarılmıştır (Ramet, 2005, s. 38).

2002 Şubatına kadar, Sırp halkı için en önemli sorun ekonomik sorunlardı. Şubat 2002'de hemen hemen herkes Milosevic'in yargılanmasını izlemiş, fakat uzun süre yargılanmayla ilgilenmemişlerdir. Yaşanan ekonomik ve politik sorunlar halkın demokrasiye yaklaşımını etkilemiştir. 2002 seçimlerinde halkın katılım oranı az olduğu için yeni başkan seçilememiştir. Bunun üzerine, Sırbistan Parlamentosu Anayasa Komitesi Natasa Micic'i 30 Aralık 2002'de geçici olarak başkan seçmiştir (Klemencic ve Zagor, 2004, s. 348).

Sırbistan 2003 yılında önemli bir siyasi kriz yaşamış, ülkenin başbakanı Zoran Djidnic Sırp hükümet binası önünde öldürülmüştür. Djidnic'in ölümünün ardından, Kasım 2003 devlet başkanlığı seçimlerinde SRS adayı Tomislav Nikolic oyların %46.23'ünü alarak devlet başkanı seçilmiştir. Aralık 2003'te yapılan genel seçimlerde SRS %27.61 oyla 82, DSS %17.72 oyla 53, DS %12.58 oyla 37 milletvekili çıkarmıştır. Milosevic'in SPS ise %7.61 oyla 22 milletvekili çıkararak 6. sırada yer almıştır (International Court of Justice, 2020).

2003 parlamento seçimleri Milosevic'in partisinin eski gücünü kaybettiğinin göstergesiydi. Bunun yanında aşırı milliyetçi SRS oylarını yükseltmiştir. Halk

Milosevic'in politikalarını cezalandırırken aslında milliyetçilik duygularından birşey kaybetmediklerini de göstermiştir. Bunun yanında Batı ve AB yanlısı DS'de önemli bir çıkış sergilemiştir. Seçimlerde hiçbir parti hükümetin kurulması için gereken 126 sayısına ulaşamadıkları için uzun süre hükümet kurulamamıştır. En sonunda hükümet Kostunica liderliğindeki muhafazakar DSS, liberal G17 Plus grubu ile Sırbistan Yenilenme Hareketi ve Yeni Sırbistan Koalisyonu'ndan kurulmuştur (Türbedar, 2006, s. 30).

Haziran 2004'te yapılan devlet başkanlığı seçiminin ilk turunda SRS adayı Tomislav Nikolic oyların %30.60'ını alarak, DS adayı Boris Tadic oyların %27.37'sini alarak ikinci turda yarışmışlardır. 27 Haziran 2004'te yapılan ikinci tur oylamasında DS adayı Boris Tadic oyların %53.24'ünü alarak devlet başkanı seçilmiş, Tomislav Nikolic ise oyların %45.40'ını alabilmiştir (Türbedar, 2006, s. 30).

2.2.2. Yugoslavya Sonrası Sırbistan'ın Bugünü

2000 yılının sonlarından itibaren kısa zamanda dünya ile yeniden bütünleşmeyi başaran Sırbistan, aynı işi ülke içinde yapamamıştır. Her şeyden önce Sırbistan kendi içinde bölünmüş kalmaya devam etmiştir. Milosevic döneminde Sırbistan siyasi sahnesi "demokratik blok" ve "demokratik olmayan blok"a ayrılmaktaydı. Benzer bir bölünmüşlüğün günümüz Sırbistan'ında da devam ettiği ve bu ülkede "iki ayrı Sırbistan"ın bulunduğu belirtilmelidir. Birinci Sırbistan, Milosevic'in dönemine ait zihniyetle yaşamaya devam etmekte ve bütün milliyetçileri etrafında toplamaktadır. Bu Sırbistan'da liderliği, aşırı milliyetçi görüşleriyle bilinen SRS yapmaktadır. Diğer Sırbistan ise, demokratik güçlerin kontrolünde olan ve AB ile NATO gibi kuruluşlara üye olmaya çalışan Sırbistan'dır (Türbedar, 2006, s. 30-31).

Milosevic'i uzun süre iktidarda tutan nedenlerden biri de, ülke içerisindeki Milosevic'e alternatif partilerin de aynı düşüncüyü savunmalarına rağmen bir blok oluşturamamaları ve liderleri arasındaki çatışma yatmaktaydı. Demokratik blok içerisinde bulunan DS ve DSS buna örnektir. DS ülke ekonomisine ve reformlara öncelik verirken, DSS uzun süre bazı moral değerleri ilk planda tutmuştur. SDP lideri Kostunica, Sırbistan'ın savaş suçu işleyen bir millet olarak görmediği için, savaş suçu işlemiş olmakla itham edilen bazı şahısların ICTFY'ye gönderilmelerine karşı çıkmıştır. Milosevic'in milliyetçi rolünü üstlenmeye çalışmıştır. Genel olarak

Sırbistan'ın demokratik bloğu 2000'li yıllarda birçok konuda “gelenekselciler” ve “reformcular” olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Her iki grubun da temel hedefi, Sırbistan'ı AB ve NATO üyeliğine taşımaktır (Türbedar, 2006, s. 31).

Son dönem Sırp politikası demokratik blokta olsun ya da olmasın Sırp milliyetçiliğini yeniden canlandırma hevesindedir. Bu özellikle Kosova konusunda, AB ve NATO üyeliklerinde kendini göstermektedir.

Sırp siyasi tarihi açısından Avrupalı Sırbistan'ın, ya da Avrupa'dan izole edilmiş Sırbistan'ın oluşmasına neden olacak 2000 seçimleri kadar önemli 21 Ocak 2007 seçimleri yapılmıştır. Bu seçimlerde savaş suçlarından dolayı yargılanmakta olan Vojislav Šešelj'in liderliğindeki SRS aldığı yaklaşık yüzde 29'luk oyla, birinci parti olmayı yine başarmış, Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadic'in liderliğindeki DS ikinci ve Sırbistan Başbakanı Vojislav Kostunica'nın başını çektiği Sırbistan Demokratik Partisi–Yeni Sırbistan (DSS-NS) koalisyonu üçüncü olmuştur. Bunun dışında, Sırbistan'da uygulanmakta olan yüzde 5'lik seçim barajını aşarak, Sırbistan Meclisine girmeyi başaran diğer siyasi partiler, Liberal Demokratik Parti (LDP) çerçevesinde toplanan koalisyon, diğerleri ise G17 Plus ve SPS dir. Yeni mecliste SRS'nin 81, DS'nin 64, DSS-NS'nin 47, G17'nin 19, SPS'nin 16, LDP etrafındaki koalisyonun ise 15 milletvekili girmiştir. Yüzde 5'lik seçim barajından muaf tutulan azınlık siyasi partileri ise toplam 8 milletvekili ile mecliste temsil edilmiştir (BBC, 2020).

Kosova'nın bağımsızlığının ilan edilmesi öncesinde Sırbistan devlet başkanlığı seçimleri yapılmıştır. Kosova'nın olası bağımsızlık ilanı durumunda Sırbistan'ın tutumunu gözler önüne serecek olan bu seçimlerin ilk turunda 2004 seçimlerinde olduğu gibi %39.6'lık oyla SRS başkan vekili Tomislav Nikolic birinci, DS lideri Boris Tadic %35.5 oyla ikinci olmuştur. Hiçbir aday %50'nin üzerinde oy alamadıkları için seçim ikinci tura kalmıştır. Yapılan ikinci turda DS lideri Boris Tadic oyların %51'ini alarak devlet başkanlığına seçilmiştir. Kosova'nın bağımsızlık ilanından sonra Sırbistan'da Kostunica liderliğindeki hükümet istifa ederek erken seçime gitme kararı alınmıştır (Lukic, 2005: s.55). Mayıs 2008'de yapılan seçimlerde Boris Tadic'in başını çektiği “Avrupalı Sırbistan İçin” koalisyonu oyların yüzde 38,44'ünü alarak birinci oldu. Daha radikal görüşleriyle tanınan SRS ise, kamuoyu yoklamalarında yansıtılan beklentilerin altında kalarak, yüzde 29,36'lık oyla ikinci sırada yer aldı.

Sırbistan Başbakanı Voyislav Kostunica'nın liderliğindeki DSS-NS koalisyonu ise yüzde 11,59'luk oyla üçüncü oldu. Yüzde 5'lik seçim barajını SPS etrafında toplanan koalisyon ve LDP geçmeyi başardı. Diğer taraftan, azınlıklara uygulanan pozitif ayrımcılık sayesinde seçim barajından muaf tutulan azınlıklardan Boşnak, Macar, Roman ve Arnavutların da meclise temsilcileri girmiştir. Oysa seçimlerden yalnızca birkaç gün önce yapılan kamuoyu yoklamalarında Avrupalı Sırbistan İçin koalisyonunun, SRS'yle neredeyse birebir gitmekte olduğunu göstermekteydi. Son anda durumu Avrupalı Sırbistan İçin koalisyonunun lehine değiştiren iki temel hususun yaşandığı söylenebilir: Birincisi, cumhurbaşkanı Tadic'in etrafındaki siyasi akım seçimlere birkaç gün kala AB ile İstikrar ve İşbirliği Anlaşması'nı (SAA) imzalamayı başardı. İkincisi ise, yine Tadic'e yakın olanlar Fiat otomobil firmasının Sırbistan'a yatırımcı olarak geri gelmesinin sağlanabilmesidir (Türbedar, 2006, s. 34).

Parlamento'ya giren partilerin profillerine bakıldığında AB ve NATO karşıtı olan SRS ve DSS-NS koalisyonunun toplam vekil sayısı 107, Milosevic'in SPS partisinin başı çektiği koalisyonun kazandığı vekil sayısı 20 dir. Sırbistan'ın AB ve NATO üyeliğini desteklediği Avrupalı Sırbistan İçin Koalisyonu (ZES), LDP ve Macar, Boşnak ile Arnavutların koalisyonlarının toplam koltuk sayısı 123'tür. Dolayısıyla bu hesaplamalara göre Boris Tadic'in ZES koalisyonunun önderliğinde, demokratik partilerden oluşan bir hükümetin oluşturulması 126 sayısına ulaşamadığı için mümkün olamamıştır. Yeni hükümet Mikro Cvetkovic başbakanlığında, DS ve SPS arasında oluşturulmuştur. Böylece Milosevic'in SPS'si on yıl aradan sonra tekrar ülke yönetimine ortak olmuştur (Aleksandar, 1998, s. 511).

Sırbistan siyasi hayatı kısa sürede çok fazla seçim yaşamıştır. Bu durum uzun vadeli politikaların yerleşmesine engel olmuş yerine kısa vadeli politikalarla gün kurtarılmaya çalışılmıştır. Bu konu özellikle de ICTFY'ye savaş suçlularının iadesi konusunda kendini göstermektedir. Çünkü halk özellikle savaş dönemlerinde yaşananlarla hala yüzleşememiş ve halk tarafından katiller kahraman olarak görülmektedir. Sırlar ICTFY'yi Sırları adil şekilde yargılamadığını düşündükleri için siyasi bir mahkeme olduğu görüşündedirler (Aleksandar, 1998, s. 511).

ICTFY ile ilk ilişkiler 2001'de Milosevic'in Lahey'e gönderilmesiyle başladı. Aslında bunda da Kostunica'nın isteği öncelikle yargılamanın kendi ulusal yargılarında yapılması yönündeydi. Ancak Batı'nın direktmesi sonucunda daha fazla

dayanamamıştır. Soykırım da dahil olmak üzere 60 suçtan yargılanan Milosevic Mart 2006'da hücrelerinde ölmüştür. Dava öngörülenden uzun sürmüş ve Milosevic hakkında karar verilemeden Milosevic ölmüştür (Aleksandar, 1998, s. 512).

Sırp siyasetinde Milosevic'ten sonra milliyetçi SRS lideri Şeşelj'de 2003'te Lahey mahkemesine teslim olmuştur. Şeşelj, yaydığı "zehirli fikirler" ile bölgenin Sırp olmayan halklarının cinayet, işkence ve zulme uğramasını kışkırtmakla, etnik temizlik planına katılmakla suçlanmıştır. Şeşelj 2003'te teslim olmasına rağmen 2007 seçimlerinde milletvekili seçilmiştir (Berktaş, 2006, s. 127).

Milosevic'in ardından en önemli adım da Bosnalı Sırp lider Radovan Karadžić'in Srebrenica katliamının yıldönümü olan 11 Temmuzdan on gün sonra 21 Temmuz 2008'de Belgrad'ta yakalanmış, Lahey'e gönderilmiştir. İlk duruşması 1 Ağustos 2008'de görülmüştür. Radovan Karadžić, Dragon David Dabic adında sahte bir kimlikle yakalanmıştır. Kaçak olduğu süre zarfında alternatif tıpla uğraştığı ortaya çıkmıştır. Karadžić'in kaçak olduğu 2002-2005 yılları arasında beş kitap ve birçok makale yayınlamıştır (Aleksandar, 1998, s. 512).

Bugüne kadar suçluların iadesinde Sırbistan çok yavaş davranmıştır. Bunda Kostunica yönetiminin suçluları koruyan politikaları da etkili olmuştur. 11 Mayıs 2008 erken seçimlerinden sonra iktidara gelen Batı ile entegrasyon yanlısı Avrupalı Sırbistan İçin başkanlığındaki yeni yönetim seçimlerden iki ay sonra Karadžić'i Lahey'e teslim etmiştir. Hükümetin içişleri bakanının SPS milletvekili olması da manidardır. Ancak mahkeme 2010'da kapatılacak, bundan sonra savaş suçluları kendi ülkelerinin mahkemelerinde yargılanacaklardır. Mahkemenin kısa süre için öngörülmesi nedeniyle genellikle Sırp yetkililer, Milosevic, Şeşelj ve Karadžić, savunmalarını kendileri yapmışlardır. Uluslararası kamuoyu için önemli isimlerden biri olan Bosnalı Sırpların Komutanı Radko Mladic ise 2011 yılında Sırbistan'da yakalandı, 2017 yılında ise ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı.(Berktaş, 2006, s. 127).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ İÇİN BOSNA HERSEK VE SIRBİSTAN

Avrupa Birliği'nin ulus-üstü bir örgüt sıfatıyla etki alanını genişletme çabaları sürmektedir. Bu çaba kapsamında Batı Balkan ülkelerinin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci önem kazanmaktadır. Balkan ülkelerinin tarihsel süreçte yaşadıkları ortak acılar ve felaketler Avrupa Birliği üyeliğine karşı tutumu etkileyen faktörler arasındadır. Avrupa Birliği ekonomik entegrasyon bağlamında Bosna Hersek ve Sırbistan için ciddi bütçeler aktarmıştır. Bu çaba Avrupa Birliği ve Balkanlar arasında bağımlılık inşa etmiş, günümüzde Balkanların toplam ürün ticaretinin yaklaşık %73'ünün Avrupa Birliği ülkelerine yapılmasını sağlamıştır.

Bu bölümde Avrupa Birliği'nin Balkanlara yönelik politikalarına dair bilgiler derlendikten sonra Avrupa Birliği için Sırbistan ve Bosna Hersek; Sırbistan ve Bosna Hersek için Avrupa Birliği olmak üzere iki yönlü bir bakış açısı sunulmuştur.

3.1. Avrupa Birliğinin Balkanlar Politikası

AB'nin Balkanları bünyesine katma planları veyahut bünyesine dâhil etmeden Avrupalılaşmasını sağlama planlarının farklı nedenleri vardır. Birlik, 1999 yılından itibaren bölge ülkelerine yönelik stratejiler geliştirmeye çalışmış olsa da, gerek AB'nin kendi iç sorunları gerekse Batı Balkan ülkelerinin kendi aralarındaki çatışmaları, Brüksel ve Batı Balkanlar ilişkilerini zorlaştırmaktadır. AB, Bulgaristan ve Yunanistan'ın Birliğe üyeliğinden sonra Balkan coğrafyasını yeniden tanımlayarak üyelik sürecini başlatmıştır. Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bağımsız olan ülkelere ve Arnavutluk'a Batı Balkanlar ismini vermiştir. Bu ülkeler; Bosna Hersek, Hırvatistan, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve Arnavutluk'tur. 1999 ve 2018 yılları arasında Arnavutluk ve Eski Yugoslavya ülkelerinden; sadece Slovenya ve Hırvatistan, bütünleşme sürecini başarıyla tamamlayabilmiş, AB'ye üye olmuştur. Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin üye olduğu son genişleme dalgası, genişleme politikasının ve koşulluluk ilkesinin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Koşulluluk ilkesinin kurumsallaşması ve bütünleşme politikası ile paralel giden genişleme politikasının hazmedilememesi, Balkan ülkelerinin üyeliklerini uzun bir döneme yaymıştır (Börzel, 2010, s. 193).

Peşi sıra gelen; Bosna Savaşı, Kosova Savaşı ve Makedonya'daki iç savaş AB'yi Balkanlar konusunda strateji geliştirmeye, özellikle güvenlik ve dış politika konularında ortaklık geliştirmeye itmiştir. NATO, BM ve AB ortaklığındaki müdahaleler Balkanlarda istikrarı sağlayabilmiştir. Fakat Bosna ve Kosova Savaşları'ndaki geç müdahaleler AB'nin güvenlik ve dış politikadaki zayıflıklarını da ortaya çıkarmıştır. Bu zayıflıklar, AB'nin imajının zedelenmesine neden olduğundan o dönemlerde Balkan coğrafyası AB için hassasiyetle üzerinde durulması ve ilgileneilmesi gereken bir coğrafya idi. Savaş ve iç siyasi krizlerden sonra Balkanlar, demokratikleşme, insan hakları gibi değerler bakımından AB için bir test alanı olmuştur. Demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi değerlerin bölgede yayıldığını göstermeye çalışmıştır. Bölgede stratejik aktör olarak AB'nin gerekliliği arttı. Türkiye dahil, tüm adaylara gerekli koşullar yerine getirildiği takdirde üyelik yolunun açık olduğunun umudu verilmiştir (Dağdemir, 2001, s. 56).

AB, Balkanlara ilk önce ekonomik desteklerde bulunmuştur. Özellikle 2000'lerde kendini gösteren ekonomik kriz, Balkan ülkelerinin ekonomik yapılarının kaldırabileceği türden olmamıştır. Bu nedenle; AB 2007 yılında başlayan Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) aracılığıyla; Karadağ'a yıllık 40 milyon dolar, Sırbistan'a 200 milyon dolar seviyelerinde harcama yapmıştır. Bu harcamalar; ülkelerin gelişirken oluşturdukları yapısal açıkları gidermek amacıyla yapılmıştır (Melek, 2004, s. 47). Ekonomik entegrasyon için verilen bu çabaların sonucunda AB ve Balkanlar arasında büyük oranda bir bağımlılık inşa edilmiştir. Günümüzde Balkan ülkelerinin toplam ürün ticaretinin %73'ü AB ülkelere yapılmıştır (Güneş, 2016, s. 309).

Balkan ülkelerinin bankacılık sektörünün %75-90'ı Almanya, İtalya, Fransa, Avusturya ve Yunanistan menşeli Avrupalı bankalara aittir (Marko, 2006, s. 312). AB Batı Balkanların ekonomik dönüşümü için para birimlerine de el atmıştır. Hemen hemen her ülkenin para birimi karışıktır. Ülkelerin kendi para birimleri legal ya da de-facto olarak Euro'ya entegredir ya da iç piyasada Euro'nun kullanılmasında herhangi bir mahsur bulunmamaktadır. Örneğin; Kosova ve Karadağ'da Euro kullanılır. Fakat bu bağımlılık Balkan ülkelerinin ekonomik modernizasyonuna yardımcı olmamıştır (Turhan, 2018, s. 95).

Genişleme sürecinde kullanılan bazı unsurlar bulunmaktadır. Genişleme sürecindeki en önemli araçlardan biri ve yöntemin bir parçası Komisyon raporlarıdır.

Ülkelerin AB üyelik sürecinde ilerledikleri noktalar ve zayıflıkları anlatılmaktadır. AB, 2002 yılından itibaren Balkan ülkelerine dair yıllık ilerleme raporları yayınlamaktadır (Turhan, 2018, s. 95).

AB, üyelik sürecinde ülkeleri dönüştürmek amacıyla üç ana yola başvurmuştur. Bunlardan ilki, AB'nin havuçları (carrots) olarak kategorileştirebileceğimiz; üyelik umudu, yüksek düzeyli siyasi diyalog toplantıları, vize serbestliğidir. İkincisi, sopalar (sticks) ve üçüncüsü, ilerleme raporlarını içeren fasıllardır (Civcık, 2004, s. 68).

Balkanlar'daki genişleme sürecinin belirleyici faktörlerinden bir diğeri de istektir. Bölge ülkelerinde siyasi iradenin bir kısmı genişlemeden sorumluyken, diğer kısmı çekinceli ve kararsızdır. Bazıları sıkı koşulluluktan şikâyet ederken bazıları koşulların üyelik sürecini engelleyeceğine inanmamaktadır (Güllü, 2010, s. 20).

AB'nin son yıllarda Balkanlara yönelik genişleme politikasında çok fazla değişiklik göze çarpmaktadır. AB Balkanlarda otoriter ve popülist eğilimlerin artmasıyla 2012 yılında yeni bir yaklaşım geliştirerek, bazı fasılların ilk önce açılıp, en son kapatılmasını öngörmüştür. Yani, temel konular öncelikli olarak ele alınmaya başlanacaktır. Yargı ve Temel Haklar başlıklı 23. fasıl ve Adalet, Özgürlük ve Güvenlik başlıklı 24. fasıl öncelikli fasıllardır. Atılan bu adım fundamentals first adını alarak AB'nin Balkanlara yönelik yeni yaklaşımı olmuştur. Bu fasıllar reformların geri döndürülemezliği ilkesi (irreversibility of reforms) çerçevesinde ilk önce açılır ve en son kapanmaktadır (Güllü, 2010, s. 20).

23. ve 24. fasıllar AB'nin Batı Balkanlar'daki stratejisinin en önemli enstrümanlarıdır. Bu fasıllar, ülkelerin en zorlandığı fasıllardır. Bir ülke ancak belirli şartları yerine getirdiğinde açılmaktadır. Örneğin; Sırbistan AB ile müzakerelere başladıktan iki buçuk yıl sonra bu fasılları açabilmiştir. Çünkü Sırbistan'ın bu fasılları açma süreci Hırvatistan tarafından engellenmiştir (Güllü, 2010, s. 20).

AB, 2013 yılındaki raporunda da Balkan ülkelerinin üyelikleri için bazı temel esasları belirleyerek (fundamentals first) öncelikli olarak bu alanlara yoğunlaşılması gerektiğini açıklamıştır. Böylelikle hukukun üstünlüğü, ekonomi yönetimi ve denetimi, demokratik kurumların güçlendirilmesi, temel haklar vs. genişleme sürecinin ön koşulları haline gelmiştir (Grabbe, 2014, s. 40).

AB'nin kriter mekanizmasının (benchmarking mechanism) farklı aşamaları mevcuttur. Bu mekanizma Balkanların 2012 yılı sonrasında karşılaştığı yoğun ve katı sürecin aşamalarıdır. Bu mekanizma, aday ülkelerdeki ilerlemeyi görmeye ve değerlendirmeye yarar (Grabbe, 2014, s. 40).

Açılış kriterleri (opening benchmark) 23 ve 24.fasılların açılması için ülkelerin başarması gereken kriterlerdir. Açılış kriterleri yerine getirildikten sonra ara kriterler (interim benchmark) gündeme alınır. Bu kriterler, bir aday ülkenin müzakere sürecinde ilerlemek için yerine getirmesi gereken şartlardır. Bunların hepsi tamamlandıktan sonra sıra; kapanış kriterlerindedir (closing benchmark). Bu kriterler; bir aday ülkenin fasılları kapatmak için yerine getirmesi gereken şartlardır. Eylem planı (action plan) ise; açılış kriterlerinin ülkeler tarafından başarılabilmesi için kapsamlı bir planlama sürecidir. AB, bu eylem planının planlayıcısı ve onaylayıcısıdır. Ara kriter aşamasında ise; bu eylem planının uygulanabilmesi için gerekli olan önlemler alınmakta ve faaliyetler teyit edilmektedir. Örneğin; AB, Sırbistan'ın 23 ve 24. fasılları için 2016 yılında bir eylem planını onaylamış fakat bu planının düzenli olarak uygulamaya koyulmadığını gözlemlemiştir. Nihayetinde, planların ve fasılların uygulayıcısı aday devletlerin kendileridir. Bu nedenle; AB'nin fundamentals first kararı, genişleme sürecini sıradan bir müzakere ve üyelik sürecinden (pure enlargement) karmaşık bir sürece (complex enlargement) dönüştürmüştür (Prange-Gstohl, 2016, s. 376).

Yugoslavya dağıldıktan sonra Balkanlar, kendi içinde birçok problemle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Günümüzde halen bu meselelerin çözüme kavuştuğu söylenemez. Balkan ülkelerinin benzer problemlerinin başında yolsuzluk ve organize suçlar, hukuk devleti anlayışının gelişmemesi, kamu hizmetlerinin politikleşmesi ve liyakatten uzak olması gelmektedir. Bu problemlerin çözümü için AB çaba harcamaktadır. Örneğin; AB genişleme süreçlerinde, dönüştürücü gücünü kullanarak aday ülkelerin otoriter rejimlerden liberal rejimlere geçişini hedefler. Bu yolda koşulluluk (conditionality) politikasına başvurmaktadır (Güllü, 2010, s. 21).

Son yıllarda AB'nin dönüştürücü etkisinin Balkanlar üzerinde yeterli olmadığı görülmektedir. Bunu anlamak için her yıl yayınlanan genişleme raporlarını incelemek gerekmektedir. Yayınlanan raparlarda; Batı Balkanlarda, liberal demokrasinin güçlenmediği, aksine birçok bakımdan gerilediği görülmektedir (Güllü, 2010, s. 21).

Demokratik gerilemenin yanı sıra; devlet kadrolarının kişilerin şahsi menfaatleri nedeniyle zapt edilmesi, devlet içindeki yetersiz yönetişimin organize suçlara alan açması, radikalizm, terörizm, yasadışı göç vs. gibi faaliyetlerin önlenememesi, Avrupa değerlerini tehdit eden diğer önemli meselelerdendir (Prange-Gstöhl, 2016, s. 376).

Bölgedeki en önemli ortak problemler (Mayda, 2013, s. 213)

- Bölgedeki etnik milliyetçilik hala çözülememiş bir problemdir. Bu problem siyasi hayata da yansımaktadır. Özellikle Bosna Hersek ve Makedonya’da etnik kimlikler, siyasi tercihlerde belirleyici unsurlardır. Vatandaşların etnik kimliği, siyasi parti tercihinde ön plana çıkmaktadır. Tüm halkı temsil eden siyasi partilerin sayısı az olduğu gibi, bu ülkelerde vatandaşlık bilinci de azdır. Örneğin; Makedonya’daki Arnavutlar ve Türkler, Bosna Hersek’teki Hırvatlar ve Sırlar bu kapsam içine girmektedir.
- Yugoslavya dağıldıktan sonra ülkelerin bağımsızlıklarını elde etmesi, sınır sorunlarını çözmemiştir. Toprak kavgası bölgede hala devam eden sorunlardandır. Örneğin; Sırbistan’ın Kosova’nın sınırlarını kabul etmemesi, Bosna Hersek’teki Sırp entitesinin (Republika Srpska) bağımsız olma isteği, bölgenin istikrarı açısından tehdit oluşturmaktadır.
- Devlet inşa süreçleri halen devam etmektedir. Ülkelerin devlet kapasiteleri AB’nin isteklerini yeterince karşılayamamaktadır. Örneğin; Bosna Hersek’te Yüksek Temsilcilik Ofisi bulunmaktadır. Ofis; Üçlü Cumhurbaşkanlığı makamına müdahale edebilecek geniş yasal yetkilere sahiptir. Kosova’da; iş güvencesi, sağlık, güvenlik, yönetim gibi birçok alanda yetersizlik mevcuttur.
- Ekonomik sorunlar en temel meselelerin başında gelmektedir. Ülkeler; sosyalizmden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecini tamamlamamıştır. Ülkelerin hemen hemen hepsi yüksek işsizlik oranlarıyla ve düşük büyüme grafikleriyle uğraşmaktadır. 2008 yılında Avrupa’nın geneline tesir eden küresel ekonomik kriz, durumu daha da ağırlaştırmaktadır.
- Savaşlarda göç etmek durumunda kalan, yerinden edilen kişilerin malvarlıklarının durumu henüz çözülememiş sorunlardandır. Birçok insan evine geri dönememiş veyahut tazminatını alamamıştır. Bu mesele yıllık genişleme raporlarında sıkça eleştirilmektedir.

- Bölge ülkelerinde geçmişle yüzleşememe sorunu devam etmektedir. Hemen hemen her ülke, kendisinin mağdur, diğerinin saldırgan olduğunu iddia etmektedir. Savaş suçluları konusundaki araştırmalar ve yargılamalar devam etmektedir.

AB yıllık genişleme raporlarında en çok eleştirilen bir diğer konu; yargı ve hukuk meselesidir. Bu konu sadece genişleme raporlarında da işlenmemiştir. 2009 yılından beri AGİT'in yayınladığı raporlarda, Balkanlarda anayasal bağımsızlığın (judicial independence) risk altında olduğu söylenmektedir. Ülkelerde; yargı kurumlarının politik müdahaleye açık olduğu görülmektedir. Siyasi gelişmeler yargıyı baskı altında tutabilmektedir. Örneğin; 2014 yılında Transparency International'ın yayınladığı raporda; Balkan ülkelerinde siyasetin yargı bağımsızlığını etkilemesi en önemli problem olarak ele alınmıştır (Schimmelfennig, Leuffen ve Berthold, 2015, s. 769).

Hukuk alanındaki reform sürecinde AB'nin rolü yadsınmamalıdır. Fakat yasaların uygulayıcısı yerel aktörlerdir. Bu nedenle politik elitin yasaları benimsemesi gerekmektedir. Politik elit tarafından desteklenmeyen yasalar veyahut bağlı kurumlar, doğar doğmaz zayıf doğmuş demektir. Bu durumu izah etmek için institutional isomorphism tabiri kullanılmaktadır. Bu kavram Genişleme Sürecinin Aşamaları bölümünde ayrıntılı işlenmiştir (Schimmelfennig, Leuffen ve Berthold, 2015, s. 770).

Kamusal alandaki sorunlar, bir diğer önemli sorunlardır. Devlet inşa sürecinin henüz tamamlanmamış olmasından da kaynaklanan, zayıf devlet kapasitesi ve demokraside oluşan kusurlar sebebiyle AB'nin istediği değişim sürecinde sorunlar meydana gelmektedir. Kötü ve yetersiz yönetim anlayışı (bad governance); devlet organlarının elitlerce ele geçirilmesine (state capture) ve yolsuzlukların artmasına yol açmaktadır. 2012 ve 2018 yılları arasında çıkan ilerleme raporlarında yolsuzluk probleminin en önemli problemlerden biri olduğu açıklanmıştır. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi (UNODC)'nin 2011 yılında yayınladığı raporuna göre Balkanlarda organize suçlar açıkça bir problemdir (Schimmelfennig, Leuffen ve Berthold, 2015, s. 771).

3.2. Avrupa Birliği'nin Bölgeselleşme Sınavı Olarak Bosna Hersek ve Sırbistan

3.2.1. Avrupa Birliği İçin Bosna Hersek

Avrupa'nın ortasında ve tüm dünyanın gözü önünde 1992-1995 yılları arasında cereyan eden büyük acıların yaşandığı haksız ve dengesiz bir savaşı durdurma amacıyla, uluslararası toplumun baskısıyla savaşıyan tarafların imzaladığı Dayton Barış Antlaşması, o dönemin zor koşullarında Bosnalı Müslümanlar için varoluş mücadelesinin uluslararası toplum tarafından kabulü iken, Hırvatlar için Boşnaklarla paylaştıkları bir coğrafya ve karar mekanizmalarında diğerleriyle eşdeğer bir statü, Bosnalı Sırplar için ise büyük Sırbistan hayalini bitiren bir belge olmuştur. Çözüm olarak ortaya konan işte bu belge o günden bugüne Bosna Hersek'te başta siyasal alan olmak üzere yaşanan tüm güvenlik sorunlarının temelini de teşkil etmiş ve etmeye devam etmektedir (Grqorylul, 1996, s. 191).

Antlaşmanın tamamı değerlendirildiğinde ülkede ateşkesi sağlamış, ancak ülkeye barışı getirememiş bir metindir. Bu antlaşma, Bosna Hersek'te geçmiş 20 yıldan fazla süreyi ve büyük ihtimalle de yakın geleceğini düzenlemeye devam edecek, kelimenin tam manasıyla "Bosna Gerçeği"ni tüm boyutlarıyla sergileyen ve kalıcı barış ve güvenlikleştirmek için göz ardı edilmemesi gereken bir belgedir. Fukuyama "Devletin İnşası" kitabında;

"Eğer çökmüş durumda bir devlet az miktarda istikrar elde etmek için yeterince şanslıysa, uluslararası yardım sağlanmasının (Bosna'da olduğu gibi) ikinci aşaması devreye giriyor. Bu safhada temel amaç kendi kendine yetebilen ve dış müdahalenin geri çekilmesi halinde hayatta kalabilen devlet kurumları oluşturmaktır. Bu aşama ilk safhadan çok daha zordur, çünkü dış güçler söz konusu sorunlu ülkeden zarif bir çıkış yapacaklarsa bu durum kritiktir" şeklinde ifade etmektedir (Fukuyama, 2004, s. 100).

Gerçekten de Bosna Hersek'te devleti inşa edecek ve işletecek, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve kamu düzenini sağlayacak kurumlar Dayton Barış Antlaşması çerçevesinde oluşturulmuştur, ancak derin etnik ayrılıklar ve üç yılı aşkın savaşta birbirlerini öldürmüş, yaralamış ve birbirine kin duymuş toplumların bu kurumları kendi toplumsal çıkarları için kullanma talepleri yüzünden dış güçlerin ülkeden ayrılması için uygun ortam bugüne kadar oluşmamıştır (Douglas, 2004, s. 74).

Öte yandan savaşın bitmesinden yirmi yıldan fazla süre geçmiş olmasına rağmen Bosna Hersek'teki politikalar etnik çizgiler boyunca her zamankinden daha fazla parçalanmış durumdadır. Huntington'un Medeniyetler Çatışması Yaklaşımını ispat edercesine Bosna Hersek'te savaş başka vasıtalar ve yöntemlerle devam etmektedir. Diğer tarafta, başta AB olmak üzere uluslararası toplumun genel kanaati ise, Bosna Hersek'in AB'ye üyeliğinin Bosna Hersek toplumunda savaşın yaralarını zamanla iyileştireceği yönündedir (Rafiq, 2008, s. 45).

Avrupa Birliği ile Bosna Hersek arasındaki tarihsel süreç içerisinde yoğunlaşan ilişkiler kronolojik bir bakış açısıyla incelendiğinde; Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte uluslararası politikada önemli bir aktör olarak ortaya çıkan Avrupa Birliği'nin NATO'nun güvenlik şemsiyesi altında diplomasi, stratejik iletişim, dış yardım, sivil katılım ve ekonomik yeniden yapılanma ve gelişme gibi şiddetsiz işbirliği ve cazibe araçlarıyla siyasi hedeflerine ulaşmayı başardığını görmekteyiz. AB, zor kullanımına başvurmadan etkide bulunan yumuşak bir güç oluşturmuştur. Bugün, Avrupa Birliği dünyadaki en büyük birleşik ekonomik bloktur ve Avro Bölgesi ülkeleri ABD'den sonra en büyük ikinci ekonomik bölgeyi oluşturmaktadır (Vandiver, 2013, s. 58).

1990'lı yıllarda doğu ve orta Avrupa ülkeleri temel ekonomik ve politik reformlar yapmışlar ve sürekli ve güçlü bir ekonomik büyüme öngören Avrupa ekonomik bölgesine entegrasyon için AB Müktesebatını kabul etmişlerdir. 2004 yılına kadar, otoriter Varşova bloğunun eski üyeleri, işleyen parlamenter rejimlerle liberal piyasa ekonomileri haline gelmiştir. AB yanlısı bilim adamlarına göre, Avrupa Birliği'nin liberal demokratik değerlere bağlılığı, o zamanki güçlü ekonomik göstergeleriyle birlikte aday ülkelerdeki demokratik geçişleri de etkilemiştir (Vandiver, 2013, s. 58).

Uluslararası toplumun Bosna Hersek'te savaşın sona ermesinden hemen sonra yürüttüğü faaliyetlerin bir parçası olarak Avrupa Birliği devlet ekonomisinin serbestleşmesini denetlerken esas olarak ekonomik altyapının yeniden inşasını ve geliştirilmesini üstlenmiştir. 15-16 Aralık 1995'te Dayton Barış Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra Madrid'de yapılan Avrupa Konseyi Zirvesinde, AB, Bosna Hersek'te yeniden yapılanma görevini teyit etmiştir (Vandiver, 2013, s. 59).

Savaşın hemen sonrasında Bosna Hersek, 2001 yılında “Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardımı (CARDS)” programı adı altına bir havuz oluşturuluncaya kadar; Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Ofisi’nin insani yardım programlarından, Polonya ve Macaristan’ın yeniden Yapılandırılması için Yardım Programından (PHARE), çatışma sonrası yeniden yapılanma, mültecilerin geri dönüşü, bölgesel işbirliği ve uzlaşma konularında bölgesel işbirliği programları (OBNOVA)’dan istifade etmiştir.⁴³ 2007’den itibaren CARDS yerini “Kabul Öncesi için Araç- Instrument for Pre-Accession (IPA)”a bırakmıştır (Yapıcı, 2007, s. 2).

AB, Şubat 1996’dan itibaren bölgedeki barışı güçlendirmek suretiyle, bölgede komşu ülkeler arasındaki ortaklıkları teşvik etmek için Batı Balkanlara yönelik bölgesel bir yaklaşım benimsemeye karar vermiştir (Yapıcı, 2007, s. 2).

AB, 1997’den başlayarak, yardım programlarına olan yoğun talepten yararlanarak politik ve ekonomik reformlar için “şartlılık” fikrini geliştirmiştir. Genel İşler Konseyi (GAC) şartlılığı şu şekilde tanımlamıştır:

“Siyasi ve ekonomik koşullar, ticaret, finansal yardım ve ekonomik işbirliği ile sözleşmeli ilişkiler alanında ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik tutarlı ve şeffaf bir politika için temel teşkil etmektedir. AB stratejisi, bu şartları yerine getirmek için ilgili ülkelere engel teşkil etmemeli, teşvik edici olmalı” (Yılmaz, 2017, s. 350).

AB'nin ekonomik ve politik şartlarını yerine getirmek, tüm Batı Balkan ülkeleri ve özellikle de Bosna Hersek için Avrupa Topluluğu bütçesinden yeniden yapılanma ve kalkınma yardımı almasının ön şartı haline gelmiştir. Koşulluluk düşüncesi, işleyen bir piyasa ekonomisine geçişin insan hakları rejiminin serbestleştirilmesi, demokratik uygulamaların pekiştirilmesi ve hukukun üstünlüğünün eşlik etmesi gerektiğine dair liberal inanış üzerine kuruludur. Koşulluluk ilkesinin bir araç olarak kullanılmasıyla AB, uzun vadede çatışmalara yapısal bir çözüm getirerek Batı Balkanlar'da daha yakın işbirliğini teşvik etmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte, bu dönemde AB, Batı Balkanların gelecekteki statüsü konusunda herhangi bir siyasi taahhütte bulunma yoluna ve gücüne sahip değildi. Aralık 1998’de, Avrupa Birliği Konseyi Batı Balkanlara yönelik ortak bir strateji benimseme kararı almıştır. Ancak bu tür bir strateji bölgenin AB’ye gelecekteki entegrasyonu için herhangi bir perspektif içermiyordu.⁴⁶ Avrupa Komisyonunun birinci önceliği, Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Birliğe

entegrasyonunun ekonomik olarak kolaylaşmasıydı. Batı Balkanların siyasi geleceği Avrupa Birliği'nin yapılacak işler listesinde çok sonra gelmekteydi (Yılmaz, 2017, s. 350).

Bosna Hersek bu dönemin başında AB üyeliği perspektifiyle ilgili alternatif bir siyasi vizyon geliştirmemiştir. BH'nin AB'ye katılımı konusu bu dönemde çarpıcı bir şekilde değişmiştir. Ülkenin kalkınma ve yeniden yapılanma yardımı sağlama konusundaki önceki gündemi, birleşmiş Bosna Hersek için tek uygun gelecek olan AB üyeliğinin tanıtımına odaklanmıştır (Yılmaz, 2017, s. 351).

Avrupa Komisyonu 26 Mayıs 1999'da, BH de dâhil olmak üzere Güneydoğu Avrupa'daki beş ülke için yeni İstikrar ve Ortaklık Süreci'nin başlatılmasını önermiştir. Bu sürecin ana hedefleri şöyle sıralanmıştır: “Bölgeyi AB yapılarına tam entegrasyon olasılığına yaklaştırmak ve demokrasinin sağlanmasını, hukukun üstünlüğü, ekonomik gelişme ve reform, yeterli idari yapıların teşkili ve bölgesel işbirliğinin desteklenmesi” (Yılmaz, 2017, s. 351).

İstikrar ve Ortaklık Süreci (İOS), Bosna Hersek'in ilerlemesinin değerlendirildiği AB'nin en önemli politika aracı haline gelmiştir. İOS, AB genişleme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır ve Batı Balkan ülkeleri için AB ile olan ilişkilerinin çerçevesini ve gelecekteki üyelikleri için esasları belirlemiştir. İstikrar ve Ortaklık Süreci, sosyo-ekonomik ve politik yaşamın farklı sektörlerinde reformları teşvik etmek için şartlılık ilkesini kullanırken Bosna Hersek'i Avrupa ile bütünleşme yoluna koymayı hedeflemektedir. İOS'un etnik olmayan politikaları teşvik ederek hukukun üstünlüğünü güçlendirmesi, işleyen bir piyasa ekonomisi yaratması, yolsuzluk ve organize suçla mücadele edecek bir politika aracı olarak hizmet etmesi beklenmektedir. AB, üç ana mekanizma ile ticaret, maddi yardım ve sözleşmeye dayalı ilişki yoluyla BH ile AB arasındaki güçlü bağlantıların kurulmasını amaçlamıştır. AB, 1996–2003 döneminde, BH'ye çatışma sonrası yeniden inşa ve yardım çalışmaları kapsamında milyarlarca Avro değerinde mali yardımda bulunarak uluslararası toplumun en büyük bağışçısı durumuna gelmiştir. Batı Balkan ülkelerinin AB'ye gelecekteki üyelik olasılıkları ilk olarak Haziran 2000'deki Avrupa Konseyi'nin Feira Zirvesi'nde, İstikrar ve Ortaklık ülkelerinin AB üyeliği için “potansiyel adaylar” olduğu ifadesiyle belirtilmiştir (Van-Selm, 2013, s. 87).

İstikrar ve Ortaklık Süreci, 24 Kasım 2000'de icra edilen Zagreb Zirvesi'nde, AB ve Bosna Hersek'te dâhil Batı Balkan ülkeleri tarafından resmi olarak onaylanmıştır. Avrupa Birliği Antlaşması (ABA)'na göre, 1993 Kopenhag kriterleri ve bu talebi destekleyen bir yardım programı temelindeki katılım teklifine karşılık, Batı Balkan ülkeleri, AB'nin şartlılık ilkesine uymalı, özellikle de İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları kapsamında, AB'ye katılım perspektifinin taleplerine kendilerini hazırlamak için bir başlama aracı olarak kullanmalıydı (Van-Selm, 2013, s. 88).

Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardımı Programı (CARDS), 2001 ve 2006 arasında AB'nin özellikle İstikrar ve Ortaklık ülkeleri için özel olarak tasarladığı temel topluluk destek mekanizması olmuştur. CARDS programı, Batı Balkanlar olduğu gibi BH'deki genel AB siyasi hedeflere ulaşılmasına da hizmet etmiş ve aynı zamanda bunu şartlılıkla yürütmüştür. Bu program kapsamındaki AT yardımı, Avrupa Birliği'nin bölge için ortaya koyduğu siyasi hedeflerine uyum sağlamak ve özellikle de istikrar ve ortaklık sürecine katkıda bulunmak ve bu süreçle ilgili alıcı ülke ve kuruluşların sorumluluğunu artırmak için genişletilmesi ve yönlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmış ve bir ön koşul olarak yardım almak için, alıcı devletlerin demokratik ilkelere, hukukun üstünlüğüne, insan ve azınlık haklarına, temel özgürlüklere ve uluslararası hukukun ilkelerine saygı göstermesi gerektiği ifade edilmiştir. (2666/2000 sayılı Avrupa Konseyi Regülasyonu'nun 5. ve 7. maddeleri) (Van-Selm, 2013, s. 88).

Haziran 2003'teki Selanik Zirvesi'nde İOS, Batı Balkanlar için AB politikası olarak onaylanmış ve bu ülkeler için AB perspektifi tasdik edilmiştir. Selanik Zirvesi, AB'nin kabul ettiği ve AB ile Batı Balkan ülkeleri arasında bir sözleşmenin yapıldığı önemli bir toplantı olmuştur. Selanik Zirvesi basın bildirisinde:

“İstikrar ve Ortaklık Süreci (İOS), Batı Balkan ülkelerinin Avrupa'ya gelecekteki üyeliği için bir çerçeve olmaya devam edecektir. Sürdürdüğü süreç ve sunduğu beklentiler, Batı Balkanlar'daki reform için çapa görevi görmektedir. Aynı şekilde katılım süreci Orta ve Doğu Avrupa'da da yapılıyor. Her bir ülkenin AB'ye doğru ilerlemesi, Kopenhag kriterlerini ve İOS için belirlenen ve Kasım 2000 ayında Zagreb Zirvesi'nin son bildiriminde onaylanan şartları yerine getirme konusundaki bireysel başarılarına bağlı olacaktır” denmektedir (Yılmaz, 2017, s. 352).

Selanik Zirvesi'nin ardından, AB ile BH arasındaki ilişki, şartlılığın çekirdeğini oluşturan programlar yoluyla daha kurumsallaşmıştır. 2001-2006 arasında Bosna Hersek 412 milyon Avro tutarında CARDS Program Fonu kullanılırken, toplam AB mali yardımı BH'deki çatışma sonrası dönemde 1,952 milyar Avro seviyesine yükselmiştir.52 İOS'un Haziran 2008'de imzalanmasıyla birlikte, BH ve AB, aday statüsüne hak kazanmak için BH'nin piyasa serbestleştirilmesi ve kurum inşası konusundaki reformları tamamlamasını gerektiren resmi bir sözleşmeli ilişkiye girmişlerdir. Avrupa Birliği, 2008-2013 yılları arasında BH'ye geçiş yardımı ve kurum inşası ve sınır ötesi işbirliğinde kullanılacak Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) Programı kapsamında toplam 488 milyon Avro tahsis etmiştir. Maalesef, BH'de siyasi istikrarın olmaması fonların kullanımını risk altına sokmuştur (Börzel, 2010, s. 199).

AB ile bütünleşme yolunun, önceliklerin birlikte tanımlandığı bir ortaklığın sonucu olduğu söylenirken ortaklardan yalnızca birinin önceliklerinin gerekli reformlarla karşılanıp karşılanmadığını değerlendirmesi söz konusu olmuştur. Koşulluluk ilkesinin bir ortaklık olarak yeniden tanımlanması, bütünleşme sürecine doğrudan katılanlar için bile bir hayal kırıklığı yarattığı görülmüştür. Örneğin, vize şartlarının hafifletilmesi konusu, 2003'de yapılan Selanik Zirvesinden itibaren AB-BH ilişkilerinde bir gündem maddesi olmasına rağmen, Avrupa Komisyonu 2007 yılında, 2008'den itibaren BH'ye vize kolaylığı sağlayacağını kabul etmiş ve nihayetinde vize Aralık 2010'da kaldırılmıştır (Börzel, 2010, s. 199).

Bosna Hersek'in AB üyeliğine giden uzun yolunun başlangıç noktası 2000 yılının Mart ayıdır. Bu uzun yolculukta dört alanda reform yapılması gerekiyordu. Bunlar; ekonomi, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanlarıdır. Bu kapsamda onsekiz öncelikli reform alanı belirlenmiştir. Yönetişim yapılarının devlet düzeyinde güçlendirilmesi, Bosna geliştikçe gelecekteki reformların önünü açmak ve çalışan bir insan hakları rejimi oluşturmak amacıyla gerekli yasal prosedürlerin benimsenmesi öngörülmüştür. Eylül 2002'ye kadar, AB / BH İstişare Görev Gücü (CTF) bu reform sürecini kolaylaştırmak için on bir toplantı yapmıştır (Börzel, 2010, s. 199). Bu yol haritası, AB bütünleşmesinden yararlanmak amacıyla, liberal bütünleşmiş bir piyasa ekonomisine ve politik açıdan yetenekli devlet seviyesinde kurumlara olan ihtiyacı vurgulamıştır (Ramet, 2005, s. 16).

Siyasi kurumsallaşma reformları ile işleyen bir seçim sistemi oluşturmak, yolsuzlukla mücadele etmek, bir Sivil Hizmet Yasası oluşturmak ve mültecilerin her iki taraftaki savaş öncesi mülklerine geri dönmelerini teşvik etmek için kriterler belirlenmiştir. Demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanlarında izlenmesi gereken adımlardan bazıları, sürdürülebilir geri dönüş koşullarını oluşturmak ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanmasını sağlamak için her seviyede daha güçlü bir katılımın olmasını sağlamıştır.

AB / Bosna Hersek İstişare Görev Gücü'nün (İGG) on bir toplantıdan sonra, Avrupa Komisyonu yol haritasının 19 Eylül 2002'de "büyük ölçüde tamamlandığını" ilan etmiştir (Guberinic, 2015, s. 76).

Ayrıca, BH Avrupa Bütünleşme Direktörlüğü, AB'ye üye ülkelerinin AB üyeliği için politika ve strateji formülasyonunu yapmak, İOS'un müzakere ve uygulanması ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın müzakere edilmesine ve uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, BH'in devlet düzeyinde bir mevkidaşının bulunması talebine istinaden kurulmuştur. Avrupa Bütünleşme Direktörlüğü (ABD) ile Avrupa Komisyonu tarafından ortak bir çalışma ile fizibilite çalışmasının tasarımı ortaya konmuştur (Guberinic, 2015, s. 76).

Selanik'te 19 ve 20 Haziran 2003 tarihlerinde icra edilen AB-Batı Balkanlar Zirvesi, AB'nin Avrupa perspektifini gerçekleştirmek için Avrupa Ortaklığı başlığı altında Bosna'ya katılımında yeni bir aşama başlatmıştır. Selanik Zirvesi, İstikrar ve Ortaklık Sürecini Mayıs 2004'te Birliğe katılacak on yeni üye devlete yol açan ön hazırlık sürecinden ilham alan unsurlarla güçlendirmiştir. 14 Haziran 2004'te Avrupa Birliği Konseyi, Bosna Hersek ile Avrupa Ortaklığını başlatmıştır (Günel, 2011, s. 66). Avrupa Ortaklığı, Bosna Hersek'te AB bütünleşmesinin asıl görevinin, ortaklık ve AB mevzuatına uyum sağlanması yoluyla ülkeye siyasi istikrar sağlamak olduğunu kabul etmiştir. Avrupa Ortaklığı, AB-BH ilişkiler yapısını da, Avrupa Birliği'ni müteakip düzenlemelerin yanı sıra; ilkeler, öncelikler ve koşullar hakkında asimetrik kararlar alabilen bir ortak olarak belirlemiştir (Turhan, 2018, s. 96).

Kasım 2005'te AB Komisyonu, BH'nin fizibilite çalışması reformlarının uygulanmasında yeterli ilerleme kaydettiğini ve İOS'u BH ile imzalamak için müzakerelerin başlatılmasını önerdiğini belirtmiştir. AB ile BH arasındaki İOS

müzakereleri resmen Avrupa Ortaklığının başlamasından bir yıldan fazla bir süre sonra Kasım 2005'te resmen başlatılmış, gelecekteki İstikrar ve Ortaklık Anlaşması metninin önemli bir kısmı kabul edilmiştir (Turhan, 2018, s. 96).

AB / Bosna Hersek İstişare Görev Gücü'nü halefi olan Reform Süreci İzleme Komisyonu, AB ile Bosna Hersek arasındaki siyasi diyalog için esas vasıta olmuştur. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması başlamasından sonra reformun izlenmesi ve teşvik edilmesi amacıyla Reform Süreci İzleme (RPM) toplantıları yapılmaya başlanmıştır. AB, kalıcı bir çatışma dönüşüm aracı olarak katılım sürecinden yararlanmayı amaçlamaktadır. Bosna Hersek için belirlenen ana öncelikler öncelikli olarak yerine getirme kapasitesiyle ilgilidir. Bunlar (Kolodziej, 2005, s. 64):

- 1993'te tanımlanan Kopenhag kriterleri,
- İstikrar ve Ortaklık Süreci için belirlenen koşullar (29 Nisan 1997 ve 21 ve 22 Haziran 1999 tarihli Konsey sonuçları),
- 2000 Zagreb ilanı ve
- 2003 Selanik Gündemidir.

3.2.2. Avrupa Birliği İçin Sırbistan

Sırbistan, AB üyelik sürecindeki en önemli ülkelerden biridir. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Sırbistan çok partili sisteme geçerek, demokratik olgunluğa erişmek için çabalamıştır. Sırbistan'ın AB ile ilişkileri 2000'li yıllarda ancak başlamıştır. Ülkedeki yolsuzluk, hukuksal sorunlar, Bosna Savaşı müdahalesi ve 1999 Kosova müdahalesi nedeniyle Sırp halkının Batı'ya olan olumsuz tutumu Sırbistan'ın AB yolunu engelleyen en önemli meselelerdir. Bu nedenle Sırbistan'ın AB ile yaklaşması uzun zaman almıştır. 2003 yılında ise Sırbistan – Karadağ devleti kurulmuştur (Güneş, 2016, s. 310).

24 Kasım 2000 tarihinde Zagreb'te yapılan zirvede AB ve Batı Balkanlar; İstikrar ve Ortaklık Süreci konusunda anlaşmışlardır. 21 Haziran 2003 tarihindeki Selanik Zirvesi'nde diğer Balkan ülkeleri gibi potansiyel aday ilan edilmiştir (Güneş, 2016, s. 310).

Selanik Zirvesi'nde alınan olumlu kararlarla birlikte Sırbistan, İstikrar ve Ortaklık Süreci müzakerelerine 10 Ekim 2005 tarihinde başlamıştır. Bu sürecin temel

amacı ülkeleri Kopenhag süreciyle uyumlu hale getirerek, istikrarın ve ekonomik gelişimin sağlanmasıdır. İstikrar ve Ortaklık Süreci AB ve Sırbistan arasındaki işbirliğini artırmıştır. Ticari ilişkiler artmıştır. Sırbistan'da dahil Batı Balkan ülkelerinin ticari malları Avrupa ülkelerine serbestçe girebilmiştir. AB tarafından Sırbistan'ın kalkınması için finansal yardımlar yapılmıştır. 2001 ve 2006 yılları arasında CARDS (AB Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrara Yönelik Topluluk Yardımı) programı başlatılmıştır. Sırbistan, CARDS dışında da AB'den mali yardımlar almıştır. 2007 yılından itibaren bu görevi IPA üstlenmiştir. Ayrıca AB, Sırbistan'a 2001 ve 2011 yıllarında 2 milyar Euro yardımda bulunmuştur. Ek olarak, 6 milyar Euro düşük faizli kredi vermiştir (Güneş, 2016, s. 311).

2000'li yıllarda Sırbistan siyaseti; Avrupa yanlısı ve Avrupa yanlısı olmayan şeklinde ayrılmıştır. Örneğin; Sırp Radikal Partisi Avrupa karşıtı eylemlerde bulunurken, Avrupa yanlısı en güçlü partiler; Demokratik Parti (DS) ve Sırbistan Demokratik Partisi (DSS) olmuştur. AB ile bütünleşme sürecinin en önemli isimlerinden Vojislav Koştunitsa, DS'nin kurucularındandır. Bazı anlaşmazlıklar nedeniyle partiden ayrılarak, Sırbistan Demokratik Partisi (DSS)'ni kurmuştur (Knill and Lehmkuhl, 2002, s. 255).

Yugoslavya dağıldıktan sonra Miloşeviç yönetiminde Sırbistan devlet fonksiyonlarını yerine getirmiştir. Eylül 2000'de Slobodan Miloşeviç başkanlık seçimlerini kaybetmiştir. Seçimleri Sırbistan Demokratik Muhalefeti (DOS) kazanmıştır. Koştunitsa, hem ulusalcılara hem de liberallere hitap eden bir siyasetçi olarak devlet başkanı olmuştur. Ekim ayında da hükümet düşmüştür. Yeni yönetimlerle AB'nin yıllardır izole ettiği Sırbistan yavaş yavaş Avrupa ile uyum sağlamak için çabalamaya başlamıştır. 2000 yılı itibarıyla demokratik, ilerlemeci ve Avrupa yanlısı liderlerin iktidara gelmesiyle AB'ne entegrasyon süreci başlamıştır. Uluslararası kamuoyundaki savaşçı algısını değiştirmek için hareket etmiştir (Knill and Lehmkuhl, 2002, s. 255).

Haziran 2006'da Sırbistan – Karadağ devleti güç paylaşımı ve ekonomik konularda yaşanan sorunlar nedeniyle ayrılmıştır. Karadağ tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. 2008 yılında da Sırbistan içinde özerk bir bölge olan Kosova, bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu yıllarda Avrupa ülkeleriyle diplomatik ilişkiler kurulurken yaşanan sorunların temel nedenleri; savaş suçlarının Lahey Eski

Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne teslimi ile Kosova meselesi olmuştur (Güneş, 2016, s. 311).

Bu dönemde Sırbistan birçok uluslararası toplantıda kendine yer bulabilmiştir. Vojislav Koštunica'nın diplomatik girişimlerdeki payı önemlidir. Örneğin; Yugoslavya, 25 Ekim 2000 tarihinde Üsküp'te yapılan Balkan Liderleri Toplantısı'na katılmıştır. Yugoslavya 26 Ekim 2000 tarihinde demokratik olmayan rejim dolayısıyla başlangıçta davet edilmediği Güney Doğu Avrupa için İstikrar Paketi'ne dahil edilmiştir. Yugoslavya, 24 Kasım 2000 tarihinde Zagreb'de yapılan AB-Balkan Ülkeleri Zirvesi'ne davet edilmiştir. Yugoslavya, 1 Kasım 2000 tarihinde, Birleşmiş Milletlere tekrar kabul edilmiştir. Yugoslavya, 10 Kasım 2000 tarihinde Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) alınmıştır. Yugoslavya, Aralık 2000'de Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'na (EBRD) kabul edilmiştir. Yugoslavya, 2000 yılında Uluslararası Para Fonu'na (IMF) girmiştir. 24 Ocak 2001 tarihinde, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) üyeliği için resmen başvurmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 10 Eylül 2001'de 1367 sayılı kararla, Yugoslavya'ya uygulanan silah ambargosunu kaldırılmıştır. 24 Eylül 2001'de, 1993'te atıldığı Interpol'e geri dönmüştür. 3 Nisan 2003'de 45. üye olarak Avrupa Konseyi'ne kabul edilmiştir. 18 Nisan 2003'te; Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'ne davet edilmiştir (Spyros ve James, 2015, s. 1027).

Avrupalılaşıma süreci Sırbistan'da birçok altyapısal sorunu gün yüzüne çıkarmıştır. Savaştan yeni çıkan Sırbistan için bu sorunlarla birdenbire mücadele etmek kolay olmamıştır. Avrupa yanlısı hükümetlerle birlikte vergiler artırılmış, ülke özelleştirmelere açık hale gelmiştir. Sosyal güvenlik, sağlık, eğitim gibi alanlarda yeniden yapılandırma süreci halkı ekonomik ve psikolojik olarak zora sokmuştur. AB ve ABD tarafından maddi yardımlar yapılmış, ülkenin borçlarında indirim gidilmiştir. Örneğin; 25 Kasım 2000'de AB ile Federal Yugoslavya Cumhuriyeti'ne Yardım ve Destek Gözetimi için Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır (Spyros ve James, 2015, s. 1028). Anlaşma, Mart 2003'te onaylanmıştır. AB'nin verdiği fonlarla ülke kalkınmaya başlayınca, siyasette elit tabaka ortaya çıkmıştır. Zenginleşen bu kesimin organize suçlarla olan bağlantısı halen daha çözülememiştir. Bu sorunu gündeme getirmek için SNS hükümetinin ilk döneminde, 2012 yılında ülkenin en güçlü işadamlarında Miroslav Miskovic tutuklanmıştır (Babuna, 2014, s. 2).

2000'lerin başında; Djindjic'in suikaste uğraması ve Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılmak istemesi, entegrasyon sürecini kesintiye uğratan önemli olaylardır. Diplomatik hamleler yapılarak, Batı'nın Sırbistan'a yönelik izolasyon politikasının üstesinden gelinmiştir. 2003 yılında Djindjic'in suikastiyle kesintiye uğrayan entegrasyon süreci, tekrar toparlanmaya başlandığı anda 2006 yılında Karadağ Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Karadağ; AB'nin değerlendirmesi ve istikrara kavuşturması gereken yeni bir ülke olmuştur. Karadağ'ın Sırbistan'dan ayrılması, Sırbistan'ı ekonomik olarak durgunluğa itmiştir (Babuna, 2014, s. 3).

Sırbistan'ın AB ile bütünleşme sürecinde dört (4) önemli dönemden bahsedilebilir (Joireman, 2015, s. 3):

Birinci dönem; Cumhurbaşkanı Vojislav Koştunitsa ve Başbakan Zoran Djindjic dönemidir. Ekim 2000'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Koştunitsa seçimi kazanmış, başbakanlık koltuğunu da Djindjic elde etmiştir.

İki önemli politik figürün kurduğu Sırbistan Demokratik Muhalefeti (DOS) hükümeti arasında yaşanan güç mücadelesi zaman zaman AB sürecini de etkilemiştir. Özellikle savaş suçlularının yakalanıp Lahey'e teslim edilmesi konusunda ve ekonomik meselelerde fikir ayrılıkları yaşanmıştır. Djindjic'in liderliğindeki reformcu kanat, savaş suçlularının yakalanmasını istemiştir. Çünkü Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (YUCM) ile işbirliği yapılmasını ahlaki ve hayati bir mesele olarak görmüştür. Koştunitsa liderliğindeki gelenekselci kanat bu konuyu ahlaki sorumluluktan çok AB'ne katılmak için Sırbistan'ın yapması gereken bir ödev olarak görmüştür. Bu nedenle de Koştunitsa, Sırp karşıtı olarak gördüğü Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Sırp vatandaşlarının teslim edilmesi konusuna sıcak bakmamaktadır. Hatta Sırp vatandaşlarının teslim edilmemesini ahlaki olarak değerlendirmektedir. Neticede Slobodan Miloşeviç, Mart 2001'de yakalanıp YUCM'e teslim edilmiştir. Bu gelişme AB nezdinde övgüyle karşılanmıştır (Joireman, 2015, s. 3-4).

Seçim kampanyaları sırasında Koştunitsa, kazandığı takdirde ülkesinin yönünü Avrupa'ya çevireceğinin sözünü vermiştir. Parti programında; AB ile entegrasyonun ve liberal ekonominin partisinin öncelikli konularından biri olduğu yazmaktadır. Koştunitsa; nihai hedefin AB üyeliği olmasına rağmen toprak bütünlüğünden

vazgeçmeyeceğini ve Kosova konusu dayatıldığı müddetçe AB üyeliğinin öncelikli hedef olmayacağını belirtmektedir (Mikael, 2008, s. 49). Bunun yanı sıra; bağımsız yargı, organize suçlarla mücadele, yönetimde şeffaflık vs. gibi Avrupa müktesebatıyla uyumlu birçok konuda da girişimler yapılmıştır. Djindjic Sırbistan'ın Avrupa ile bütünleşmesi ve ekonomik gelişim için özelleştirme politikasını savunurken, Koştunitsa ulusal kimliği ön planda tutmuştur (Maurizio, 2005, s. 259).

2003 yılı Mart ayında Zoran Djindjic'in suikast sonucu öldürülmesi, Sırbistan'daki dönüşüm sürecinin meşakkatli olduğunun ve olacağının kanıtıdır. Miloşeviç'in tutuklanmasından sonra reform karşıtı bir suç örgütünün düzenlediği suikastta hayatını kaybetmiştir (Johan, 2002, s. 921).

İkinci dönem; Kustonica ve Boris Tadic dönemidir. Djindjic'in suikaste uğramasından sonra Aralık 2003'te yapılan seçimlerde başbakanlık koltuğuna DSS Genel Başkanı ve adayı Koştunitsa, Cumhurbaşkanlığı koltuğuna ise DS adayı Boris Tadic seçilmiştir. Tadic; DS Genel Başkanı ve Başbakan Djindjic'in öldürülmesinden sonra 2004 yılında parti genel başkanlığına seçilmiştir. 2004 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini de kazanmıştır. AB'nin isteği Demokrat Parti ile bir hükümet kurulması olmasına rağmen Djindjic dönemindeki anlaşmazlıklardan dolayı DSS Genel Başkanı Koştunitsa bu dönemde küçük partilerle bir hükümet kurmuştur (Radaelli, 2004, s. 1).

Sırbistan Cumhurbaşkanı Boris Tadic, Başbakan Vojislav Koştunitsa hükümeti sırasında AB entegrasyon sürecinde önemli bir ivme yakalanmıştır. Koştunitsa, Djindjic dönemindeki geleneksel perspektifini, Tadic döneminde de sürdürmüştür (Radaelli, 2004, s. 1).

Koştunitsa, Sırp vatandaşlarının YUCM'e teslim edilmesini istememektedir. Koştunitsa, AB'nin savaş suçlularının yakalanması isteğini yerine getirmemek konusunda direnmiştir (Jelena, 2010, s. 601). Kosova mevzusunun ise milli bir konu olduğunu hep tekrarlamıştır. Toprak bütünlüğünü bir örgüte üyelikten daha önemli görmüştür. Kosova meselesinin İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (İOA) müzakereleri sırasında bile gündeme gelmesini istememiştir. Hangi vasıta ile ve ne amaçla olursa olsun Kosova'nın statüsünün tartışılmasının Kosova'yı dolaylı yoldan tanımak olduğuna inanmıştır. Bu iki mesele yüzünden, Sırbistan'ın önceliğinin AB olmadığını

dahi söylemiştir. Tadic ise hızlı bir şekilde gerekli koşulları sağlayarak AB üyesi olmayı istemiştir (Günel, 2011, s. 68).

2004 ve 2012 yıllarında Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenen Tadic, Sırbistan'ın AB üyesi olmasını istemiştir. Bu nedenle, Koştunitsa'nın aksine YUCM ile işbirliğini üyelik sürecinin en önemli meselesi olarak görmüştür. Fakat üyelik için Kosova'nın tanınması gerektiği düşüncesine mesafelidir. Sırbistan'ın uluslararası imajının düzeltilmesi için önemli adımlar atmıştır. Örneğin; 2004 yılında Bosna Savaşı için Boşnaklardan özür dilemiştir (Günel, 2011, s. 68).

2010 yılında Srebrenica anma törenine katılmıştır. 156 Tadic ayrıca, 2007 yılında da Vukovar'da Sırp tarafından işlenen suçlar için Hırvatlardan özür dilemiştir (Günel, 2011, s. 69).

Üçüncü dönem, Başbakan Mirko Cvetkovic ve Cumhurbaşkanı Boris Tadic dönemidir. 2007 yılında ülkede seçimler yapılmıştır. 2004 seçimlerinde hükümette yer alamayan DS, 2007 yılında DSS ile koalisyon kurmuştur. DS ve DSS hükümeti Kosova konusunda anlaşmazlığa düşünce, Koştunitsa Genel Başkanlığındaki DSS hükümetten çekileceğini açıklamıştır. Böylece ülke 2008 yılında erken seçimlere gitmiştir. 2007 ve 2008 seçimlerine kadar olan dönemde, Başbakanlık koltuğunu Koştunitsa doldurmuştur. 2008 seçimlerinde DS, kurduğu ittifak ile bu seçimleri ilk sırada bitirmiştir. SPS ile koalisyona girerek DSS'yi muhalefete çeken parti, hükümet başkanlığına Mirko Cvetkovic'i getirmiştir. DS kökenli iki politikacının idare ettiği 2008 – 2012 yılları AB entegrasyon süreci için önemli yıllardır (Günel, 2011, s. 69).

Boris Tadic, 2004'ten 2012 yılına kadar Cumhurbaşkanlığı görevini üstlenmiştir. Pragmatik bir lider olan Tadic, Sırbistan'ın AB üyelik sürecini sağlamlaştıran önemli bir liderdir. Kosova ve savaş suçlularının yakalanması konusunda ılımlı bir politika yürütmüştür. Savaşlarda yaşananlardan dolayı Boşnaklardan ve Hırvatlardan özür dilemiştir (Guberinic, 2015, s. 78).

DS; 2012 yılında yapılan seçimlerde iktidarı 2008 yılında kurulan yeni bir parti olan SNS'ye bırakmıştır. 2012 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Tadic, makamı SNS lideri Tomislav Nikolic'e bırakmıştır. Tadic, 2014 yılı erken seçimleri öncesi DS Genel Başkanlığı'ndan da istifa ederken, Yeni Demokrat Partisi'ni (NDS) kurmuştur. Fakat eski başarısını yakalayamamıştır (Guberinic, 2015, s. 78).

Dördüncü dönem Sırbistan İlerlemeci Partisi (SNS) dönemidir. Aleksandar Vučić, Sırbistan siyasetindeki en önemli isimlerdendir. 2008 yılında SRS'den ayrılarak Sırbistan İlerlemeci Partisi'nin kurucularındandır. Parti; Kosova ile diyalog kurulmasını, AB ile müzakerelere başlanmasını ister. Parti, Sırbistan'ın ekonomik refaha kavuşacağını bu sayede istihdamın artacağını vaat etmektedir. Hızlı refah artışını öngören politikalarıyla Sırp vatandaşlarının desteğini almayı başaran SNS, 10 yıllık kısa sürede oyların yarısını almayı başarmıştır. 2012 yılında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, SNS lideri Tomislav Nikolic Sırbistan'ın dördüncü cumhurbaşkanı seçildi. Sırbistan Sosyalist Partisi (SPS) ile koalisyona giren SNS, Başbakanlık koltuğunu SPS lideri Ivica Dačić'e bıraktı. Aleksandar Vučić'te SNS başkanlığına getirilmiştir. Aynı zamanda Başbakan Yardımcılığı ve Savunma Bakanlığı görevlerini üstlenmiştir. SNS iktidarı döneminde Sırbistan, ülkedeki yolsuzluklar üzerine giderek ve Kosova konusunun çözümü konusunda olumlu sinyaller vererek, AB'nin olumlu anlamda dikkatini çekmiştir. SNS döneminde Sırbistan, AB'nin desteğini maddi ve manevi olarak hissetmiştir. Parti kurduğu koalisyonla, 2014 yılı genel seçimlerinde %48'in üzerinde oy alarak, çok kısa bir sürede halkın yarısına nüfuz etmeyi başarabilmiştir. Başbakan yardımcılığı döneminde yolsuzlukla mücadelesinde halkın takdirini kazanan Vučić, seçim sonrasında Başbakanlık görevini devralmıştır. Parti, 2016 genel seçimlerini de %48 oyla seçimi birinci sırada tamamlamıştır (Guberinic, 2015, s. 79).

SNS iktidarı döneminde Sırbistan, 1 Mart 2012 tarihinde aday ülke statüsü kazanmıştır. AB'nin Sırbistan için şartı; Kosova ile diyalog sürecinin başlatılması ve sorunun çözülmesidir. 19 Ekim 2012 tarihinde ilk kez Sırbistan Başbakanı Ivica Dačić ve Kosova Başbakanı Hashim Thaçi, AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'ın arabuluculuğunda bir araya gelmiştir. Görüşmede iki ülkenin ilişkilerinin normalleşmesi konusunda anlaşma imzalanmıştır. Nisan 2013'te Avrupa Parlamentosu Sırbistan'ın AB entegrasyon sürecini irdeleyen bir rapor hazırlamıştır. Rapordaki olumlu gelişmeler neticesinde Sırbistan, 21 Ocak 2014 tarihinde üyelik müzakerelerine başlamıştır. Rapora göre; Kosova ile diyalog süreci devam ettirilecek, ilişkiler normalleştirilecektir. Ayrıca, Aralık 2006'da yapılan Brüksel Zirvesi kararları ve Kopenhag kriterlerine uyum konusunun da altı çizilmiştir. Haziran 2013'te Müzakere Çerçevesi Belgesi hazırlanmıştır. Çerçeveye göre; müzakerelere 23. ve 24. fasıllar açılarak başlanmıştır (Guberinic, 2015, s. 79).

Anlaşıldığı gibi Sırbistan'daki siyaset AB yönündeki dönüşümü gözler önüne serer. 2000'li yıllar itibariyle çok partili hayat ile tanışan Sırbistan'da radikal, Avrupalı ve merkezci eğilimde olan partiler mevcuttur. Sırbistan siyasetinde partilerin içyapıları zayıf fakat liderlik güçlüdür. 2000'li yılların başında milliyetçilik ve sosyalizm söylemleri seçimlerde işe yararırken, AB'nin 2008 ekonomik kriziyle birlikte ekonomi ile ilgili söylemlere itibarı artmıştır. Halkın temel problemi işsizlik olduğundan, seçim dönemlerinde AB üyeliği ve istihdam sözü veren partilere ilgi artmıştır. AB halkın çoğunluğu için istihdam demektir. Sonraki yıllarda Radikal Parti'den (SRS) atılan politikacıların kurduğu Sırbistan İlerlemeci Partisi (SNS)'nin başarısı bu şekilde değerlendirilebilir. Parti, milliyetçi söylemleri bir kenara bırakarak Sırp vatandaşlarına istihdam, refah ve AB üyelik sözü vermiştir (Turhan, 2018, s. 98).

2000'li yılların başında ülkedeki en etkili partiler arasında Sırp Radikal Partisi (SRS), Sırp Sosyalist Partisi (SPS) ve Sırbistan Demokratik Partisi (DSS) sayılırken, 2010'larda bu partilerin eski şöhreti kalmamış, yeni partiler türemiştir. 2014 yılında yapılan seçimlerde ülkenin en köklü partisi SRS, %2 oy almıştır. DSS parlamentodaki milletvekillerini kaybetmiştir. Bu dönem AB yolunda Sırbistan'ın dönüşmeye başladığı dönemdir. Fakat Mart 2016'da savaş suçlusu olarak yargılanan ama beraat eden Vojislav Şeşelj'in tekrar siyasete dönmesiyle dengeler değişmiştir. AB'ne olan güvenin azalmasıyla SRS, Şeşelj liderliğinde girdiği 2016 seçimlerinde parlamentodaki yerini tekrar kazanmıştır (Turhan, 2018, s. 99).

3.3. Sırbistan ve Bosna Hersek için Avrupa Birliği

Soğuk Savaş'ın ardından Sırbistan ve Bosna Hersek arasında yaşanan trajedi Avrupa için bir test niteliğindedir. Bosna Savaşı sırasında Avrupa'nın mesafeli bir tutum sergilemesi yaşanan problemlerin derinleşmesini sağlamıştır. İki ülkenin yaşadığı siyasal ve ekonomik problemlerin giderilmesinde Avrupa Birliği'nin genişleme iradesinin katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Balkanlarda süregelen düşük ekonomik büyüme ve işsizlik halkın kurumlara karşı güvensizlik duymasına sebebiyet vermiştir. 1991 doğumlu Makedon nüfusun büyük bir kısmı bağımsız bir ülke yerine Tito'nun Yugoslavya'sında yaşamak istediğini bildirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler euroseptisizmin yükselmesine katkıda bulunmuştur (Krastev, 2015, s. 294).

Bu bölümde Sırbistan ve Bosna Hersek'in Avrupa Birliği'ne bakış açıları, siyasi parti ve sivil toplum kuruluşlarının yaklaşımlarına yer verilecektir.

3.3.1. Sırbistan için Avrupa Birliği

Sırbistan özelinde Avrupa Birliği incelendiğinde Rusya'nın politikalarına değinmek gerekmektedir. Rusya'nın Sırp azınlıklar için uyguladığı politikanın, Balkan Devletleri'nin entegrasyonunu engellemeye yönelik olduğu görülmektedir. Bu durum süreçte istikrarsızlığa ve çekişmelere yol açmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinin Balkan ülkelerine sağladığı entegrasyon desteğinin azalması, Rusya'nın politikasını daha etkili kılmaktadır (Belloni, 2016, s. 4).

Sırbistan'da yaygın söylem olan Sırp milliyetçiliğinden temkinli bir Avrupa yoluna doğru bazı kaymalar meydana gelmiştir. Yaşanan bu değişiklik toptan bir değişimi değil, bölgesel farklılıkları işaret etmektedir. Sırbistan siyasi partilerinden milliyetçi nitelikler taşıyanların 2000'li yıllardan sonra daha çok oy aldığı gözlenmiştir. Dönemin en güçlü partilerinden biri olan Srpska Radikalna Stranka-Sırbistan Radikal Partisi (SRS), Avrupa Birliği'ne karşı bir duruş sergilemiş ancak işsizliğe çözüm üretmek için hedefleri de ön plana almıştır. Parti bu yönüyle halk tarafından destek görmüştür (Stojić, 2013, s. 133).

Sırbistan'ın Avrupa Birliği İşbirliği ve Ortaklık Antlaşmasını, Uluslararası Ceza Mahkemesi ile tam bir işbirliği olmadan onaylamama durumuna karşı, ülkede Avrupa Birliği karşıtı gösteriler düzenlenmiştir. Sırbistan'da Avrupa Birliği karşıtı taraflarının güçlenmesi Avrupa Birliği'nin bölgesel çıkarları açısından olumsuz karşılanmıştır.

Sırbistan cephesinden bakıldığında Avrupa Birliği, Sırbistan'ın ana ticaret ortaklarından biri durumundadır. 2009 yılında Sırbistan ve Avrupa Birliği arasındaki mal ve hizmet ihracatı 4.094 milyar Euro seviyesindeyken ithalat 10.386 milyar Euro seviyesindedir. 2014 yılında da AB ile Sırbistan arasındaki ithalat 10.561 milyar Euro iken ihracat ise 13.512 milyar Euro olmuştur. Bu veriler ışığında bakıldığında Sırbistan'ın Avrupa Birliği ile bütünleşmesinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. İki taraf arasındaki bu ticari ilişki, Sırbistan'ın AB üyesi olmasıyla Batı sistemi içinde yer almasını sağlayacaktır (Stojić, 2013, s. 135).

Sırbistan için Avrupa Birliği'nin kilit noktada olduğu bir diğer konu ise işsizlik problemidir. Sırbistan ciddi anlamda istihdam problemleriyle baş etmeye çalışmıştır. Ülkedeki işsizlik oranı 2013 yılında %23 seviyesindeyken 2015 yılında bu oran %20'nin altına gerilemiştir. Benzer şekilde gayri safi milli hasıla ise 7000 dolar seviyesine kadar yükselmiştir. İhracat odağında bir ekonomik büyüme hedefi olan Sırbistan için Avrupa Birliği üyeliği bir can simidi olarak değerlendirilebilir (Stojić, 2013, s. 135).

3.3.2. Bosna Hersek için Avrupa Birliği

Bosna Hersek'in Avrupa Birliği üyesi olması ile ilgili iki temel konu tartışılmaktadır. Bu iki konu siyaset ve ekonomi bağlamında ele alınmaktadır. Bu bağlamda Avrupa Birliği üyeliğinin ülkenin iç siyasi sorunlarına çözüm getirip getirmeyeceği ve AB Pazar ekonomisinin Bosna Hersek üzerinde nasıl bir etki bırakacağı yönünde tartışmalar sürmektedir. Bu tartışmalar siyasi partilerin üç etnik unsuru arasında bölünmektedir. Sırp partileri kendi ulusal çıkarları uyarınca Republika Srbija- Sırp Cumhuriyeti'nin (RS) gündem ve sorunları üzerinde yoğunlaşırken, Hırvat partileri Federacija Bosne i Hercegovine-Bosna Hersek Federasyonu'nda (FBiH) yaşayan Hırvatların statüsü ve siyasi haklarına öncelik vermektedir. Stranka Demokratske Akcije-Demokratik Eylem Partisi (SDA) ise AB ve NATO üyeliklerini desteklemektedir. Sırp Demokrat Partisi halkın AB üyeliği için sağladığı desteğe şüpheyle yaklaşmaktadır ancak diğer partiler Bosna'nın geleceği için AB üyeliğini uygun görmektedir. Bununla beraber AB üyeliğine ulaşmak için yapılması gereken değişikliklerin reddedilmesi üyelik yolunu engellemektedir (Tuğrul, 2012, s. 24).

Bosna Hersek'te kimi kesimler Avrupa Birliği üyeliğini ülkenin refahı için tek seçenek olarak değerlendirmekteydi. Avrupa Birliği'ne yönelik artan sempati uyum için gerekli reformlarla beraber düşüşe geçmiştir. Bosna Hersek'te yapılan 2010 seçimlerinde, kampanya söylemlerinin milliyetçi temelde düzenlendiği göze çarpmaktadır. 2006 – 2010 yılları arasında Avrupa Birliği'ne uyum sağlama çabalarının yavaşlaması ilgisizliği ve milliyetçi söylemleri de beraberinde getirmiştir. Hükümet koalisyonu faaliyete geçtikten sonra AB, kamuya açık politik söylemleri tekrar kendi mahkemesine getirme zorunluluğu ile karşı karşıya kalacaktır (Tuğrul, 2012, s. 50).

Bosna Hersek'te faaliyet sürdüren Hırvat ve Boşnak partiler tıpkı Sırp partiler gibi ulusal kültüre önem vermektedir. Bu partilerin sahip olduğu kültürel inançlar Avrupa Birliği'nin reddine yönelik bir davranışa sebep olmamaktadır. Her ne kadar Boşnak partilerinde Avrupa Birliği için temel bir reddediş olmasa da üyelik çalışmalarına yönelik bir motivasyon da görülmemektedir.

SONUÇ

Avrupalılaşma kavramı 1990'lı yıllardan sonra ilgi çekici hale gelmiştir. AB'nin Doğu'ya genişlemesi, bu kavramı daha da popöler hale getirmiştir. Bu tezde Avrupalılaşma kavramı çeşitli boyutlarıyla araştırılmıştır. Genel olarak Avrupalılaşma kavramı; AB'nin Kopenhag'da belirlediği norm ve değerlerinin devletlerin ulusal politikalarına ve ulusal yönetim şekillerine etki edebilme becerisi olarak tanımlanabilir. Avrupalılaşma ölkelerdeki siyasi kriterler temelindeki biçimsel ve yapısal değişikliklerin yanı sıra kimlik ve söylemlerdeki değişimleri sağlayan sosyal bir boyuttaki değişimleri de içermektedir. Ulus-ötesi norm ve değerlerin ölkelerin iç politikalarını nasıl etkilediği anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Avrupa Birliği'nin bütünleşmesinin açıklanmasında kullanılan birçok kuram mevcuttur. Bu kuramların birçoğu bütünleşmeyi ele alırken rasyonel temelli yaklaşmakta ve genel olarak ekonomik unsurlar üzerinde durmaktadır. Bu çalışmada da yer aldığı gibi, sosyal inşacılık yaklaşımı bu ve bunun gibi yaklaşımların dışında bir yol izlemiş ve ekonomik unsurlara ilaveten değerler, kimlik, normlar ve etkileşim gibi unsurları kullanmıştır.

Sosyal inşacılık yaklaşımı, "Avrupalılaşma" kavramını hareket noktası olarak kabul etmiş ve gerçekleşen değişim ve etkileşimi bunun eksenine oturtmuştur. Değişime uğrayan AB yapısının, kurum ve politikalarının oluşan "Yeni Avrupa Kimliği" ile gerçekleştiği savını ortaya atmış olan kurama göre, aktör-yapı ilişkisi neticesinde değişim yaşanmaktadır.

Bu aktör-yapı ilişkisinde, aktörler (devletler), bir araya gelip yapıyı (AB) oluşturuyorlar. Daha sonra oluşan bu yeni yapı gerçekleştirdiği bütünleşme hareketleriyle aktörü yeniden oluşurmaktadır.

Bütünleşmenin en önemli adımlarından biri olan genişleme hareketini de açıklayan sosyal inşacılık kuramı, genişlemeyi, genişlemeye konu olan ölkenin kimlik, sahip olduğu değerler esas alarak açıklamaktadır. Yani kısaca genişleme, AB norm ve değerlerinin aday öлке tarafından kabul edilmesi ve benimsenmesi neticesinde gerçekleşmektedir.

Araştırmada AB'nin Balkanlar'daki amacı ve stratejisi değerlendirilerek, ülkelerin benzer problemleri anlatılmıştır. Bu problemlerin AB'nin dönüştürücü gücünü kısıtladığı ortaya koyulmuştur. AB, 2012 yılında kendi içindeki sorunları da göz önünde bulundurarak, Balkanlar'daki otoriter ve popülist eğilimlerin artmasıyla yeni bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu yaklaşım koşulluluk ilkesi bağlamında gelişmiştir. AB'nin aldığı karara göre; Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliklerinde 23. ve 24. Fasıllar ilk önce açılacak ve en son kapatılacaktır. Sırasıyla Yargı ve Temel Haklar ve Adalet, Özgürlük ve Güvenlik olan bu fasıllar temel öncelikler olarak belirlenmiştir. Alınan bu kararın Sırbistan'ın müzakere ve üyelik sürecini sıradan olmaktan çıkarıp, karmaşık hale dönüştürdüğü gözlemlenmiştir. Bu karmaşıklığın incelemesi ülkelerin benzer problemleri başlığı altında irdelenmiştir. Batı Balkan ülkelerinde sınır sorunları devam etmektedir. Kosova meselesi, Bosna Hersek'teki Republika Srpska meselesi en önemli örneklerdendir. Etnik milliyetçilik sorunu çözülmemiştir. Devlet inşaa süreçleri tamamlanmamıştır. Ekonomik kalkınma halen bir sorundur. Ülkeler geçmişleriyle yüzleşmemektedir. Savaş dönemlerinde yerinden edilen kişilerin malvarlıkları sorunu devam etmektedir. Hukukun üstünlüğü, organize suçlar ve yolsuzluk, kamu yönetimi, demokratikleşme konularında hızlı ilerlemeler sağlanamamaktadır. AB bu sorunları çözmekte zorlanmaktadır.

Sırbistan son yıllarda AB ile entegrasyon sürecinde ilerlemeler kaydetmiştir. 35 fasıldan 16'sını açabilmiştir. 2007 yılında AB ile Geri Kabul Anlaşması ve Vize Serbestliği anlaşması imzalamıştır. Hemen akabinde 2008 yılında İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalamıştır. 2009 yılında Sırbistan, AB'ne vizesiz seyahat etmeye başlamıştır. Aynı yıl, AB'ne adaylık başvurusunda bulunmuş, adaylık statüsünü ancak 1 Mart 2012 tarihinde alabilmiştir. 2011 yılı itibarıyla Kosova ile ilişkilerin normalleşmesine yönelik adımlar atılmış, 2013 yılında iki devlet arasında Brüksel Anlaşması imzalanmıştır. AB tarafından övgüyle bahsedilen bu gelişmeler sonrasında Ocak 2014'te Sırbistan ile üyelik müzakerelerine başlanmıştır.

Sırbistan'ın bölgesel ilişkileri ilerleme raporlarında genel olarak olumlu değerlendirilmiştir. Ülkelerin tarihsel problemlerinin komşuluk ilişkilerinde sorunlara yol açtığı fakat çok boyutlu bir krize evrilmediğine değinilmektedir. İlişkiler olumlu değerlendirilmesine rağmen, ikili ilişkilerde zaman zaman artan tansiyon nedeniyle tedirgin olduğu açıkça belli edilmektedir. Hırvatistan ve Arnavutluk ile ilişkiler son

yıllarda gelişirken, Kosova ile ilişkilerde kriz olasılığı ihtimali sürmektedir. Kosova ile ilişkiler hassas bir dengede yürütülmektedir. Sırbistan'daki demokratikleşme hareketleriyle yükselen Avrupalılaşıma trendi Kosova meselesine de yansımıştır. İlişkiler Avrupa yanlısı partilerin parlamentoda çoğunluğu elde etmesiyle gelişmeye başlamıştır. Sırbistan'ın YUCM ile ortak çalışmaya başlaması ve savaş suçlularının yakalanması ilişkilerin gelişmesindeki yapı taşlarından biridir. Fakat 2016 yılı itibariyle ilişkilerde gerileme yaşanmaya başlamaktadır. Sırbistan ve Kosova arasında imzalanan anlaşmanın gerekliliklerinin yerine getirilmemesi iki tarafın normalleşme sürecine olan inancının zayıflamasına sebep olmaktadır. Ayrıca; 2008 yılı itibariyle AB ekonomik krizle birlikte kendi içindeki sorunları tartışmaya başlamıştır. Genişleme politikasının devam edip etmeyeceği yönündeki tartışmalar Batı Balkanlarda üyeliğin olmayacağı yönündeki izlenimleri artırmıştır. Bu nedenle Sırbistan; Kosova ile diyalog sürecinin üyelik getireceğine güvenmemeye başlamıştır.

Sonuç olarak, 2013 yılında Hırvatistan'ın AB üyeliği Sırbistan'a umut olmuştur. Fakat bu umut kısa sürmüş, ekonomik kriz ve Suriyeli mülteciler sorunu Avrupa'daki yabancı düşmanlığını artırmıştır. AB üyesi ülkelerde sağ kanat hükümetlerin seçilmesi ya da siyasetteki popülerliklerini artırmasıyla genişleme süreci daha da yavaşlamıştır. Sağ kanat hükümetler AB'nin daha fazla genişlemesini istememiştir. Böylece AB'nin etkisi azalmış, Sırbistan'ın alternatif arayışları artmıştır. Mart 2017'de Sırbistan'da yapılan bir anket çalışmasında katılımcılara; Sırbistan'ın AB üyeliğinin alternatifi nedir? sorusu sorulmuştur. Katılımcıların; %46,8'i Rusya, %30,9'u ülkenin kimseye ihtiyacı olmadığını düşünmektedir.

AB'nin Bosna Hersek'te kalıcı barış ve istikrarın sağlanması için tüm sektörlerde ortaya koyduğu güvenleştirmeye politikalarının etkileri bütüncül bir yaklaşımla analiz edildiğinde, planladığı ve uyguladığı politikalarda etkili bir aktör olmadığı değerlendirilmektedir. Bu etkisizliğe neden olan çok sayıda iç ve dış etken olduğu değerlendirilmektedir. Bunlardan AB'nin kendi iç etkenleri olarak değerlendirebileceğimiz konular; (I) Avrupa Topluluğu / Birliği kurumlarının Bosna Savaşı sonrası dönemdeki (1995-2008) yapısının iç savaş sonrası kurulmuş yeni başvuru sahibi bir devletin üyelik için hazırlanmasını sağlayacak donanım, esnekliğe ve düşünce yapısına henüz sahip olmaması, (II) Avrupa Birliği'nin önde gelen üyeleri arasında eylem birliği olmaması, bu kapsamda AB'nin genişlemesi konusunda

Almanya, Fransa ve İngiltere'nin kendilerine özgü ayrı ayrı dış politika gündemleri olması, (III) AB'nin başından beri BH'ye yönelik yaklaşımları özellikle politika yapımında önyargılı bir üstünlük üzerine kurulu olması, (IV) Özellikle 2008'den itibaren tüm dünyayı saran ve uzun süre devam eden ekonomik kriz süresinde Avrupa Birliği vatandaşları arasındaki genişlemeden kaynaklanan endişeler nedeniyle, AB liderleri, Bosna Hersek için reform sürecinde somut bir başarı göstermeden net bir katılım tarihi belirleyememeleri olarak sayılabilir. Dış etkenler olarak ise; (1) Dayton Anayasasının devletin yapısına ilişkin değiştirilemeyen amir hükümler etnik ayrılığı daha da körüklemesi, (II) Dayton Barış Antlaşması'nın kurucu üç halka yaşamsal çıkarlarının korunması için veto hakkı vermesidir.

Dayton Barış Antlaşması ile kurgulanan BH siyasi yapının tüm etnik toplumların eşit olarak temsil edildiği bir toplumsal demokrasiyi gerçekleştirmek, asimilasyon ve bölünmeyi engellemek amacıyla oluşturduğu söylenmektedir. Ancak, tamamen siyasetçilerin iyi niyetine dayalı bir yaklaşımın hâkim olması, entitelere özellikle de Sırp Cumhuriyetine toprak bütünlüğünü koruması için geniş siyasi otonomi garantileri verilmesi aslında BH'de toplumsal demokrasinin gerçekleşmesine engel olan temel hususlardır. Geçtiğimiz yirmi üç sene boyunca, Bosna Hersek'te savaşın yol açtığı fiziksel zarar yavaş da olsa bir şekilde düzeltilmiştir. Başta AB olmak üzere uluslararası toplum, Bosnalıların sosyal ve ekonomik altyapılarının yeniden inşa edilmesine yardımcı olma konusunda kilit rol oynamıştır. Bu dönemde iki entite kendi siyasi sistemlerini geliştirmiş ve uluslararası toplumun ülkede merkezi otoriteyi geliştirme baskısı altında giderek entiteleri birbirinden daha da ayırmıştır. Toplum ve siyaset, etnik çizgide her zamankinden daha çok parçalanmıştır.

Siyasi olarak gerilemesine ve tüm belirsizliklerine rağmen, Bosna Hersek, Batı Balkanlar'daki komşularıyla birlikte Avrupa Birliği'ne üye olmak istemektedir. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'in AB üyelik perspektifinde savaş sonrasında fonksiyonel olmayan ve çok etnisiteli toplumunu, etnik kökene bakılmaksızın vatandaşları için zenginlik ve güvenlik üreten bir toplum haline getirme fırsatı vardır. AB, 2018 yılına kadar bu beklentileri karşılamada beklenen başarıyı sağlayamamıştır. AB'nin BH stratejisi Dayton Sistemini yanlış yorumlamakta ve yönetim açığını devlet düzeyinde otorite yaratarak çözmeye çalışarak çok zaman kaybetmektedir. Bosnalı politikacılar arasındaki etnik siyasi mücadele nedeniyle devlet düzeyindeki

kurumların kapasitesini artırmayı hedefleyen reform girişimlerinin büyük bir kısmı henüz hedefine ulaşamamıştır. Aslında bu husus, Bosna Hersek'in kurucu milletlerini oluşturan ve üç farklı medeniyeti temsil eden üç etnisite yüzyıllardır süregelen medeniyetler çatışmasının farklı yöntemler ve araçlarla devamı şeklinde değerlendirilmelidir.

AB, savaşın bitiminden bu yana Bosna Hersek'i çok sayıda yardım programı ve sürekli müzakereler yaparak desteklemiştir. Bununla birlikte, AB kendi norm ve değerlerinde esnemenen hareket ettiği ve farklı Bosnalı kimliğini hiç dikkate almadığı için, bu durum gelişmeye ve AB'ye daha yakın sürede katılımına mani olmaktadır. AB, yıllardan beridir eleştirdiği Bosnalı liderlerle eski bir anlaşma üzerinden anlaşmaya çalışmaktadır. Uluslararası toplum arasında Bosna Hersek'in yükümlülüklerini asla yerine getiremeyeceği ve AB'nin sınırlarında az gelişmiş bir toplum olarak kalacağı konusunda artan bir endişe mevcuttur.

Bosna Hersek'te sürdürülebilir ve kalıcı barış sağlamak için AB ile entegrasyon çok önemli bir fırsattır. Bosnalı Sırpların Dayton'da elde ettikleri kazanımlarından vazgeçmeyecekleri, uluslararası toplumun ise uzlaşma sağlayarak Dayton Barış Antlaşmasının herhangi bir maddesini bile değiştirmesinin mümkün olamayacağı göz önünde bulundurulduğunda, AB'nin başka perspektiften yaklaşarak Dayton'a rağmen BH ile entegrasyon sürecine işlerlik kazandırma yollarını bulması gerekmektedir. AB bugüne kadar yürüttüğü klasik entegrasyon stratejilerinin ötesinde; BH'e özel, esnek ve yenilikçi politikalar yürütmelidir. Bu kapsamda, Avrupa Birliği'nin BH'de yeni bir inisiyatif başlatarak devlet düzeyinde politikalar yürütmek yerine, entitelerle ayrı ayrı müzakereler yapması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını, aynı zamanda Bosna Hersek'e özel olarak her iki entitenin birlikte katılmalarını da garanti edecek yeni bir entegrasyon stratejisi oluşturmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. AB'nin asıl gücünü, olağanüstü yıkıcı bir dünya savaşından sonra Avrupa kıtasına barışı getiren yenilikçi kurucuların varlığı oluşturmaktadır. AB istediği taktirde BH için yararlanılması gereken tüm bu kaynaklar fazlasıyla mevcuttur.

KAYNAKÇA

- Açıkmeşe, S. A. (2014). “Güvenlik ve Güvenlik Çalışmaları, Güvenlikleştirme”, Evren BALTA (Ed), Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde, Kavramlar, Teoriler, Süreçler, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Aleksandar, P. (1998). “From Yugoslavism to Serbism: The Serb National Idea 1986-1996”, Nations and Nationalism, Vol.4, No:4, p. 511.
- Arısoy, A. (2010). “Avrupa’da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar.” Ege Akademik Bakış Dergisi. 10.4: 1195.
- Avrupa Birliği, “Türkiye ile Katılım Ortaklığı Belgesi 2006.” https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/Kob/Turkiye_Kat_Ort_Belg_2006.pdf (12 Mart 2020).
- Babbie, E. (2001). “The Practice of Social Research,” 9 ed., Belmont, CA, Wadsworth Publishing.
- Babuna, A. (2014). “European Integration, Bosnia-Herzegovina and Stability in the Western Balkans: A New Strategy”, Perceptions, c.19, s.2, s. 2.
- BBC, http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/country_profiles/5033274.stm, (15.03.2020).
- BBC, http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2007/05_070523_djindic.shtm, (06.03.2020).
- Berktaş, D. (2006). “Güney Slavları’nın ‘Birlik’ Macerası”, Strateji Dergisi, sayı 91, s. 127.
- Booth, K. (1997). Security and Self Reflections of a Fallen Realist, Keith Krause ve Mizheal C.Williams (der), Critical Security Studies: Concepts and Cases, Minneapolis, University of Minneapolis, s. 83.
- Bosnia and Herzegovina Ministry of Justice, BH Adalet Sektörü Reform Stratejisi (2008- 2012), (Çevrimiçi), [https://issat.dcaf.ch/content/download/2249/19520/file/Bosnia %20and %20Herzegovina %20Justice%20Sector%20Reform %20 Strategy.pdf](https://issat.dcaf.ch/content/download/2249/19520/file/Bosnia%20and%20Herzegovina%20Justice%20Sector%20Reform%20Strategy.pdf), 16 Ocak 2020.

- Börzel, T. (2010). "Member State Responses to Europeanization", *Journal of Common Market Studies*, c.40, s.2, 193.
- Buzan, B. (2003). *Ole Waever, Regions and Powers: The Structure of International Security, Concepts and Cases*, Cambridge, Cambridge University Press, s. 491.
- Buzan, B. (2008). "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi," *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, No.18, s. 107-111.
- Büyüktanır, D. (2015). "Toplumsal İnşacı Yaklaşım Ve Avrupa Bütünleşmesinin Açıklanmasına Katkıları." *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. 14, 2. s. 4.
- Candan, T. (2007). "Avrupa Birliği Politikaları." Ankara: İmaj Yayınevi.
- Canpolat, S. S. (2001). "Uluslararası Sistem Avrupa Birliği", 2. Baskı. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Checkel, J. T. (1998). "The constructive turn in international relations theory." *World Politics*.
- Cihangir, D. (2011). "Sorularla AB Politikaları ve Türkiye Serisi." İstanbul: İKV. <http://www.ikv.org.tr/images/upload/data/files/bolgesel.pdf> (13 Mart 2020).
- Civcık, B. (2004). "AB'nin Genişleme Stratejisinin Üç Ülke (Romanya, Bulgaristan, Türkiye) Açısından Analizi", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, s. 68.
- Cohen, L. (1995). "Broken Bonds: Yugoslavia's Disintegration and Balkan Politics in Transition", The USA, Westview Press.
- Crnobrnja, M. (1996). "The Yugoslav Drama", McGill-Queen's Press-MQUP.
- Çaşın, M. H., ve Özgöker, U. (2013). "Avrupa Birliğinin Siyasal ve Ekonomik Temelleri." İstanbul: Derin Yayınları.
- Çekiç, İ. (2018) "Dayton Barış Antlaşmasının Meşrulaştırdığı Boşnak Soykırımı", İstanbul, Lutka Kitap.

- Çikotiç, S. (2010). "Security Perspectives of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo", BEMUST.
- Dağdemir, E. U. (2001). "AB'nin Bütünleşme Sürecinde Esneklik Kavramı: Amsterdam Antlaşması Çerçevesinde Bir Değerlendirme", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, c.56, s. 56.
- Dannreuther, R. (2007). "International Security: The Contemporary Agenda," Cambridge and Malden, Policy Press.
- Demir, F. (2009). "Bölgesel Kalkınma Ajansları: Ulusal Kalkınma ve Yerel Demokrasi İlişisine Bir Örnek", TODAİE Ulusal Kalkınma ve Yerel Yönetimler Kongresi, 19-20 Ekim, Ankara.
- Demiral, B. (2006). "Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölge, Bölgeselleşme, Bölgecilik ve Bölge Yönetimleri", Avrupa Perspektifinde Yerel Yönetimler,. (H. Özgür, & B. Parlak, Dü) Bursa: Alfa Aktüel.
- Douglas, A. P. (2004). "Bosnia and Herzegovina", Philadelphia, Chelsea House Publishers.
- Elmas, S. (2013). "Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı, Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik", İstanbul, Uşak Yayınları.
- Eralp, D. U. (2012). "Politics of the European Union in Bosnia-Herzegovina," Between Conflict and Democracy, New York, Lexington Books, s. 46-47.
- Ercan, B., ve Ercan, A. (2015). "Avrupa Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Avrupa Vatandaşlığı İlişkisi." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 8. 41, s. 407.
- Ergüder, C. (2004). "Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Yapısal Fonlar: Uyum Sürecinde Türkiye için Bir Değerlendirme." Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Flint, C., and Taylor, P. (2007). "Political Geography: World-economy, Nation-state, and Locality" Pearson.

- Forster, A., and Wallace, W. (2000). "Common Foreign Security Policy." In Policy-Making in the European Union edited by Helen Wallace and William Wallace. Oxford: Oxford University Press, s. 62.
- Fukuyama, F. (2004). "State Building, Governance and World Order in the 21th Century," New York, Cornell University Press.
- Gökalp, A. (2009). "Uluslararası İlişkilerde Bütünleşme (Entegrasyon) Teorileri ve Avrupa Birliği", H. Çomak (Ed.), Uluslararası İlişkilere Teorik Bakış içinde. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Gözen, R. (2014). "Uluslararası İlişkiler Teorileri, İstanbul", İletişim Yayınları.
- Grabbe, H. (2014). "Six Lessons of Enlargement Ten Years On: The EU's Transformative Power in Retrospect and Prospect", Journal of Common Market Studies, c.52, s.1. s. 40.
- Grqorylul, M. (1996). "Destruction of Churches and Mosques in Bosnia and Herzegovina: Seeking a Right-based Approach to the Protection of Religious Cultural Property", The Bufffalo Journal of International Law, VoI.3, Number 1, s. 191.
- Guberinic, J. (2015). "Batı Balkanların Entegrasyonunun Karşılaştırmalı Analizi: Karadağ Ve Sırbistan Örnekleri" Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.2 s.3. s. 76.
- Güllü, C. (2010). "Soğuk Savaş Sonrası AB'nde Genişleme-Derinleşme İkilemi", (Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, s. 20.
- Günel, A. (2011). "Sırbistan'ın Avrupa'ya Dönüşü: Nedenler, Engeller, Beklentiler ve AB Faktörü", Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, s. 66.
- Güneş, A. (2016). "AB'nin Temel Değerleri Üzerine", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, c.29, s.125: 309.
- Hasanoğlu, M., ve Aliyev, Z. (2006). "Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları." Sayıştay Dergisi. 60, s. 81.

- Held, D., and McGrew, A. (2000). "The Global Transformations Reader." United Nations University World Institute for Development Economics Research.
- Hettne, B. (1999). "Globalization and the new regionalism: the second great transformation." In Globalism and the new regionalism. (pp. 1-24). Palgrave Macmillan.
- Hirst, P. (2015). "Thompson Gary and Bromley Simons (2015)." "Globalization in question." John Wiley and Sons.
- Holm, H., and Sorensen, G. (1995). "Whose world order? uneven globalization and the end of the Cold War." Westview Pr.
- Hopf, T. (1998). "The promise of constructivism in international relations theory." International Security, Vol. 23, No. 1, pp. 171.
- Hülya, T. (2012). "Avrupa Birliği'nin Aday ve Potansiyel Aday Ülkelere Yaptığı Mali Yardımlar" Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- International Court of Justice, <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/14813.pdf>, (21.03.2020).
- İKV. (2011). "Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası." 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No 4,: İKV.
- İncekara, A. (1995). "Küreselleşme, Büyüme Ve Ekonomik Entegrasyonlar: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme." C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 4, Sayı: 2, 58-103, s. 60.
- İzzetbegoviç, B. (2014). "Aliya Konferansı Konuşma Notları", Europa Otel, Saraybosna.
- Jackson, R., ve Georg, S. (2013). "International Relations: Theories and Approaches." New York: Oxford University Press.
- Jelena, S. (2010). "Explaining Difficult States: The Problems of Europeanization in Serbia", East European Politics and Societies, c.24, s.4, s. 601.

- Johan, O. (2002). "The Many Faces of Europeanization" *Journal of Common Market Studies*, c.40, s.5, s. 921.
- Joireman, S. (2015). "External Conditionalities and Institutional Change: Constructing Constituencies for the Rule of Law in Kosovo, East European Politics and Societies and Cultures, c.20,s.10, s. 3.
- Karaaslan, E. (2011). "Türkiye Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği", Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Karluk, R. (2014). "Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika" (İstanbul: 6. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ.
- Kavrut, A. (1997). Tarihsel Süreç İçerisinde Uluslararası İktisadi Entegrasyon ve Türkiye, İstanbul: Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv., Sos. Bil. Enst., İktisat ABD, s.28.
- Kenar, N. (2005). "Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya, Yugoslavya Sorunun Ulusal ve Uluslararası Boyutu", Palme Yayıncılık, Ankara.
- Keohane, R. (1995). "International Institutions: Two Approaches (1988)." In *International Theory* (pp. 279-307). Paigra ve Macmillan UK.
- Kerman, U. (2009). "Avrupa Birliği: Yerel Ve Bölgesel Yönetimler." Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi. 14.1, s. 273.
- Klemencic, M., and Zagor, M. (2004). "Ethnic Diversity Within Nations, The Former Yugoslavia's Diverse Peoples a Reference Sourcebook", ABC-CLIO.
- Knill, C., and Lehmkuhl, D. (2002). "The National Impact of EU Regulatory Policy: Three Europeanization Mechanisms", *European Journal of Political Research*, c.41, s.2, s. 255.
- Kolodziej, E. (2005). "Security and International Relations", New York, Cambridge University Press.
- Korten, A. (19979). "Belief systems of the general public concerning the appropriate treatments for mental disorders." *Social Psychiatry and Psychiatric*

Epidemiology: The International Journal for Research in Social and Genetic Epidemiology and Mental Health Services, 32(8), p. 468

Koslowski, R., and Kratochwil, F. (1994). "Understanding Change in International Politics: The Soviet Empire's Demise and the International System." International Organization, 48, p. 215.

Malcolm, N. (1996). "Bosnia, A Short History", New Updated Edition, London, Papermac.

Marko, S. (2006). "Between Europhobia and Europhilia: Party and popular attitudes towards membership of the European union in Serbia and Croatia", Perspectives on European Politics and Society, c.7, s.3, s. 312.

Maurizio, M. (2005). "Do All Roads Lead to Brussels? Analysis of the Different Trajectories of Croatia, Serbia-Montenegro and Bosnia-Herzegovina", Cambridge Review of International Affairs, c.18, s.2, s. 259.

Mayda, O. (2013). "Uluslararası İlişkiler Kuramlarında Sentez Metodu: AB'nin Doğu Genişlemesi ve Türkiye". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. c.68, s.4, s. 213.

Mccormick, J. (2014). "Avrupa Birliği'ni Anlamak." (H. Şahin ve Y. Şahin, çev.), Ankara: Bigbang Yayınları.

Mearsheimer, J. (1990). "Back to the future: Instability in Europe after the Cold War." International security, 15(1). s. 12.

Melek, F. (2004). "Helsinki Zirvesinden Günümüze AB-Türkiye İlişkileri Çerçevesinde Kıbrıs Gelişmeleri", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, c.4, s.1: 47.

Mengi, A. (1998). "Avrupa Birliği'nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler", Ankara.

Mengi, A., ve Algan, N. (2013). "Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme: AB ve Türkiye Örneği." Siyasal Kitapevi, Ankara.

- Mikael, J. (2008). "EU Enlargement Politics: Explaining the Development of Political Conditionality of 'Full Cooperation with the ICTY' towards Western Balkans", *Politicka Misao*, c.45, s.5, s. 49.
- Moussis, N. (2004). "Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi" Çev: Ahmet Fethi, İstanbul.
- Nebioğlu, H. (1997). "Bölgeselleşme Hareketleri Bağlamında 21. Yüzyılda Türkiye" Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- Oğurlu, Y. (2020). "20. Yılında Dayton Antlaşmasına Nasıl Bakılmalı?" (Çevrimiçi) <http://www.dunyabulteni.net/gunun-haberleri/349503/20-yilinda-dayton-antlasmasina-nasil-bakilmali.21.Mart.2020>.
- Ohmae, K. (1995). "Ulus-Devletin Sonu" Çev: Zülfü Dicleli, Türk Henkel Dergisi Yayını, İstanbul.
- Öner, A. A. (2013). "Dram Sonrası Bosna Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması", İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Öner, N. (2003). "Balkans in the Post-Cold War Era" Quest for Stability and the European Union, *Turkish Review of Balkan Studies* 8, s. 88
- Özel, M. (2009). "Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgelerarası Dengesizlik Ve Yeni Yönetmel Birim Arayışları." *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 64.1: 165.
- Özev, M. H. (2016). "Siyasi Ekonomik Çıkarlar Ve Kimlik Politikaları Çerçevesinde 1929-2015 Arası Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri." *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*. 2(2): s. 11.
- Özmen, F. (2008). "AB Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları." *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 13.3: s. 327.
- Perry, V. (2003). "Reading, Writing and Reconciliation: Educational Reform in Bosnia and Herzegovina", *European Centre for Minority Issues, ECMI Working Paper* 18, s. 100.

- Prange-Gstöhl, H. (2016). "Eroding societal trust: a game-changer for EU policies and institutions?", *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, c.29, s.4, s. 376
- Radaelli, C. (2004). "Europeanization: Solution or problem?", *European Integration Online Papers (EIoP)*, c.8, s.16, s. 1.
- Rafiq, R. (2008). "Azerbaycan Dış Politikasında Kimlik, Tehdit Algılaması ve Güvenlik Yaklaşımları", *Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara, s. 45.
- Ramet, S. (2005). "Thinking about Yugoslavia: Scholarly Debates about the Yugoslav Breakup and the Wars in Bosnia and Kosovo, Cambridge University Press, yy, s. 6.
- Reus-Smit, C. (1999). "The Moral Purpose of the state: Culture, social Identity and Institutional Rationality in international Relations." New Jersey: Princeton University Press.
- Rolim, S. (2014). "The establishment of the Qatar national Olympic committee: building the national sport identity." *The international journal of the history of sport*, 31(3), 306.
- Sağbaşı, İ. (2003). "Avrupa Birliği Bölgesel Politikası." M. Kar ve H. Arıkan (hızl). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Schimmelfennig, F., Leuffen, D., and Berthold, K. (2015). "The European Union as a system of differentiated integration: interdependence, politicization and differentiation". *Journal of European Public Policy*. c.22, s.6, s. 769.
- Seyidoğlu, H. (1993). "Bilimsel Araştırma ve Yazma Elkitabı" (5. baskı). İstanbul: Gizem Yayınları.
- Sinisa, M., and Gordana, U. (2007). "A Nation-state Without The Nation? The Trajectories of Nation-formation in Montenegro", *Nations and Nationalism*, ASEN/ Blackwell Publishing, Vol.13, No:3, p. 695.

- Spyros, E., and James, K. (2015). "Pre-Accession Europeanization: The Case of Serbia and Kosovo", *Journal of Common Market Studies*, c.53, s.5, s. 1027.
- Tanıl, B. (1999). "Bölgeler Sorunlar Bosna Hersek Yeni Dünya Düzeni'nin Av Sahası", *Birikim Yayınları*, İstanbul.
- Tom, G. (2003). "The Balkans After the Cold War", London and New York, Routledge.
- Turhan, E. (2018). "AB'nin Üçüncü Ülkelerle Harici Farklılaştırılmış Entegrasyon Modelleri ve Türkiye-AB İlişkilerinin Geleceği: Neoliberal Bir Yaklaşım", *Siyasal: Journal of Political Sciences*, c.27, s.1. s. 95.
- Türbedar, E. (2006). "Sırbistan ve Karadağ'ın Yolları Ayrıldı", İstanbul: *Stratejik Analiz*.
- Ülger, İ. F. (2003). "Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası", *Seçkin Yayıncılık*, Ankara.
- Ülger, İ. K. (2005). "Avrupa Birliğinin abc'si." Ankara: *Sinemis Yayınları*.
- Vandiver, M. (2013). "Reclaiming Kozarac: Accompanying Returning Refugees. In: Sokolovic, D. Ve Bieber, F(Eds), *Reconstructing Multiethnic Societies: The Case of Bosnia- Herzegovina(167-184) England Ashgate*." Aktaran N. Aslı Şirin Öner, *Dram Sonrası Bosna Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması*, *IQ Kültür Sanat Yayıncılık*, İstanbul, s. 58.
- Van-Selm, T. (2013). "Avrupa Konseyi'nin Yugoslavya Krizi İle İlgili Raporları 1991-1993" Aktaran: N.Aslı Şirin Öner, *Dram Sonrası Bosna*, İstanbul, *IQ Kültür Sanat Yayıncılık*.
- Viner, J. (1950). "The Customs Union Issue." *Carnegie Endowment for International Peace*. New York.
- Waltz, K. (1979). "Theory of international relations." Reading: *Addison-Wesley*.

Yapıcı, M. (2007). “Uluslararası İlişkiler Disiplininde Entegrasyon Teorilerinin Yeri ve Etkinliği.” Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 9.3, s. 132.

Yapıcı, M. İ. (2007). “Bosna Hersek’te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri”, Uluslararası Hukuk ve Politika, Cilt 2, No: 8, s.2.

Yılmaz, S. (2017). “Uluslararası Güvenlik, Teori, Pratik ve Gelecek”, Kaynak Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Emrah YOLAÇ [REDACTED] İlköğretim ve ortaöğretimini Adapazarı'nda tamamladı. 2008 yılında Fatih Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Lisans eğitimine başladı.2012 yılında lisans eğitimini tamamladı. 2018 yılında Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bilim dalında yüksek lisans eğitimine başladı.

